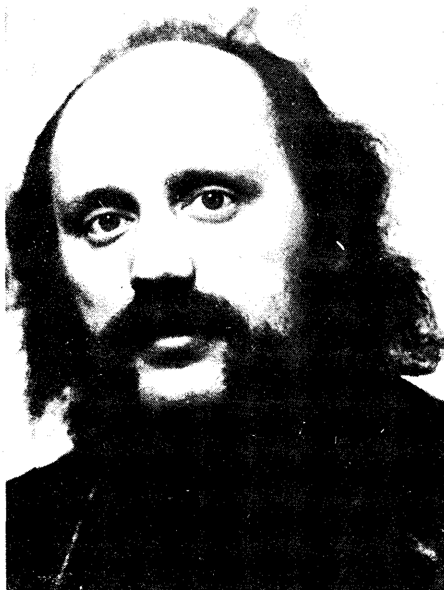
—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЛіМ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА
1
ЛЮТАГА
1991 г.
№ 5 [3571]
ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.
КОШТ — 15 кап.
[Па падпісцы — 10 кап.]

Пра Уладзіміра Мулявіна ды ўзгаданы ім ансамбль «Песняры» было ў «ЛіМе» нямала добрых і слушных слоў. Сёння да тых слоў мы далучаем і шчырыя віншаванні: лідэру беларускай музычнай эстрады Уладзіміру Георгіевічу Мулявіну нададзена высокае званне — «Народны артыст СССР». Зычым яму творчага даўгалецця і новых дасягненняў у мастацтве!

ЖЫВЕ БЕЛАРУСКАЯ КНІГА!

Розныя выстаўкі праводзіліся ў кнігарні Светач», што размешчана на праспекце Машэрава ў сталіцы рэспублікі. І з нагоды вялікіх і малых юбілеяў, і ў сувязі з чарговымі дэкадамі, тыднямі, днямі. Аднак такой экспедыцыі, як прапанавана мінчукам і гасцям горада-героя цяпер, бадай, не было.

Упершыню сабраны разам кнігі, брашуры, альбомы, наборы паштовак, выпушчаныя выдавецтвамі Беларусі на працягу года. Адпаведная і назва выстаўкі — «Беларуская кніга-90». Арганізатары яе — Дзяржаўны камітэт БССР па друку і Рэспубліканскае аб'яднанне «Белкніга». На адным са стэндаў прыведзены, так бы мовіць, колькасныя паказчыкі. У рэспубліцы працуе 11 выдавецтваў, 42 паліграфічныя прадпрыемствы, каля 600 кнігарань; штогод выпускаецца 1235 назваў кніг, брашур, альбомаў, іншай друкаванай прадукцыі, тыраж якой — 53 мільёны 393 экземпляры.

Факты, як кажуць, рэч упартая. Але ж мы ведаем і тое, што на стэндзе не адлюстравана. Рэспубліка па выпуску кніг на роднай мове (будзем памятаць: дзяржаўнай мове!) займае ў краіне далёка не першае месца, а да маленькай, але нацыянальна свядомай Эстоніі Беларусі і наогул далёка. Што ж, будзем спадзявацца на лепшае, а пакуль парадуемся таму, што ёсць.

Паглядзець сапраўды ёсць што. Ёсць што і прыдбаць. Праўда, апошняе больш разлічана на прыхільнікаў вострадэтэктыўных адчуванняў ці кулінарыі. Зрэшты, не толькі. Можна набыць, скажам, энцыклапедыю «Скарына» — выдавецтва «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі выпусціла яе гэты раз у перакладзе на рускую мову: трэба ж умець паказаць сябе і людзям. Знаходзіць пакупнікоў і факсімільнае выданне Скарынавай «Бібліі», хоць і не столькі, як хацелася б.

Прысутнасць вялікага першадрукара на выстаўцы, да слова сказаць, вельмі адчувальная. І гэта зразумела. Мінулы год быў ягоным, скарынаўскім, і выдавецтвы парупіліся, каб выпусціць да яго 500-годдзя як мага больш кніг. Назавём толькі адну з іх — ці не апошнюю па часе выхаду. А. Лойка напісаў для дзяцей аповесць «Скарына на Градчанах», якая ўзнаўляе пражскі перыяд жыцця тытана эпохі Адраджэння. Яе выпусціла выдавецтва «Юнацтва» ў цудоўным афармленні мастака В. Мікіты на высокім паліграфічным узроўні. Праўда, ёсць адно «але»: кніга адрасуецца дзецям, а цана — ажно чатыры рублі!

«Юнацтва» і «Мастацкая літаратура» — нашы два вядучыя выдавецтвы, якія зарыентаваны на выпуск кніг «прыгожага пісьменства». Стэнды іх побач. І таму, і другому ёсць што паказаць і прапанаваць пакупнікам. У «Мастацкай літаратуры» радуюць вока салідныя тамы бібліятэкі «Скарбы сусветнай літаратуры». Ведаючы, што, на жаль, яны пакуль што не так хутка, як таго хацелася б, знікаюць з паліц кнігарань, хочацца не проста запрасіць, а крыкнуць: «Людцы добрыя! Гэта ж вялікае багацце просіцца ў вашы рукі і ў рукі вашых дзяцей! На сваёй роднай, матчынай мове — сусветная класіка! І свабодна прадаецца! У якой яшчэ рэспубліцы ўбачыш такое?!»

Ад выпуску ідэалагічна-ўстановачных кніг, брашур і дапаможнікаў нарэшце адышло выдавецтва «Беларусь». Не проста ў нагу з часам пачало ступаць, а дбае пра інтарэсы чытача. Тут і выданні на замежных мовах, якія знаёмяць людзей свету з рознымі бакамі нашага жыцця, і шматлікія альбомы, у тым ліку альбомы-нарысы, прысвечаныя творчасці беларускіх мастакоў. Але ці ўбачаць такія выданні свет заўтра? Рынак жа наступае, рынак дыктуе свае ўмовы. І не толькі згаданым выдавецтвам, а і іншым: «Народнай асвеце», «Вышэйшай школе», «Навуцы і тэхніцы»... Яны супраціўляюцца дыктату ўладальнікаў паперы, яны робяць усё магчымае, каб паліграфічныя прадпрыемствы не забываліся і пра беларускую кнігу.

А ў яе, нашай кнігі, нямала перашкод. Ёй перабягаюць дарогу анжэлікі і каралі, яе спакушае Грышка Распуцін, сумнiцельныя аўтары спрабуюць прымусіць яе хаўрусаваць з «Азбукай кахання». Сёння яна супраціўляецца, не паддаецца. А заўтра?

Будзем спадзявацца, што і заўтра яна знойдзе выйсце са складанага становішча. Прыгадайма, у якіх цяжкіх умовах друкаваў свае кнігі Ф. Скарына, а — пайшлі яны па свеце, панеслі славу пра беларусаў.

Дык жыве беларуская кніга? Жыве!

НАШ КАР.

ЧЫТАЙЦЕ

КРОК УПЕРАД, ДВА КРОКІ НАЗАД?

Некалькі слоў пра рытарычныя пытанні ў пісьмах нашых чытачоў.

СТАРОНКА 4

НА РАЗДАРОЖЖЫ

Ігнат ДУБРОЎСКІ: «Я асабіста не магу згадзіцца з тым, што пераход да аднаасобных сямейных гаспадарак выклікаецца хранічнай адсталасцю большай часткі калгасаў і саўгасаў. Даводзіцца чуць, што ўсе эканамічна слабыя калгасы і саўгасы з пераходам да рынчнай сістэмы акрыяюць, уздымуцца да высокага ўзроўню. Рэальна, на жаль, гэтага не здарыцца...»

СТАРОНКІ 5, 12

АНКЕТА «ЛіМа»

На пытанні тыднёвіка адказваюць Мікола Арочка, Люба Тарасюк, Ігар Жук.

СТАРОНКІ 6—7

ЛЕТАПІСЕЦ СУРОВАГА ВЕКУ

Народнаму пісьменніку Беларусі Івану Пятровічу ШАМЯКІНУ споўнілася 70 гадоў.

СТАРОНКІ 8—9

«ВАКОЛ КАХАННЯ»

Фотарэпартаж з прэм'еры ў Дзяржаўным тэатры музычнай камедыі БССР.

СТАРОНКА 11

ПРАЕКТ СТАТУТА

Беларускай Сацыял-Дэмакратычнай Грамады.

СТАРОНКІ 14—15

Кола Дзён

24 студзеня

апублікаваны зварот вядомых дзеячаў культуры да сваіх калег з заклікам спыніць усялякае супрацоўніцтва з Цэнтральным тэлебачаннем у знак пратэсту супраць палітычнай цэнзуры. «На нашых вачах, — сказана ў звароце, — Л. Краўчанка вярнуў тэлебачанне да брэжнеўскіх часоў». Сярод тых, хто падпісаў пратэст, — беларускія кінематаграфісты В. Нікіфараў і М. Пташук.

25 студзеня

у Маскве, у гасцініцы «Акцябрская» адбылася прэзентацыя Беларускага грамадскага саюза «Зьніч» імя П. М. Машэрава. Мэта новага саюза — усебаковая дапамога пацярпеўшым ад чарнобыльскай аварыі, перш за ўсё — стварэнне сістэмы лячэння і рэабілітацыі дзяцей, якія жывуць у заражанай зоне. Старшынёй саюза абрана Наталля Пятроўна Машэрава.

У Мінску прайшла забастоўка вадзіцеляў «хуткай дапамогі». Раніцай на лінію выйшлі ўсяго 15 працэнтаў машын. Якімі б ні былі прычыны гэтай надзвычайнай акцыі, у першую чаргу яна, бясспрэчна, ударыла па хворых.

Прадстаўнік Прэзідэнта СССР у Літве Г. Таразевіч сустрэўся з журналістамі і, у прыватнасці, сказаў, што падстаў для ўвядзення прэзідэнцкага кіравання няма. Адказваючы на пытанне, калі вайскоўцы пакінуць захопленыя Дом друку і тэлевежу ў Вільнюсе, Г. Таразевіч заявіў, што пра гэта трэба дамаўляцца з кампартыяй Літвы, а таксама з кіраўніцтвам Дзяржкамтэлерадыё СССР.

26 студзеня

сталі вядомы падрабязнасці, што тычацца сумеснага загада Міністэрства абароны і Міністэрства ўнутраных спраў СССР. Паводле яго, у сталіцах саюзных рэспублік і буйных гарадах з І лютага арганізуецца патруляванне з выкарыстаннем бронетранспарцёраў і іншай баявой тэхнікі. Можна чакаць з'яўлення ваенна-міліцэйскіх нарадаў і на вуліцах Мінска. Грамадскасць занепакоена, многія лічаць гэта першым крокам да ўвядзення надзвычайнага становішча.

27 студзеня

У Харкаве абвешчана аб стварэнні палітычнага блоку «Дэмакратычны кангрэс»—кааліцыі незалежных партый і рухаў сацыял-дэмакратычнай, ліберальнай, нацыянальна - дэмакратычнай і агульнадэмакратычнай арыентацыі. Галоўнымі мэтамі ДК названы: кансалідацыя намаганняў дэмакратычных сіл дзеля мірнай ліквідацыі таталітарнага рэжыму, стварэнне суверэнных дэмакратычных дзяржаў, дэмантаж імперскіх, унітарных структур у цывілізаванай форме.

У рабоце ўстаноўчай канферэнцыі ДК удзельнічалі прадстаўнікі каля 30 партый і рухаў, а сярод іх—Беларускага народнага фронту і Аб'яднанай дэмакратычнай партыі Беларусі.

29 студзеня

пасля тыднёвага перапынку аднавілася праца Вярхоўнага Савета БССР. Галоўныя пытанні — эканамічная рэформа, прыярытэтнае развіццё беларускай вёскі. Была задаволена просьба Я. Я. Сакалова аб складанні ім дэпутацкіх паўнамоцтваў.

На Усесаюзнай канферэнцыі прыхільнікаў міру мітрапаліт Мінскі і Гродзенскі Філарэт выбраны народным дэпутатам СССР.

РУХ НАСУСТРАЧ... А ДАЛЕЙ?

Наўрад ці ёсць патрэба нагадваць, да чаго прывяло партыйнае ўздзеянне на літаратуру. Доўгія гады і пісьменнікі, і кіраўнікі літаратурна-мастацкіх выданняў, рэспубліканскіх выдавецтваў пастаянна знаходзіліся пад своеасаблівым ідэалагічным прэсам. За любую «правіннасць» выклікалі на «дыван», асабліва, калі ты быў членам партыі; шырока выкарыстоўвалася «тэлефоннае права», якое вызначала лёсы кніг і публікацый.

Аднак жа, будзем шчырымі, знаходзіліся ўсё ж партыйныя дзеячы, якія ў сваёй рабоце імкнуліся як бы ўзняцца над часам. Былі яны і на ўзроўні ЦК Кампартыі Беларусі. Найперш маем на ўвазе Пятра Міронавіча Машэрава.

Ды, на жаль, творчыя сувязі паміж партыйнымі органамі і кіраўніцтвам СП Беларусі, асобнымі творцамі апошнім часам — дарэчы, перабудовачным — пачалі рвацца. Нядаўна ж, як вядома, партыйную арганізацыю рэспублікі ўзначаліў новы чалавек — першым сакратаром ЦК КПБ і членам Палітбюро ЦК КПСС стаў Анатоль Аляксандравіч Малафееў. Кіраўніцтва, так бы мовіць, новае. А адносіны да літаратуры, да нацыянальнай культуры — таксама новыя?

Каб высветліць гэта, неабходна зрабіць крок насустрач. Ён і быў зроблены ў мінулую сераду. На партыйны сход у СП Беларусі прыйшлі А. Малафееў і першы сакратар Партызанскага райкома партыі М. Стукач. У час абмеркавання пытання «XXXI з'езд КПБ. Шляхамі абнаўлення» гаварылася пра розныя аспекты ранейшых і цяперашніх узаемаадносін літаратараў з партыйным кіраўніцтвам і наадварот. Гаворка скіроўвалася ў рэчышча праблем, якія не могуць не хваляваць сёння. Гэта трывожнае становішча, у якім апынуўся беларускі друк і, ў прыватнасці, рэспубліканскія выдавецтвы, літаратурна-мастацкія выданні, штотыднёвік «Літаратура і мастацтва» ў сувязі з падаражэннем паперы, павелічэннем паліграфічных расходаў; марудлівае ажыццяўленне Закона аб мовах у Беларускай ССР; ранейшы, рэштковы прынцып планавання ў адносінах да культуры.

Тым не менш, зрухі робяцца. Як сказаў у сваім выступленні А. Малафееў, і ў Цэнтральным Камітэце партыі ствараюцца курсы па вывучэнні беларускай мовы. Жыць у рэспубліцы і не валодаць яе дзяржаўнай мовай,— падкрэсліў партыйны лідэр,— значыць, парушаць яе законы. А. Малафееў паведаміў, што мяркуецца сёлета правесці пленум ЦК КПБ па праблемах нацыянальна-культурнай палітыкі.

На сходзе выступілі сакратар парткома Я. Каршукоў, А. Жалязоўскі, П. Прыходзька, Г. Далідовіч, І. Чыгрынаў, М. Стукач, В. Мыслівец, Л. Прокша, У. Паўлаў, У. Якутаў, дырэктар Беллітфонду В. Вільтоўскі. Б. Сачанка, які вёў сход, падсумаваў: «Няхай сённяшняя сустрэча будзе пачаткам нашай супольнай працы на карысць культуры».

Першы крок насустрач зроблены. Далейшае развіццё ўзаемаадносін літаратараў і партыйнага кіраўніцтва залежыць, безумоўна, ад абодвух бакоў.

НАШ КАР.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

ВЕДАМАСЦІ, АЛЕ НЕ «СЛАВЯНСКІЯ»

Набыў днямі ў кіёску незнаёмыя мне «Славянские ведомости» № І. Раз, другі перагарнуў газету, хочучы даведацца, хто яе выдае і хто рэдагуе. Адказнага за выпуск не знайшоў, а што да заснавальніка, дык на другой старонцы прачытаў: «Газета — голос Славянского общества «Содружество», недавно созданного в республике. Главной своей задачей мы считаем укрепление братства, единства трех русских народов: великороссого, белорусского, малороссого». Прачытаў і не паверыў, бо такое вызначэнне было афіцыйнае ў дарэвалюцыйнай рэчаіснасці.

Набраўся цярпення прачытаць гэтую адмысловую газету ад першай старонкі да апошняй. Так, супрацоўнікі альбо аўтары выдання сапраўды прапаведуюць вялікарускі, шавіністычны накірунак палітыкі былой царскай Расіі. Гэта нават відаць па тым, што ў дэвіз яны вынеслі слова «Однако!» На першы погляд, звычайнае слова. Але той, хто крыху ведае гістарычныя дакументы, адразу ўспомніць: менавіта гэтым слоўкам любіў пазначаць многія паднесеныя на подпіс паперы расійскі імператар Мікалай II.

А цяпер вось маем справу з гэтым імператарскім «однако» ў поглядах і ў ацэнцы таго, што адбываецца ў нашай рэспубліцы. А супрацоўнікам ці аўтарам «Славянских ведомостей», здаецца, усё ў нас не падабаецца: і наш урад, і БНФ. Нават больш — таварышы, друкуючы пэўны матэрыял, пасля яго то «обращаются», то «требуют» ад нашых вышэйшых кіруючых органаў, у тым ліку ад Пракуратуры рэспублікі і КДБ БССР, пакараць тых, хто цяпер фактычна дабіваецца сцвярджэння дзяржаўнага і нацыянальнага суверэнітэту Беларусі, яе самастойнага эканамічнага курсу, адраджэння беларускай мовы і культуры. Пачытайце, скажам, з якой любоўю абараняецца тут таварыш Л. Пілатовіч, які дазволіў сабе ў «Политическом собеседнике» абылгаць Саюз пісьменнікаў Беларусі, яго X з'езд, найбольш вядомых нашых пісьменнікаў! Таварыш, які страціў пачуццё меры, выдаецца за героя і несправядліва пакрыўджанага пастановаю ЦК КПБ наконт яго суб'ектыўнага і непрыстойнага артыкула!

І яшчэ. Як кажуць, пра палітычныя погляды супрацоўнікаў ці аўтараў газеты. На яе старонках змешчаны ўрывак з успамінаў былога чэкіста, які са сваіх пазіцый ганьбіць Хрушчова, а таксама змешчаны пасквільны партрэт Гарбачова і адвольны каментарый да присуджэння яму Нобелеўскай прэміі міру. Не трэба быць надта мудрым, каб зразумець: не даспадобы, ох, як не даспадобы гэтаму выданню ініцыятары першай і другой адліг!

Падсумоўваючы вышэйнапісанае, нельга не сказаць: дзіўна некаторыя нашы землякі разумеюць «дружбу со всеми народами». А па-другое, будзе дакладней, калі гэтую газету назваць не «Славянские ведомости», а «Великодержавные, доперестроечные ведомости».

Генрых ДАЛІДОВІЧ.

ЯК ЗАБЛЫТАЛІСЯ Ў СОСНАХ

На пачатку студзеня карэспандэнтаў «ЛіМа» запрасілі ў пасёлак Сосны пад Мінскам на мясцовую ўрачыстасць. Мелася на ўвазе, што над будынкам пасялковага Савета ўзаўецца побач з дзяржаўным нацыянальны — бел-чырвона-белы — сцяг. На жаль, урачыстасць не адбылася... Але пра ўсё па парадку.

У кастрычніку мінулага года пасялковы Савет прымае рашэнне аб вывешванні беларускага нацыянальнага сцяга разам з дзяржаўным у святочныя дні і дні памятных дат. Але ішоў час, а рашэнне заставалася на паперы. Група жыхароў пасёлка падпісала пратэст: чаму не выконваецца рашэнне мясцовай улады? Група дэпутатаў пассавета вырашыла нагадаць аб прынятым рашэнні свайму старшыні — У. Кавалёву. У адказ старшыня назваў рашэнне... неканстытуцыйным. Давялося для разгляду сітуацыі склікаць прэзідыум пассавета, на пасяджэнне якога і давялося нам трапіць разам з народным дэпутатам БССР Я. Цумаравым (тут яго выбарчая акруга).

Трэба адразу сказаць, што рашэнне кастрычніцкай сесіі Сосненскага Савета было неправамоцным — тут старшыня сапраўды мае рацыю. Справа ў тым, што за рашэнне галасавала 9 чалавек з 19— не хапіла аднаго голасу. Незразумела толькі, чаму кіраўніцтву Савета спатрэбілася столькі часу, каб «усвядоміць» памылку? Здаецца, справа тут не толькі ў працэдурных тонкасцях. Спрэчкі на пасяджэнні прэзідыума мелі далёка не фармальны характар.

Частка дэпутатаў даводзіла: паколькі большасць жыхароў пасёлка небеларусы, то і беларуская сімволіка тут непатрэбная. У крайнім выпадку яны згаджаліся на рэферэндум, які, нібыта, і дазволіць прыняць канчатковае рашэнне пра сцяг.

Недарэчнасць падобнай пастаноўкі пытання растлумачыў Я. Цумараў. Нацыянальная сімволіка, як і гісторыя, даводзіў ён, не вызначаюцца рэферэндумам. Ёсць Дэкларацыя рэспублікі аб суверэнітэце, якая безумоўна дазваляе выкарыстоўваць нацыянальны сцяг, іншыя сімвалы органам дзяржаўнай улады. Але старшыня пассавета спасылаўся на Вярхоўны Савет — маўляў, няхай там спачатку прымуць рашэнне. Ды й наогул, людзям зараз не да сімвалаў, пра хлеб трэба думаць. Такая вось вельмі знаёмая логіка.

Успаміналі і пра спробу Мінсавета «ўзаконіць» бел-чырвона-белы сцяг (дарэчы, пасёлак Сосны ўваходзіць у гарадскую рысу і падпарадкоўваецца Заводскаму раёну). Тады таксама не хапіла аднаго голасу...

Крызіс улады — паняцце не абстрактнае. Гэта вынік дзеяння, ці, часцей, бяздзеяння канкрэтных людзей на месцах, якія ўсё яшчэ чакаюць указанняў зверху і для якіх Дэкларацыя аб суверэнітэце — не ўказ.

Як бы ні скончылася гэтая гісторыя ў Соснах (а дэпутаты, трэба спадзявацца, не сказалі яшчэ свайго апошняга слова), яна атрымалася вельмі павучальнай.

В. Т.

Хроніка Адраджэння

26 студзеня ў Вільні клуб «Сябрына» наладзіў вечарыну, прысвечаную 70-м угодкам Беларускага гісторыка-этнаграфічнага музея імя Івана Луцкевіча, які існаваў у Вільні з 1921 па 1945 гады.

Пра гісторыю музея распавядалі Л. Луцкевіч, А. Анішчык.

●

Ствараецца беларускае таварыства калекцыянераў. Як сказана ў «Звароце да калекцыянераў Беларусі», змешчаным у першым нумары газеты «Беларускі калекцыянер», што выдаецца арганізацыйным камітэтам БТК, «таварыства павінна аб'яднаць у сваіх радах тых калекцыянераў, якім сапраўды неабыякавы лёс Беларускага Адраджэння». Мэты БТК — культурна-асветніцкая праца, выставы, збор нацыянальных каштоўнасцей і іх прапаганда. Адрас аргкамітэта: 211030 г. Орша, вул. Флёрава, д. 7, кв. 16. Сярожкіну Алесю Міхайлавічу.

●

Пачынаючы са студзеня, у кіёсках «Саюздруку» ізноў прадаецца тыднёвік Беларускага грамадска-культурнага таварыства Беласточчыны «Ніва». На рэспубліканскі чытацкі рынак выданне вярнулася дзякуючы сумесным намаганням БГКТ і таварыства «Радзіма». Індэкс тыднёвіка 36911, кошт падпіскі на год — 24 рублі.

●

Падпісчыкі лепельскай незалежнай газеты «Пагоня» атрымалі яе першы нумар за гэты год. Набыўшая за год выдання пэўныя сімпатыі чытачоў, на гэты раз «Пагоня» звярнулася да «нашчадкаў былых беларускіх шляхціцаў», да тых, «хто ў сваіх жылах адчувае пульсаванне высакароднае дваранскае крыві», трымаць сувязь з рэдакцыяй. Як будуць развівацца падзеі — пачакаем.

●

26 студзеня беларуская праграма радыё «Свабода» перадала Зварот беларускіх уніятаў да Папы Рымскага. Вернікі просяць Яго Святейшаства спаслаць благаславенне адроджанаму на Беларусі уніяцкаму руху.

●

У Маскве створаны арганізацыйны камітэт згуртавання беларускіх вайскоўцаў. Пра мэты і дзеі згуртавання падрабязнай інфармацыі пакуль што няма. Аргкамітэт звярнуўся да афіцэраў-беларусаў усяе краіны з заклікам падтрымаць ідэю беларускага руху ў войску.

●

Па серадах а адзінаццатай гадзіне ў Доме літаратара чытае лекцыі беларускі гісторык Мікола Ермаловіч. Яго ная канцэпцыя гісторыі Беларусі значна адрозніваецца ад афіцыйных дагматаў.

Ужо адбылося тры лекцыі. Наперадзе — самыя цікавыя: фармаванне Вялікага княства Літоўскага, Жамойцкага і Рускага.

●

Апошнім часам БТ паказала тры літаратурныя перадачы аб нядаўніх персонах нон-грата ў нашых сродках масавай інфармацыі: нарэшце прыпадня та жалезная заслона ў дачыненні да постацей В. Ластоўскага, Я. Дылы, Б. Тарашкевіча. Гэта робіць гонар стваральнікам перадач!

ШТО НАС УРАТУЕ?

«Немагчыма асабістае ўратаванне без уратавання Прыроды і чалавека ў ёй». Гэта адна з формул, якую выбралі ўдзельнікі рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі «Экалогія, маральнасць, здароўе», якая праходзіла ў Мінску ў студзені. У канферэнцыі, якую арганізавалі Таварыства «Веды» БССР, Беларускі экалагічны саюз, Дзяржкамітэт БССР па экалогіі, Беларускае таварыства аховы прыроды, Беларускі інстытут механізацыі сельскай гаспадаркі, разам з беларускімі прынялі ўдзел вучоныя з Масквы, Новасібірска, Луганска, іншых гарадоў.

У праграму работы навуковага форуму разам з дакладамі і дыскусіямі ўвайшлі абмен вопытам клубаў загартоўкі, кансультацыі медыкаў-практыкаў па сістэмах аздараўлення.

Многія вучоныя пастаянна даводзілі, што найбольшую шкоду навакольнаму асяроддзю наносяць развітыя краіны Захаду. Але высветлілася, што з-за адставання ва ўзроўні тэхналогіі, узроўні ведаў — асабліва экалагічных, становішча не толькі ў краінах «трэцяга свету», але і ў Савецкім Саюзе, у краінах Усходняй Еўропы нашмат горш. Пра гэта гаварыў, у прыватнасці, на адкрыцці канферэнцыі прэзідэнт Беларускага экалагічнага саюза, старшыня пастаяннай камісіі Вярхоўнага Савета БССР па экалогіі прафесар **Б. Савіцкі.**

Час дыскусій паміж спецыялістамі-эколагамі, на яго думку, скончыўся. Патрэбны радыкальныя захады, цэлы комплекс эканамічных і сацыяльных мер, каб выправіць становішча.

Маральны бок праблемы вучоны паказаў з дапамогай красамоўнага прыкладу. У яго родным Гомелі забруджанасць паветра каля некаторых прадпрыемстваў ноччу ў 12 разоў вышэй чым удзень! Парадокс? Ды не, проста ноччу не працуюць кантралёры санстанцыі. Каго ж мы падманваем — ці не саміх сябе?

Вось як выглядае экалагічная сітуацыя ў рэспубліцы ў дакладзе старшыні Дзяржкамітэта БССР па экалогіі, кандыдата біялагічных навук **А. Дарафеева.**

Толькі ў 1989 годзе ў паветра было выкінута 1 мільярд 270 мільёнаў тон шкодных рэчываў. Першынство тут трымаюць прадпрыемствы Мінэнерга (36 працэнтаў выкідаў). На другім месцы — Міннафтахімпром. А яшчэ ж ветры прыносяць нам шкодныя ападкі з-за межаў рэспублікі. (Яшчэ адзін доказ, што праблемы экалогіі маюць міжнародны характар).

Якасць вады, якую справядліва называюць «здароўем нацыі» і якой на Беларусі багацейшыя запасы, таксама пагаршаецца. Прыкладна ў кожным пятым калодзежы назіраецца павышаная мінералізацыя вады. Забруджваюцца і паверхневыя воды. Неабходна тэрміновая пашпартызацыя ўсіх вадаёмаў Беларусі, а таксама ўвядзенне платы за карыстанне вадой, за нарматыўныя і асабліва — звышнарматыўныя выкіды шкодных сцёкаў прадпрыемстваў. Разам з намі вельмі зацікаўлены ў паляпшэнні сітуацыі з воднымі рэсурсамі суседнія краіны. Перш за ўсё — Балтыйскага рэгіёна, з якімі наладжваецца супрацоўніцтва ў прыродаахоўнай сферы.

Скарачаюцца зямельныя рэсурсы нашай рэспублікі. (За чатыры гады — на 186 тысяч гектараў). Каля двух мільёнаў гектараў забруджана радыяцыяй. Яшчэ мільён 600 тысяч — адходамі вытворчасці. Асабліва пакутуе зямля каля буйных гарадоў, транспартных камунікацый і воінскіх гарнізонаў, баз, палігонаў. У выніку на 3,4 мільёна гектараў сёння немагчыма атрымліваць экалагічна чыстую прадукцыю.

Праблемы, звязаныя з радыяцыяй, выклікалі, натуральна, цэлы шквал пытанняў ва аўдыторыі і да дакладчыка і да прафесара Савіцкага (як да старшыні камісіі па экалогіі). Адказваючы на адно з іх, народны дэпутат запэўніў, што сёлета зямлі, узровень забруджання якіх звыш 40 Кі, ужо не выкарыстоўваюцца. Размова ідзе пра тое, каб спыніць сельгасвытворчасць там, дзе больш 15 Кі. Але праблема ўпіраецца ў неабходнасць адсялення і прадастаўлення людзям нармальнага жылля, а значыць, зноў жа, у эканамічныя, сацыяльныя і нават палітыка-маральныя фактары.

Віталь ТАРАС.

СПЕЦЫЯЛЬНА ДЛЯ «ЛіМа»

ФОНД ДАПАМОГІ МАЛАДЫМ ЛІТАРАТАРАМ

Яшчэ ў лістападзе мінулага года пісьменнік Уладзімір Дамашэвіч звярнуўся ў праўленне Беллітфонду з наступнай заявай:

«Дарагія сябры!

Два гады назад я даў слова, што ўнясу ў Фонд дапамогі маладым літаратарам адну тысячу рублёў з ганарару за кнігу «Камень з гары», прысвечанай моладзі, што ідзе ў літаратуру. І вось кніжка гэтая выйшла з друку (праз дваццаць гадоў пасля яе напісання) і я гатовы выканаць дадзенае мной абяцанне.

Да таго ж у мяне засталося сто рублёў, пазычаных мной у У. Караткевіча, якія я не паспеў аддаць яму пры жыцці. Я хацеў бы вярнуць гэты доўг менавіта ў фонд дапамогі маладым, пачынаючым літаратарам і назваць яго імем Уладзіміра Караткевіча. Не сумняваюся, што нашы беларускія пісьменнікі падтрымаюць мяне ў гэтай справе».

Заява разгледжана на адным з пасяджэнняў праўлення Беллітфонду. Аднадушна выказана думка, што гэты ліст — высакародны пачын пісьменніка, які клапоціцца пра заўтрашні дзень літаратуры, пра тых, хто прыйдзе ў яе.

Прагучалі розныя прапановы. Некаторыя члены праўлення раілі выкарыстаць фонд для заахвочвальных прэмій маладым аўтарам за лепшы першы твор ці зборнік, за лепшую публікацыю года. Але сам У. Дамашэвіч прасіў не звязваць фонд з выхадам кніжкі ці з асобнымі публікацыямі ў друку, каб сродкі выкарыстоўваліся для матэрыяльнай дапамогі пачаткоўцам тады, калі малады літаратар мае ў ёй пільную патрэбу. А верне пазыку, мо нават з працэнтамі, даўжнік тады, калі трывала стане на ногі. Успомніць, што добрыя людзі ў свой час дапамаглі яму, і падумае: дык няўжо і я не змагу дапамагчы іншым, вярнуўшы тое, што некалі атрымаў, а магчыма, і большую суму.

Прынята наступная пастанова: «Стварыць пры Беллітфондзе Фонд дапамогі маладым літаратарам імя Уладзіміра Караткевіча. Асновай фонду стануць добраахвотныя ўзносы пісьменнікаў і іншых асоб, грамадскіх арганізацый, прадпрыемстваў, выдавецтваў, органаў друку і г. д., якія падтрымаюць ініцыятыву У. Дамашэвіча. Узносы будуць захоўвацца на разліковым рахунку Беллітфонду № 700112 у Рэспубліканскім жылсацбанку».

Дзеля гэтага створана камісія ў складзе У. Дамашэвіча, Г. Далідовіча і А. Федарэнкі. Ёй даручана распрацаваць палажэнне аб фондзе. Камісія гэта будзе працаваць пры праўленні Беллітфонду. Яна ж будзе разглядаць заявы маладых літаратараў і вызначаць памеры дапамогі.

Спадзяёмся, што пісьменніцкая грамадскасць, усе асобы і арганізацыі, якія дбаюць аб росквіце нашай літаратуры, далучацца да гэтай ініцыятывы.

В. ВІЛЬТОЎСКІ,
дырэктар Беллітфонду.

НА ПАВАРОЦЕ

АКС і АКМ

Для тых, хто, зачапіўшыся вокам за загаловак, не зразумеў адразу, у чым тут справа, — патлумачу. АКС — адміністрацыйна-камандная сістэма. АКМ—аўтамат Калашнікава. Мадэрнізаваны. Праўда, калі АКС—гэта эўфемізм, вынайдзены ліберальнай перабудовачнай публіцыстыкай для азначэння пануючага ў нашай краіне ладу, то наўрад ці знойдзеш сёння што-небудзь больш пэўнае за АКМ.

Справаздача з чарговага пасяджэння Сакратарыята ЦК КПСС з'явілася ў друку пад загалоўкам «Абараніць перабудову!» Ад каго і як? Пагадзіцеся, досыць двухсэнсоўна гучыць, нават з адценнем «чорнага» гумару—у святле апошніх падзей у Прыбалтыцы, дзе «ініцыятары перабудовы», мякка кажучы, хапілі лішку з «узяццем пад ахову» сваёй маёмасці. Ці, можа, нехта зусім шчыра лічыць, што з'яўленне на вуліцах нашых гарадоў узброеных патрулёў стане зарукай далейшай дэмакратызацыі? Зрэшты, аднаго з такіх людзей я бачыў днямі па тэлевізары — гэта быў міністр унутраных спраў СССР. Што ж, у бліжэйшыя выхадныя абавязкова пайду паглядзець, як радасныя мінчукі будуць асыпаць кветкамі патрульныя бронетранспарцёры...

Але працытую адну мясціну са згаданай справаздачы. «Абарона перабудовы,—адзначаецца ў ёй,—неаддзельная ад абароны Прэзідэнта краіны, бо за агульнымі, часам наўмысна абразлівымі абвінавачваннямі, якія чуюцца ў адрас кіраўніка дзяржавы з боку часткі сродкаў масавай інфармацыі, на некаторых шумных мітынгах, а то і з трыбун тых або іншых парламентаў, праглядваецца пагроза сапраўды антыдэмакратычнага перавароту на карысць верхаводаў ценявой эканомікі і наваяўленых «гаспадароў жыцця».

Прызнаюся, вельмі хацеў бы пажыць яшчэ і ў тым часе, калі ніхто ў нас не дазволіць сабе зняважыць свайго прэзідэнта, гэтаксама як і любы іншы сімвал дзяржаўнасці—гімн, сцяг, парламент, канстытуцыю. Увогуле Закон, свядома пастаўлены над сабою свабодным грамадствам. Сёння, аднак, такая перспектыва аддаляецца. Прычым, у геаметрычнай прагрэсіі — дзень ідзе за месяц.

Мадэрнізаваная АКС цясніць дэмакратычныя сілы па ўсім фронце. На асобных яго ўчастках—з дапамогай АКМ. Старонкі друку («часткі сродкаў масавай інфармацыі») застракацелі словам «дыктатура». Аналітыкі спрабуюць вылічыць тып надыходзячага палітычнага клімату. Многія з іх прыходзяць да высновы, што дыктатура, у якую можа быць уцягнута краіна, будзе дыктатурай безаблічнай, тэрорам шэрасці, цемрашальства, ідэалагічнай закамплексаванасці і непрафесійнасці. Ужо цяпер за ажыццяўленне контррэформ бяруцца сілы, цынічна ўпэўненыя ва ўласнай беспакаранасці.

На чым грунтуецца гэтая ўпэўненасць? Мяркую, на той усеагульнай апатыі, якая ўсё больш апаноўвае грамадства. Бамбардзіроўка прэзідэнцкімі ўказамі прымушае сярэднестатыстычнага грамадзяніна ніжэй угнуць галаву і заняцца выжываннем—забеспячэннем больш-менш прыстойнага існавання. У такім стане ўласную безабароннасць перад Сістэмай чалавек успрымае як дадзенасць: супраць лому няма прыёму, а жыць жа трэба...

Напрыклад, што б там ні казалі пра неабходнасць абмену буйных купюр, але праведзена гэтая аперацыя паводле класічнага «ўзору»—шляхам гвалтоўнага ўварвання дзяржаўнай машыны ў прыватнае жыццё асобы. Танным, але, што называецца, сярдзітым было і ідэалагічнае забеспячэнне акцыі. Нас паспрабавалі пераканаць, што ўся бяда ў наяўнасці вялікай колькасці «пяцідзесятак» і «сотак». Заадно прыкрыкнулі на «ўсіх гэтых дэмакратаў»—іх абвінавацілі ў патуранні мафіёзным структурам. Так, з нагоды заявы парламенцкай апазіцыі БНФ, у якой асуджаюцца метады саюзнага ўрада па ажыццяўленні грашовай рэформы, аўтар артыкула ў рэспубліканскай партыйнай газеце піша: «Мне ж здалося, што ў заяве абараняюцца інтарэсы тых, хто шляхам карупцыі, падпольнага бізнесу і спекуляцыі паспеў нарабаваць мільёны». Яшчэ адзін прадстаўнік партыйнай журналістыкі сягае ўга куды: «Не сакрэт, што некаторыя кааператары аказвалі і аказваюць салідную матэрыяльную падтрымку так званым «дэмакратычным рухам»...

Логіка падзей сведчыць аб тым, што кампанія дыскрэдытацыі дэмакратычных сіл будзе мацнець. Можна таксама меркаваць, што кампанія гэтая будзе мець досыць шырокую сацыяльную базу (згадаем распаўсюджаныя настроі, накшталт, «забраць, падзяліць і з'есці», альбо «дай Божа, каб у майго суседа карова здохла»). У гэты перыяд, як піша на старонках «Известий» доктар гістарычных навук А. Ківа, «галоўнае для дэмакратаў—не заваёва ўлады (яе, нават атрымаўшы, яны могуць і не ўтрымаць), а захаванне дэмакратычных інстытутаў—шматпартыйнасці, парламентаў, свабоднага друку і г.д. Пакуль не выспеюць аб'ектыўныя перадумовы для больш развітых формаў дэмакратыі».

Што ж, сказана разважліва і слушна. Можна суцешыцца і гэтым, калі б зусім не ўяўная постаць палкоўніка Жалезняка...

Андрэй ГАНЧАРОЎ.

АДГАЛОСКІ

Хто большы нефармал?

Са студзеня ў рэспубліцы пачалася рэгістрацыя грамадскіх аб'яднанняў, якую праводзіць Міністэрства юстыцыі БССР. Ужо зарэгістравана больш чым 30 аб'яднанняў. Згодна «Часоваму стану аб парадку ўтварэння і дзейнасці грамадскіх аб'яднанняў грамадзян БССР» у Мінюст патрэбна прадставіць заяву за трыма подпісамі, статут (2 экз.), праграму, пратакол устаноўчага з'езда і... «матэрыялы аб заснавальніках». Партыю могуць заснаваць не менш чым сто чалавек, іншую суполку — дзесяць. Адпаведныя пошліны — 700 і 350 рублёў.

Больш таго, рэгістратары павінны кантраляваць дзейнасць усіх існуючых дэ-юрэ аб'яднанняў і партый.

У сувязі з гэтым ці не лепш існаваць толькі дэ-факта, як гэта робіць... КПБ? Дарэчы, цікава згадаць, як камуністычная большасць Вярхоўнага Савета БССР у 1990 г. зацята адмаўляла БНФ у рэгістрацыі. Дзіўна: нефармал збыткуе нефармала. Толькі невядома, хто большы нефармал. Прынамсі, у КПБ больш шанцаў заставацца па-за законам, бо на апошнім з'ездзе не прыняты яе статут, а без статута ў Мінюст нельга звяртацца.

Усе грамадскія суполкі павінны прайсці рэгістрацыю да 31 снежня 1991 г.

Для вернасці

Адмысловы спосаб захаваць ленінскія прынцыпы кіравання друкам прыдумалі ў Слаўгарадскім РК КПБ. Калі, напрыклад, у канцы 1990 г. калектыў раённай газеты «Ленінскае слова» адважыўся самастойна аналізаваць жыццё і выносіць свае меркаванні на старонкі газеты, РК неадкладна зацвердзіў рэдактарам сакратара па ідэалогіі В. Ігнатаву. А для поўнага спакою, каб у яршыстых журналістаў не хапіла вольнага часу на самастойнасць,—увогуле пераведзеў рэдакцыю з асобнага будынка ў памяшканне РК КПБ. Спробы калектыву рэдакцыі адмовіцца ад наваселля нічога не далі.

Забарона на прафесіі

Цяпер абедзве «працы» ў В. Ігнатавай пад бокам. Як кажуць, гара прыйшла да Магамета.

Першы сакратар Лепельскага РК КПБ Я. Слесараў на сходзе кіраўнікоў гаспадарак і спецыялістаў раёна заявіў, што спецыялістам ці кіраўніком, нават сярэдняга ўзроўню, «можа быць чалавек толькі з партыйным білетам. Партыя, і толькі яна надалей будзе кіраваць расстаноўкай кадраў. Хочаш мець мундзір — май партбілет».

Такім чынам, на Лепельшчыне зноў залунала ідэя цэнзу партыйнасці. Дакладней, яе часова прыхавалі да студзеня гэтага года.

Падрыхтаваў
Ю. ЗАЛОСКА.

КРОК УПЕРАД, ДВА КРОКІ НАЗАД?

Некалькі слоў пра рытарычныя пытанні ў пісьмах нашых чытачоў

«А напісаць вырашыў таму, што жадаю ўліць свае сілы ў ручаіну беларусізацыі, падаць свой голас беларуса за нашу родную мову, культуру, за зямлю нашу разам з тымі, хто падняўся сёння на барацьбу за выжыванне нацыі»,— так пачынае свой ліст у рэдакцыю «ЛіМа» дэпутат Маладзечанскага гарадскога Савета Валерый ВАСІЛЕЎСКІ. Гэтыя ягоныя словы, бадай, найлепш вызначаюць тую галоўную думку, тыя жаданні і імкненні, якімі прасякнута наша рэдакцыйная пошта. Ці не кожны з нашых «карэспандэнтаў» — не проста чытач, а актыўны ўдзельнік і суперажывальнік працэсу адраджэння.

Галоўнай тэмай лістоў, як і раней, застаецца стан беларускай мовы, адносіны да яе з боку дзяржаўных, партыйных органаў, чыноўнікаў рознага ўзроўню, розных катэгорый насельніцтва. І лісты гэтыя самыя розныя. Вось, скажам, два лісты з Гродна. Студэнтка мясцовага універсітэта Г. ПЛАЎСКАЯ з аптымізмам паведамляе: «Тут у нас, ва універсітэце, я пачала працаваць мастаком-афарміцелем. Выконваю заказы — пішу аб'явы. І дайце веры, толькі на роднай мове! Ёсць перамены ў *лепшы бок!*» А чытач А. СТУПЕНЬ адзначае зусім іншае: «У Гродне пачала выходзіць яшчэ адна газета расейскаю *мовою*. Гэта *орган* гаркома ЛКСМБ «24 часа». Калі ж нарэшце з'явіцца ў нас першая беларуская газета?» Пытанне ці не з разраду рытарычных, бо, як сведчыць лімаўская пошта, з прыняццем Закона аб мовах сітуацыя з беларускай мовай і *не падумала* змяняцца ў лепшы бок. Так бы мовіць, дзейнічае прынцып: крок уперад, два крокі назад. Сям-там быццам нешта праклёўваецца ў бок выпраўлення гаротнага становішча з беларускай мовай, аднак, гэтыя кволыя і рэдкія спробы глухнуць у шырокім і магутным гуле нацыянальнага нігілізму.

Усё тыя ж незразумелыя і абразлівыя пераклады з рускай мовы на беларускую на дарожных знаках-указальніках, усё тая ж беларуска-руская моўная трасянка, *што паводкаю разлілася па старонках* новых і старых выданняў. Пра гэта — допісы У. ГОЛУБЕВА і Г. СЯМЁНАВАЙ з Мінска, В. СТАНКЕВІЧА з Барысава. Мінчук К. АРЦЯМКОЎ абураецца неадпаведнасцю формы і зместу, калі можна так сказаць, адказу, атрыманага ім з рэдакцыі «Народнай газеты». Сапраўды, ёсць падставы для непаразумення, што ўзнікла ў чытача: бланкаваны канверт — на беларускай мове, а сам рэдакцыйны адказ — па-руску. Чытач звяртаўся ў рэдакцыю з пытаннем адносна дзіўнага, на яго думку, двухмоўя газеты беларускага парламента, а яму адпісалі: «Газета и впредь будет печататься на русском и белорусском языках. Такое постановление принял Верховный Совет БССР». Вось і выходзіць, што пытанне чытача было чыста рытарычнае.

Нямала чытацкіх лістоў закранаюць розныя праблемы асветы, адукацыі. Цікава, што апошнім часам праблемы нашай школы (і садка) чытачы ставяць у *двух аспектах: іх беларусізацыі і дэпалітызацыі*. Пра гэта—ліст нашай чытачкі з Мінска А. САНЬКО. І ў лісце яе зноў рытарычныя пытанні: «1. Чаму РОДНАЯ МОВА дзіцяці выкладаецца як замежная?.. 2. Чаму я павінна тлумачыць 4-гадовай дзяўчынцы, хто такія камуністы, акцябраты, чым займаўся Ленін і чаму ён прапаноўваецца ў якасці трэцяга дзядулі?» Дачушка Алены Канстанцінаўны яшчэ толькі ў садок ходзіць. А ў Наталлі Фёдараўны ШУНЬКО з Маладзечна дачка вучыцца ўжо ў другім класе, і маці абураецца не толькі спалітызаваным працэсам навучання з «акцябрацтвам» і атэізмам (настаўніца забараніла дачцэ насіць крыжык), але і нейкім духам дзіўнага таталітарызму, якім прасякнута школа. Безагаворачнае падпарадкаванне выхоўваецца з першага класа, гаворыць чытачка. У дадатак дзецям падсоўваюць яшчэ і вайсковую *пад*рыхтоўку. Наталля Фёдараўна прыгадвае свае школьныя гады, калі, як яна піша, «галоўным урокам быў урок хлусні. Нам казалі адно, а на самай справе ўсё было інакш. Мы былі як паміж двух агнёў...» Гэта працягваецца і сёння. Пісьмо сваё чытачка канчае заклікам да дэпутатаў Вярхоўнага Савета: «Абараніце правы маці і дзіцяці ў галіне адукацыі, *дэпалітызуйце* навучальныя ўстановы, не дайце насіць у сэрцы гнеў, горыч і крыўду!»

Хацелася б, каб заклік гэты таксама не стаў рытарычным...

Цікавы ліст прыслаў наш зямляк-беларус з Масквы Віктар НАГНІБЯДА. Ён піша: «Спытайце ў масквіча, што такое Беларусь і беларусы? Ён адкажа: беларусы — апалячаныя расейцы, якіх стагоддзямі прыгнятала то *Літва*, то *Польшча*, таму іх трэба як мага хутчэй далучыць да Расіі, ды заадно адабраць Вільнюс у *непаслухмяных літоўцаў; беларусы* — бедны, забіты народ, які ніколі не меў сваёй інтэлігенцыі, і толькі саюз з *Расіяй дапамог ёй пасля 1917 года*... Прыкладна гэта будзе ведаць пра Беларусь любы чалавек, які год-другі пражыве ў Маскве, *пачытае маскоўскія* фармальныя і нефармальныя выданні, *пагля*дзіць тэлебачанне, паслухае гаварkіх масквічоў. Не хачу *агулам* агаворваць усіх, але на ўзроўні сярэдняга простага чалавека такое тлумачэнне беларускасці ў большасці і сустракаецца...» Віктар Пятровіч з горыччу адзначае, што, на жаль, і самі мы глядзім на сябе амаль гэтак жа, як на малодшых братоў вялікага брата: «Сіндром малодшага брацікa — гэта адзін з самых самазгубных сіндромаў, які існуе ў большасці беларусаў. Таму я ўсім сэрцам падтрымліваю заклік — устаньма з каленяў!»

Пра гэта ж, у дачыненні да вядомых «меркаванняў» А. Салжаніцына «Як нам упарадкаваць Расію?», напісаў і настаўнік М. БУСЕЛ з Гомельскай вобласці.

Нямала ў лістах нашых чытачоў і розных прапаноў. Многія з іх, трэба адразу ж *пагадзіцца, слушныя*. Так, напрыклад, члены Гродзенскага гісторыка-культурнага аб'яднання «Паходня» лічаць, што час «паставіць пытанне аб наданні імя Скарыны Гродзенскаму дзяржаўнаму медыцынскаму інстытуту і Полацкаму педвучылішчу, а таксама прадугледзець у будучым Скарынаўскім навуковым цэнтры адпаведныя даследаванні ў галіне гісторыі медыцыны». Ставяць паходнеўцы і пытанне аб стварэнні ў Гродне музея гісторыі медыцыны і фармакалогіі Беларусі. Гэта, на іх думку, запоўніла б той прагал у асвятленні медыцынскай дзейнасці Ф. Скарыны, які вельмі адчуваўся пад час святкавання яго 500-ых угодкаў.

Пенсіянер П. ПАЛЯКОЎ з Магілёва прапануе выкарыстаць гістарычны вопыт Беларусі ў справе стварэння (дакладней, перабудовы) дзяржаўных структур рэспублікі. Так, замест прэзідэнта Беларусь, на думку чытача, магла б мець канцлера; замест гарсаветаў —магістраты, якія б узначальвалі бургамістры; галоўныя пытанні жыцця рэспублікі павінны (маглі б) вырашацца не ў Вярхоўным Савеце, а ў Сойме. «Чаму мы не павінны шанаваць сваю гісторыю?» — зноў жа рытарычна пытаецца аўтар ліста.

Мурманчанін І. ЛЯПІН выказвае свае меркаванні з нагоды спрэчкі, якая апошнім часам не-не ды ўзнікае вакол пытання «лацінска-кірыліцкага» пісьма ў беларускай мове. Гаворыць чытач і аб тым, што даўно наспеў час рэфармаваць пра*вапісанне запазычаных слоў*, а таксама асабовых найменняў замежнага паходжання. «Трэба зрабіць так,— піша Ігар Анатольевіч,— каб надалей беларуская мова не ішла слепа за рускай, пераймаючы яе недарэчнасці ў перадачы іншаземных слоў, і каб сама як мага менш *скажала іх*».

Услед за чытачамі і мы скончым агляд таксама рытарычнымі пытаннямі:

Ці ж не час сапраўды павярнуцца тварам да народа і пачаць выконваць яго волю, вызначаную ў Законе аб мовах у БССР, у Дэкларацыі аб суверэнітэце Беларусі, у Дзяржаўнай праграме развіцця беларускай мовы?

Ці доўга яшчэ трэба пераконваць таварышаў і спадароў, *якія* абраны ў Вярхоўны Савет рэспублікі, што без нацыянальна-культурнага адраджэння нацыі мы не зможам у новай Еўропе заняць «свой пачэсны пасад *між* народамі»?

«Беларусізацыя» па-менску...

Фота М. ЧАРАВАЧА.

КАЖУЦЬ, ШТО...

НАВАТ ЗА КАНВЕРТУЕМУЮ ВАЛЮТУ

ў шматмільённай Маскве не купіш газету «Літаратура і мастацтва». А яшчэ кажуць, што вось ужо тры нумары «ЛіМа» не атрымалі нашы падпісчыкі — сябры Маскоўскага таварыства беларускай культуры імя Францішка Скарыны.

Пра ўсё гэта паведаміў наш чытач, кандыдат тэхнічных навук С. Папоў, патэлефанаваўшы ў рэдакцыю з Масквы. Ён, у прыватнасці, сказаў пра тое, што вядомы кіёск «Саюздруку» на плошчы Рэвалюцыі, які гандлюе выданнямі на мовах народаў СССР, не атрымлівае сёлета ні «ЛіМа», ні іншых беларускіх газет і часопісаў. Да таго ж, паскардзіўся наш падпісчык, ні ён, ні ягоныя сябры з таварыства беларускай культуры не змаглі прачытаць у гэтым годзе ніводнага нумара штотыднёвіка, бо газета чамусьці не трапляе ў паштовыя скрынкі маскоўскіх дамоў.

Спачатку — пра гандлёвую кропку «Саюздруку» на плошчы Рэвалюцыі. Паведамляем вам, нашы шаноўныя прыхільнікі з Масквы: ні ў згаданым кіёску, ні ў якіх іншых, што знаходзяцца ў розных раёнах сталіцы і яе наваколлі, газету «ЛіМ» вы не купіце ні за якія грошы, нават за канвертуемую валюту. Пра гэта мы даведаліся ад інструктара аддзела *падпіскі і розніцы* Беларускага агенцтва «Саюздрук» Алы Станіслаўны Кудзінай. Чаму? Таму што з Масквы, як яна паведаміла, не паступіла на гэты год ніводнага заказа ні на адно беларускае выданне, акрамя часопісаў «Нёман» і «Вираж» («За безопасность движения»).

Цяпер — *пра выпісаныя* экземпляры «ЛіМа», якія маскоўскія паштальёны не даносяць да паштовых скрынак. Спачатку мы звярнуліся ў Рэспубліканскі цэнтр перавозкі пошты. Яго начальнік Уладзімір Канстанцінавіч Амбражэй адказаў, што ніводнай скаргі менавіта па дастаўцы «ЛіМа» ў іншыя гарады сёлета яны не атрымалі. «Зразумейце, *нам* усё роўна, куды дасылаць вашу газету — ва Уладзівасток або Маскву,— растлумачыў ён. — Прычына недастаўкі — зусім не ў недаглядзе нашага ведамства. Шукайце яе ў газетна-часопіснай экспедыцыі: можа, згубіліся дастававачныя карткі, а можа, «Саюздрук» не аформіў сарціровачныя табліцы...»

Тэлефануем у газетна-часопісную экспедыцыю. Начальнік яе Аляксандр Віктаравіч Кудраўцаў *паставіў* апошнюю кропку на гэтым нашым даследаванні: гак, ёсць такі падпісчык у Маскве, індэкс, хатні адрас — тыя самыя, што мы называлі. Адным словам, «Літаратура і мастацтва» адсюль, з газетна-часопіснай экспедыцыі, ідзе на названы маскоўскі адрас без усялякіх перашкод.

На гэтым у нашым пошуку згубленага дзесьці «ЛіМа» мы і сапраўды *маглі б* паставіць кропку. Маглі б, каб падобны факт быў адзінкавы. Аднак нашы чытачы кажуць, што не трапляе «ЛіМ» у паштовыя скрынкі дамоў Ленінграда, Віцебска, што ў кіёсках «Саюздруку» ён з'яўляецца чамусьці толькі ў... аўторак.

Каб нейкім чынам разамкнуць гэтае «замкнёнае кола» і даць дакладны адказ *падпісчыкам* і чытачам, мы вырашылі прасачыць шлях нашай газеты ад выхаду яе з друкарскага цэха да «пасадкі» ў самалёт або цягнік. У бліжэйшы час мы паведамім вынікі нашага расследавання...

РАДКІ З ПІСЬМАЎ

Болей за 30 гадоў не *размаўляла я па-беларус*ку. Але ўспомніла мову душа мая. Для чалавека *свядомага мо* тут і гаварыць няма пра што, але ж па-рознаму вяртаемся мы да спадчыны. Загаварыла я па-беларуску з тыдзень назад, але спачатку было 10 месяцаў «ЛіМа», «Альтэрнатыва заўсёды ёсць» Зянона Пазьняка, артыкулы Уладзіміра Арлова, Анатоля Сідарэвіча, выданне «Свабода» і абавязкова «Наша слова». Першыя 2 дні маіх не тое што вопытаў, але беларускіх сказаў даліся з цяжкасцю. Галава мая, не звыклая думаць і разважаць па-свойму, напружвалася ў вышуку перакладаў з рускай, але я гаварыла — павольна, следам выпраўляючы памылкі ці сама, ці з дапамогаю свайго спадара. Ладзіла гульню з дзецьмі ў беларускія словы, задавала пытанні на веданне слоў свайму спадару, яго сябру, і яны ўспрымалі іх гэтаксама, як дзеці: з цікавасцю і *паразуменнем*. Потым перасядзела, «пераварыла» свой *агромністы* скачок, бо тут абавязкова трэба ўсяляк ізалявацца (напрыклад, слухаючы толькі беларускае радыё, нават «Агеньчык» Кароціча не чытаўся, бо здаўся нечым далёкім), і выйшла на вуліцу, адчуўшы сваю Веру. Сёння я мастадонт. Сёння я кожнаму, хто мяне штурхае ці *перапыняе* ў здзіўленні, адказваю: «*А я яшчэ толькі вучуся...*» Тут кожны павінен вырашыць сам: з кім ён. Не зразумелі? Чытайце «Споведзь» Ларысы Геніюш, нашай паэткі-пакутніцы, і зразумееце, кім мы былі і што з намі сталася.

Марыя ЖОЛУД.

г. п. Лагойск.

Чамусьці *лічыцца*, што Закон аб мовах у Беларускай ССР не надта і «страшны», такі, што яго нават неабавязкова і выконваць. Ён і не выконваецца. Асабліва горка, што нават у нас, на Маладзечаншчыне, якая практычна ва ўсе часіны славілася беларускасцю, тым, што тут нарадзіліся, жылі, працавалі многія нашы *вядомыя* дзеячы літаратуры, мастацтва, ён таксама не выконваецца. *Прынамсі, пакуль* што. Вось толькі адзін прыклад, які, на жаль, не анекдот: у адной з гарадскіх сярэдніх школ толькі адзін класны кіраўнік вядзе журнал на роднай мове — выкладчык фізкультуры. Віват, банзай, фізкульт-ура!

Д. ХАРЫТОНАЎ.

г. Маладзечна.

Сапраўдная культурная перабудова і *адраджэнне* ў нашай рэспубліцы пачнуцца толькі тады, калі з-за межаў Беларусі будуць вернуты на бацькаўшчыну кваліфікаваныя навуковыя кадры. А іх рассеяна па свеце шмат. Прывяду прыклад толькі са свайго роду.

Нас у бацькі пяцёра сыноў. З іх толькі двое нас у Беларусі: брат Мікола ў Гомелі (дацэнт мясцовага універсітэта) і я ў Слуцку. А тры маладзейшыя браты — у РСФСР. Уладзімір, доктар тэхнічных навук, —у Маскве. Кандыдат тэхнічных навук Віктар працуе загадчыкам сектара ў ЦАГІ пад Масквою. У Мурманску выкладчыкам у вышэйшым мараходным вучылішчы працуе наш самы малодшы брат. Усе яны хварэюць *настальгіяй* па Беларусі, добра валодаюць беларускай мовай, у *многіх* у *сям'і* мовай зносін з'яўляецца беларуская. Яны з радасцю *вярнуліся б на бацькаўшчыну*, каб іх паклікалі, каб іхнія веды і вопыт *былі тут патрэбны*.

Такіх прыкладаў, думаецца, нямала ў нашых беларускіх родах і сем'ях. Сотні выпускнікоў беларускіх школ штогод паступаюць у ВНУ Масквы, Ленінграда і іншых гарадоў краіны. Як правіла, часта гэта найбольш здольныя выпускнікі. Пасля ж заканчэння вучобы іх размяркоўваюць на работу па гарадах і весях РСФСР, і вярнуцца ім на радзіму не так і проста, ведаю гэта і па братах, і па дзецях, якія таксама не дома.

Рыгор РОДЧАНКА.

г. Слуцк.

АДДЗЕЛ ПІСЬМАЎ І ГРАМАДСКАЙ ДУМКІ

НА РАЗДАРОЖЖЫ

Ігнат ДУБРОЎСКІ

БУЛЬБЯНАЕ поле ва ўрочышчы Арэхвіца калгаса «Забор'е» расквашана даждамі, а ў ніжэйшай частцы яго, ад дарогі, у барознах стаіць вада. Два трактары, адзін з аднаго краю поля, другі — з другога, бульбакапалкамі выварочвалі радкі. Клубні за бульбакапалкамі падбіралі жанчыны і вучні старэйшых класаў.

Твары ўсіх ад сцюжы фіялетавыя, насы — як слівы. Рукі ў гразі, пакрэплыя. Гразкую зямлю не перасыпаюць, а размазваюць, клубні не выкопваюць, а шукаюць у гразі.

Мы са старшынёй калгаса Віктарам Мінавічам Пластуном ідзём за трактарам і наглядаем, як нарог бульбакапалкі падразае радок бульбы, уздымае яго, а доўгія зубы вяртушкі веерам раскідваюць зямлю і бульбу. Віктар Мінавіч кажа, што бульбакапалкі сёння — дапатопная тэхніка. Нават ў іхнім небагатым калгасе даўно імі не карыстаюцца. Гадоў дзесяць назад хацелі здаць у металалом, але Павел Андрэевіч Кубляк, галоўны інжынер калгаса, дбайны гаспадар, запярэчыў. Няхай стаяць, есці ж не просяць. А, можа, яшчэ спатрэбяцца. Вось і спатрэбіліся.

...На пастой я спыніўся ў цёткі Агаты. У калгасе гасцініцы няма, але ў будынку сельсавета ёсць пакой для прыезджых ды ў ім атабарыліся прафесар абласнога педінстытута Захар Захаравіч Зубрын, дацэнт гэтага ж інстытута Святаслаў Макаравіч Жмурын і тры чалавекі з кінахронікі. Абодва вучоныя кіруюць групамі студэнтаў па ўборцы бульбы ў гэтым калгасе. У доме цёткі Агаты мне даводзілася спыняцца і раней. Агата Прохараўна Сарока, — такое яе поўнае імя, але ўсе паважліва завуць яе цётка Агата, — у сорак першым годзе, перад самай вайной, скончыла сямігодку. Па тым часе, тым больш для жанчыны, гэта была высокая адукацыя. У сорак чацвёртым выйшла замуж за Сцяпана Сароку ў партызанскім атрадзе. У сорак пятым нарадзіла сына Васіля. Сцяпан яе не вярнуўся з вайны, не бачыў свайго сына, як і сын бацьку. Сына Агата гадавала адна. Умудрылася нават скончыць гадавыя курсы малодшых аграномаў, працавала брыгадзірам. Калгасы тады былі дробныя, што ні вёска — калгас, не тое, што цяпер — ад гарызонта да гарызонта. І цяпер працуе звеннявой па бульбе і па лёну.

Старшыня з прафесарам зайшлі запрасіць мяне на сход-дыскусію калгаснага актыву, дзе будзе гаворка пра перабудову сельскай гаспадаркі. У сходзе прыме ўдзел і публіцыст, ён жа і сцэнарыст тэлехронікі Юльян Пятровіч Вялічанка. Ён часта бывае у гэтым калгасе. Зараз працуе над сцэнарыем, прысвечаным лёсу слабых гаспадарак. Ён, дарэчы, да фанатызму перакананы, што ўздыму сельскай гаспадаркі можна дасягнуць толькі адным шляхам — роспускам усіх калгасаў і саўгасаў, неадкладнай перадачай зямлі сялянам у прыватную ўласнасць і арганізацыяй ферм амерыканскага тыпу.

ПРАВЕСЦІ сход актыву ў той вечар не ўдалося. На малочнай ферме ў Ланцавічах адключылі электрычнасць, сарвалася даенне кароў. Пластун кінуўся туды, каб неяк выправіць становішча.

Сход адбыўся толькі на трэці дзень увечары ў калгасным клубе. Кіраваць нашай дыскусіяй папрасілі С. Жмурына, ён — кандыдат філасофскіх навук, яму і карты ў рукі. Яшчэ зусім малады, гадоў трыццаці пяці, з каротка падстрыжанымі валасамі, у джынсавай куртцы, клятчастай сарочцы.

Удзельнікаў спрэчак Жмурын падзяліў на дзве часткі ці, як ён іх назваў, на два хоры галасоў. Адзін хор чуецца з гарадскіх вуліц і плошчаў — з асфальту. Удзельнікі гэтага хору, звяртаючы ўвагу гараджан на пустыя паліцы прадуктовых магазінаў, сцвярджаюць, што калгасна-саўгасная сістэма не можа, не здольна накарміць краіну. Больш таго, яна не можа існаваць без салідных падачак з дзяржаўнага бюджэту. Штогоднія мільярдныя ўкладанні ідуць як у процьму, а станоўчых вынікаў не даюць. Таму слабыя калгасы і саўгасы трэба расфарміраваць, а землі раздаць сялянам пад фермерскія і аднаасобныя гаспадаркі. А некаторыя з гэтага хору патрабуюць роспуску наогул усіх калгасаў і саўгасаў.

Галасы другога хору даносяцца з шырокіх калгасна-саўгасных прастораў, як крык аб паратунку, бо прамысловасць, дзяржава на працягу ўсёй гісторыі існавання тых калгасаў-саўгасаў абдзіраюць іх як ліпку. «Палявы» хор настойліва патрабуе спынення гэтага рабунку і заклікае горад аддаць даўгі вёсцы.

Два супрацьлеглыя погляды на адну і тую ж з'яву. Але дзвюх ісцін у адной з'яве не бывае. Відаць, і дыскусія гэта пойдзе ў напрамку пошукаў сапраўднай ісціны, прычын адставання сельскай гаспадаркі.

Прафесар Зубрын, які ўзяў слова, сказаў, што ён за развіццё на роўных умовах усіх форм гаспадарак: калгасаў, саўгасаў, сямейных працоўных гаспадарак, фермерскіх, за калектыўную арэнду, кааператыўныя і іншыя аб'яднанні, і за тыя, якія могуць узнікнуць у працэсе перабудовы.

На трыбуне ён трымаўся вольна, але салідна і ўпэўнена, як на кафедры ў інстытуце. Ён нагадаў, што на Беларусі з дзвюх з паловай тысяч калгасаў і саўгасаў звыш тысячы — эканамічна слабыя. Салідная дапамога, якую дае ім дзяржава з бюджэту ў форме дабавак да цэн, не выратоўвае. Адсюль лагічны, ясны і пераканаўчы вывад: іх трэба распусціць, а землі перадаць сялянам, тым жа самым калгаснікам і саўгасаўцам, пад фермерскія і сямейныя аднаасобныя гаспадаркі.

Для большага перакanання Захар Захаравіч спаслаўся і на іншых аўтараў, якія стаяць на такой жа пазіцыі. Гэта старшыня праўлення сялянскага саюза БССР К. Ярмоленка, старшыня сельскагаспадарчага кааператыву «Перамога» Добрушскага раёна І. Калеснікаў і старшыня сельскагаспадарчага кааператыву «Дзяметра» Смалявіцкага раёна В. Трухан, якія лічаць, што «тысяча сто гаспадарак Беларусі без надбавак за нізкарэнтабельнасць і стратнасць проста не маглі б нармальна існаваць, а дзвесце пяцьдзесят — нават з надбаўкамі не могуць сёння пашыраць вытворчасць. Гэта той «пясок», куды праваліваюцца мільярды».

Захар Захаравіч паказвае зале часопіс «Огонёк» і цытуе апублікаваны ў ім артыкул вядомага рускага пісьменніка-публіцыста Юрыя Чарнічэнкі, які піша, што «На пачатку 1989 года 16 тысяч гаспадарак з 48, роўна трэцяя частка, паказалі сябе фінансавымі банкрутамі... Іх агульныя страты — 5,5 мільярда рублёў...»

Свае адносіны да калгасаў і саўгасаў Чарнічэнка выказвае наступным чынам: «Калі яны моцныя і людзям у іх працуецца і жывецца добра, я за іх. Калі яны бедныя, жабракі, даўно жывуць на міласціну, я — супраць. А такія ёсць — іх тысячы...»

Сам Зубрын за тое, каб раздаць землі спачатку самых слабых калгасаў і саўгасаў. А такіх гаспадарак у рэспубліцы налічваецца каля 250. Пераход ад калгасаў і саўгасаў да сялянскіх аднаасобных, фермерскіх гаспадарак — працэс эвалюцыйны.

Ён сказаў, што супраць падпарадкавання аднаасобных арандатараў — сямейных гаспадарак, ферм — калгасам і саўгасам. Справа ў тым, што арандатар змушаны прадаваць ім сваю прадукцыю па цэнах, ніжэйшых за нарыхтоўчыя, і гэта — не вольнае гаспадаранне, а хамут на шыі арандатара. Тэхніку, будаўнічыя матэрыялы арандатарам прадаюць па так званых вольных, а на справе самавольных цэнах, на 10—15 *працэнтаў вышэйшых за цэны дзяржаўныя*. З-за ўсяго гэтага многія арандатары адракліся ад арэнды. Арандатары, на думку прамоўцы, павінны арандаваць зямлю не ў калгасаў і саўгасаў, а ў мясцовых Саветаў.

ЮЛЬЯН Пятровіч Вялічанка, які выступіў пасля яго, накіраваўся да трыбуны рашучым маршавым крокам. Падышоў, паклаў свае паперы і абедзвюма далонямі злёгку пляснуў па настольніцы трыбуны.

— Так! Пе-ра-бу-до-ва! Пакуль што — цёмны лес. Гэта... Калі браць усю. Але ў нас сёння... сельская гаспадарка! І тут... за 73 гады... так званага сацыялістычнага будаўніцтва... наламалі гэтулькі дроў... што з завалы нам... цяжка будзе выкарабкацца...

Прапанову прафесара Зубрына — адны калгасы і саўгасы пераводзіць на фермы і сямейныя гаспадаркі і то з асцярогаю, другія пакінуць без змен, ён назваў палавінчатымі, таму што яны толькі трошкі лепшыя за першыя. Прадукцыйнасць на амерыканскіх фермах у тры-чатыры разы вышэйшая, чым нават у нашых перадавых калгасах і саўгасах. Юрый Чарнічэнка мужна і правільна называе гаспадаркі, якія жывуць за кошт бюджэту, «мерцвякамі», гаспадаркамі з «морга». Фермер гаспадарыць на ўласнай зямлі, ніхто ім не камандуе, што і калі сеяць, прадукцыю сваю прадае каму больш выгадна.

Вялічанка прапанаваў распусціць усе саўгасы і калгасы, сельскую гаспадарку перавесці на фермерскі лад на аснове прыватнай уласнасці на зямлю. Фермы павінны мець па 100—150 гектараў зямлі, а можа, і болей. Ён падкрэсліў, што такія гаспадаркі будуць карыстацца наёмнай рабочай сілай. З'ява гэта, як паказала гісторыя, прагрэсіўная.

— А што рабіць тым, хто не ў стане трымаць тую ферму? — падаў голас брыгадзір Макар Крапіўнік.

— Сапраўды, у іхнім калгасе без малога пяць тысяч гектараў. На гэтай зямлі можна стварыць 35—50 фермерскіх гаспадарак, як прапануе Вялічанка. Між тым, у калгасе звыш 350 сем'яў. Куды ж падацца астатнім? Па зале пракаціўся магутны гул абурэння, загучалі рэплікі.

— Куды нам? У парабкі?

— У чаляднікі? У жабракі?

— Ша! — моцна пляснуў Вялічанка далонямі па настольніцы трыбуны. — Жабракі... Парабкі... Чаляднікі... Не трэба навешваць... на сябе ярлыкоў. Ведаеце, што такое наёмны рабочы ў Амерыцы? Наёмны сельскагаспадарчы рабочы атрымлівае там па сем долараў у гадзіну. Бо згодна з існуючым законам фермер не мае права плаціць менш. Працуе наёмны рабочы 8 гадзін. Сам жа фермер укалвае па 12 — 14 гадзін у суткі. Так што яшчэ невядома, хто гам больш працуе — гаспадар ці наймит.

— А зямлю як будзеце размяркоўваць, дарам ці за грошы? І па якой цане? — спытаў хтосьці з залы.

Юльян Пятровіч сказаў, што ў вырашэнні гэтага пытання ёсць дзве *плыні. Адны — за бясплатную* перадачу. Іншыя — за плату. Якая ж будзе цана, яшчэ пэўна не вызначана...

— Няважна — дорага-дзёшава... затое будзеце мець... уласную зямлю. Навечна! Прыватная ўласнасць на зямлю... аснова і гарантыя... вольнага гаспадарання на ёй, —гаварыў ён. — Пасееш бубачку... як сказаў паэт... і тая твая! Усе грамадзяне... павінны мець роўнае права... на прыватную зямельную ўласнасць!

— Роўнае права на прыватную ўласнасць — абсурд! — запярэчыў Захар Захаравіч.

Прафесар даказваў, што прыватная ўласнасць не роўнавялікая ў сваім натуральным размеркаванні. На адным полюсе нуль, беднасць, на другім — неабмежаванае, да глабальных памераў багацце. Тут роўнаму праву, нават роўным магчымасцям, няма месца. Зямля вылучаецца з усіх відаў матэрыяльнага багацця, яна — дар прыроды. На яе не можа быць прыватнай уласнасці, як на сонечнае святло, *як на паветра*. Народ стварыў *прыслоўе*, якое гучыць, як закон: зямлю, як і родную маці, не прадаюць і не купляюць.

Ён рашуча заяўляе, што сяляне супраць усякай прыватнай уласнасці на зямлю. Ёсць гістарычны дакумент: «Сялянскі наказ аб зямлі», у якім абагульнены эсэрамі 242 мясцовыя наказы сялян Усерасійскаму Устаноўчаму сходу. Наказ быў апублікаваны ў эсэраўскай газеце «Известия» 19 жніўня 1917 года. У першым пункце наказу выказана такое патрабаванне сялян: «Права прыватнай уласнасці на зямлю адмяняецца назаўсёды». Як вядома, звод 242 сялянскіх наказаў цалкам уключаны ў «Дэкрэт аб зямлі», як частка яго. Наказы сялян, такім чынам, сталі законам, які ніхто не адмяняў. Давайце правядзём рэферэндум, спытаем у народа, якую ён хоча ўласнасць на зямлю, — прапануе Захар Захаравіч.

— Не згодзен з вашымі поглядамі. Вось вам яркі ўзор вынікаў грамадскай уласнасці, на прыкладзе калгаса, дзе мы зараз знаходзімся, — усклікнуў Вялічанка. Ён разгарнуў скрутак і выставіў перад сабой вялікі фотаздымак. Па трох бярозах на рагу здымка я пазнаў Арэхвіцкае бульбянае поле. Вялічанка сфатаграфаваў яго ўчора, калі мы разам з ім і Паўлам Андрэевічам ездзілі туды. — Бачыце? Гэта ваша... *бульбянае поле. Уборка на ім... закончана.* А яно ўсыпана бульбай... як Млечны Шлях зорамі. Прайшлі дажджы... і вымылі бульбу. Яе ў зямлі пакінулі... больш, чым сабралі. Вось вам... і грамадская зямля. А была б яна прыватнай... належала б пэўнаму гаспадару... ні каліўца не засталося б на полі.

У зале зноў выбухнула абурэнне. Людзі загрукаталі нагамі, замалацілі кулакамі па спінках крэслаў і выкрыквалі штосьць на ўсе галасы.

Цётка Агата змянілася з твару. Яна стала прабірацца са свайго месца на праход. Хустка з'ехала на патыліцу, сівыя валасы рассыпаліся абапал галавы. Уся зала замерла, гледзячы на яе, чакаючы, што будзе. Цётка Агата паправіла валасы і неспакойна, узрушана загаварыла:

— Ці ёсць у цябе сэрца, чалавеча, ці ёсць душа? Ці ёсць сумленне? Завошта ж ты нас аплёўваеш? Мы і мерцвякі, мы і магільнік, мы і гультаі несусветныя, кінулі на зіму бульбу ў полі. А калі здара-

Фотаэцюд А. КЛЕШЧУКА.

ещца такое, — а здаралася, — то віны ў тым нашай не было. Так і сёлета. Лета цяжкое, мокрае, а ў самы час жніва машыны стаялі, не было чым маторы ажывіць. І з бульбай таксама. У тым месяцы пракінулася тыдні на два цёплае сонечнае надвор'е. Самы раз бульбу ўхапіць, а машыны — хоць ты слязамі сваімі іх запраўляй. Вось мы і капаліся ў гразі на самым перадзім'і. А ты ганіш людзей ні за што, ні пра што.

У зале зноў выбухнуў магутны гром воплескаў. Перабіваючы адзін аднаго, выкрыквалі пахвалы цётцы Агаце.

Яна ўзняла руку, гул улёгся.

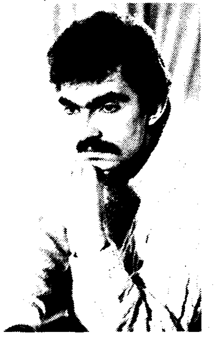
— І пра зямлю скажу. У каго мы, чалавеча, павінны купляць яе? У саміх сябе? Сваю зямлю? Яна адвеку наша. Нашых бацькоў, дзядоў нашых і прадзедаў. Зямля — наша маці. Мы выраслі з яе. Яна шчыра паліта нашым потам, слязьмі і крывёю нашай...

Старшыня Віктар Мінавіч Пластун не пагадзіўся з тым, што грамадская ўласнасць на зямлю — прычына дрэннай уборкі бульбы. Прычына яе не ў грамадскай уласнасці на зямлю, а ў тым, што здабыткі працы калгаснікаў не з'яўляюцца іхнімі, уласнымі, якімі б яны самі маглі распарадзіцца. Прадукты забірае дзяржава па нізкіх, амаль сімвалічных цэнах. Адсюль і адносіны да гэтай прадукцыі, як да чужой. Адсюль і нясунства. Віктар Мінавіч прывёў цікавы прыклад. Гадоў колькі назад у іхнім калгасе была няўпраўка з уборкай бульбы. Баяліся, што пойдзе пад снег. Далі аб'яву ў раённым і абласным цэнтрах, што калгас запрашае на ўборку бульбы, на ўмовах — дзве часткі калгасу, трэцюю — выбіральшчыкам. Людзі прыехалі. Аграном падзяліў бульбянае поле на тры часткі. Спачатку прыезджыя павінны ўбраць бульбу з

(Працяг на стар. 12).

З кнігі «За ценем самотнага сонца»

Алесь БАДАК

НА ТЫМ БАКУ РАКІ

На тым баку ракі
стаіць дом.
У ім жыве мой вораг,
якога я вельмі люблю і
паважаю.
Мы так даўно з ім не
размаўляем
і абыходзім адзін аднаго,
што я ўжо забыўся
на прычыну,
з-за якой мы сталі ворагамі.
Мне вельмі хацелася б
пайсці на той бок ракі
і паспрабаваць памірыцца
са сваім ворагам,
але мая гордасць
не дазваляе зрабіць мне гэта,
і мой сорам
перашкаджае зрабіць мне гэта,
і настырная думка
ахалоджвае мой пыл:
а можа, ён вінаваты перада
мною
настолькі,
што мне няможна
яму даравацъ?
Штодня
я з самотай і жалем,
гляджу на той бок ракі.
дзе жыве мой вораг.
Вунь ён корпаецца ў сваім
агародчыку.
Вунь ён нешта майструе
ля свайго дома.
Я ведаю, што яму
намнога лягчэй,
бо ён мяне чамусьці
па-ранейшаму не любіць.

●

Жалобнае маўчанне
З тужліваю хадою...
У кожным пахаванні
Ёсць нешта незямное.
Ёсць нейкая таемнасць,
Нявыказанасць думак,
Калі ў душы ўзаемнасць
Няўпэўненасці з сумам.
Калі душа раптоўна
Адчуе на імгненне
Скрозь сум, і жаль, і стому —
Нябёсаў прыцягненне...

ДОМ

Зменяць лета сырыя дажджы,
І пажоўкне трава пад акном.
Прыйдуць людзі чужыя ў мой
дом
І навучаць, як правільна жыць.

Я паслухаю гэтых людзей,
Намахаўшыся ўслед ім рукой,
І пастаўлю заместа акон
Восем новых у доме дзвярэй.

Зачынюся на восем замкоў,
Каб ад працы такой адпачыць.
Ды разбудзяць мяне уначы
Брэх сабачы і шум галасоў.

— Гэй, на ноч ці не пусціце
ў дом?
І ўспыхне пад столлю святло,
І азорыць сабою жытло,
Пыл і бруд несусветны кругом.

Я гасцей праведу на зары
На шырокі і шумны бальшак.
Нарагочуцца госці:
— Дзівак!
Хто ж так дах навучыў цябе
крыць?!

Плюну дома ў чатыры бакі,
Ці то злосць адагнаўшы,
ці страх.
І пакрыю шпалерамі дах,
Як вучылі мяне знатакі.

Зачынюся на восем замкоў,
Каб самоту і стому суняць.
Ды разбудзяць мяне сярод дня
Брэх сабачы і шум галасоў.

— Гэта што за вар'ят тут жыве,
Што з бярвенняў свой дом
збудаваў?!
Ды ці ёсць у яго галава?!
І ці ёсць што ў яго галаве?!

Плюну зноў у чатыры бакі
І забуду пра сон і яду,
І забуду пра боль і нуду,—
Дзякуй Богу, што ёсць знатакі!

Толькі зноў за спіной зашумяць,
Што не гэтак пастаўлены плот,
Што не там пасадзіў агарод.
— Як ты мог!
Ці не мог ты
спытаць?!

Дзень за днём прамільгнуць,
дзень за днём.
І раптоўна зусім
па вясне
Ці то шчасце ўсміхнецца і мне,
Ці то смерць завітае ў мой
дом.

І збяруцца — нібыта сябры,
А нібыта і не — над труной:
— Хто дазволіў памерці
вясной?
Ды яшчэ да таго ж на зары!...

●

Не стой так доўга
У журбе
На сцішанай дарозе.
Мне цяжка несці
На сабе
Твой развітальны позірк.
Як грэшнік —
Крыж,
Як здраднік —
Нож
У горкі час расплаты,
Нясу яго я за спіной
Дадому, як пракляты.
І пройдзе год,
Як дзень зімой,
І ранак ноч абгоніць.
Забуду ўсё,
А позірк твой
Спіною
Буду помніць.
І вось аднойчы
ў дзіўным сне
Я голас твой пачую
І боль, нязведаны раней,
Прачнуўшыся, адчую.
Ды нехта побач,
Ля сцяны,
Маё паўторыць імя,
Кранецца вуснамі
Спіны —
І гэты боль суніме.

«Анкета «ЛіМа»

У першай анкеце новага года (гл. мінулы нумар) удзельнічалі В. Акудовіч, П. Дзюбайла, І. Чарота. Нагадваем пытанні, з якімі «ЛіМ» звярнуўся да крытыкаў і літаратуразнаўцаў:

Якімі бачацца вам здабыткі мінулага літаратурнага года?

Якія кнігі, публікацыі, дэбюты запомніліся?

Што радуе і што непакоіць?

Мікола АРОЧКА:

«НЯЎЖО ПРАЦЭСЫ НЕЗВАРОТНЫЯ?»

Відаць, не толькі маю ўвагу апошнім часам запаланіў своеасаблівы жанр споведзі. Падзеяй мінулага літаратурнага года сталі «Споведзь» Ларысы Геніюш і «Споведзь» Сяргея Грахоўскага. Першая з іх нараджалася трохі раней — пад чорным пакрывам брэжнеўскага неасталінізму, другая — у сучасную прасветліну галоснасці. Зараз я — не пра іх цяжка засведчаныя аўтабіяграфічныя кругі пекла, у якіх цярпенне народа ўвасоблена на ўзроўні *А. Салжаніцына*. Крануся толькі здавён балючай нашай нацыянальнай ідэі «тэстаменту», што лейтматывам пранізвае твор Л. Геніюш. Разварушаная нашай пакутна-слыннай паэткай, апосталкай, гэта ідэя («Божа зямлі нашай»!) сёння настойліва ўрываецца ў паэзію, у гарачае слова публіцыстыкі, у роздум пра наш Беларускі Шлях. Чаму так апантана і недатыкальна (для брудных рук) *несла Геніюш праз* усе трагічныя зломы жыцця гэту ідэю? *Можа*, спакушалася, як і іншыя там, міражнай «легендай», «міфамі і буянымі амбіцыямі» (У. Калеснік)? Зусім не! Яна была прароча-відушчай. Тыя, хто пасля Берлінскай нарады 1925 г. «рашыліся скарыстаць з урадавага памілавання» (амністыі) і вярнуліся ў Менск (Ластоўскі, Лёсік, Цвікевіч, Заяц і інш.), былі ж неўзабаве рэпрэсіраваны. Яны ўсе, хто жыў для Беларусі, для гістарычнага ўсталявання Беларускага Дома, былі «страшныя для тых прышлых і мясцовай гадоўлі паноў, падпанкаў, лёкаяў і чыноўнікаў, якія адзіна сябе лічылі тут паўнапраўнымі гаспадарамі» (Т. Чабан).

Вось чаму ў Л. Геніюш былі ўсе падставы для ашчаджвання (вышэй за жыццё сваё) дакументаў «прагалошвання незалежнасці», таго «тэстаменту», у якім канцэнтравалася — як у палітычна-прававым дакуменце — усё гістарычнае жыццё беларуса, яго асобасць характару, натуры, светаадчування, адкрытых для шчырасці, міласпагады, праўдалюбнасці, хрысціянскай дабрачыннасці і цярпення. Сама паэтка — *увасабленне тых рысаў годнасці*, шляхотнасці, сумленнасці, хрысціянскасці, што ў спадчыну пераdаліся ад роднага свету людзей. З такімі першароднымі пакладамі можна было годна і трывала пачувацца і ў цывілізаваным свеце! Хоць паэтка трохі і наракала, кажучы пра сябе і родных: «Мы не любілі сваіх ворагаў, настолькі хрысціянамі мы не былі, але мы памагалі ім у цяжкі час, можа, крыху *спадзяваліся, што дабро* ачалавечыць ім душы». І якая няўдзячнасць (а «ўдзячнасцю мерыцца культура людзей»!): каму памагала, каго ратавала, вобаратнем выпаўзаў, выдаваў. Што робіцца з людзьмі, з мараллю? На вытаптаным месцы культывавалася нянавісць, якую В. Быкаў лічыць наўмысна запраграмаванай «часткай вялікай ідэі таталітарнага заняволення *чалавека*».

Як саскрэбсці са здаровага нацыянальнага цела (нібыта таму, у попеле, з уздзетымі рукамі Іову) жахлівыя струпы *насланай праказы*, саскрэбсці наносны бруд з душы? Няўжо працэсы незваротныя? Над гэ-

ДУМКА ЧЫТАЧА

ЯКАЯ МОВА? СВАЯ!

Хай даруе мне чытач, што я, спецыяліст па жалезабетоне, бяруся за такую тэму. Але што зробіш, калі нашы беларускія філосафы маўчаць. Між тым, у сферы навукі і тэхнікі працуе ці не большасць інтэлігенцыі. Калі яны не павернуцца да роднай мовы, беларусізацыя Беларусі не адбудзецца.

Ужо амаль усім ясна, што без беларускай мовы немагчыма існаванне беларускага мастацтва (хоць дасюль *няблага* жывуць вучоныя, што даказвалі адваротнае). Згодна апытанню, праведзенаму БНФ, 46 працэнтаў даспела да разумення таго, што без беларускай мовы немагчымы рэальны суверэнітэт рэспублікі. А гэта ўжо раўназначна прызнанню таго, што рабочая мова вызначае не толькі форму, але і сутнасць законаў, што мова фарміруе стыль жыцця і працы і з'яўляецца лепшым абаронцам самабытнасці народа.

Ну, а як суадносіцца мова з навукай і тэхнікай? Ці мае значэнне, на якой мове думае спецыяліст? Апытанне, праведзенае летась у БПІ, паказала: большасць выкладчыкаў і студэнтаў лічыць, што мова не аказвае ніякага ўплыву на вынікі навукова-тэхнічнай творчасці. Больш за тое, многія лічаць, што з пераводам тэхнічных дысцыплін на беларускую мову пачнуцца застой і адставанні. Дык ці трэба ў прынцыпе беларускім спецыялістам беларуская мова? Ці змогуць яны дамагчыся *большых поспехаў*, ігнаруючы мову? Пытанне гэтае, маючы філасофскі характар, не можа вырашыцца доследным шляхам.

Пачнём з галоўнага, «забойнага» аргумента праціўнікаў беларусізацыі: 2+2=4 на любой мове роўнае 2+2=4, і гэта ёсць абсалютная ісціна ў любым кутку свету. З ёй цяжка не *пагадзіцца*. Значыць, для пачатку маем два справядлівыя выказванні. Першае: мова аказвае істотны ўплыў на форму і змест мастацтва, культуры. Другое: мова не аказвае ніякага ўплыву на матэматычныя ісціны. Але ўзнікае пытанне: а дзе мяжа, пачынаючы з якой мова пачынае або перастае ўплываць на вынік навуковых пошукаў? Ці праходзіць гэтая мяжа па найбольш складаных раздзелах матэматыкі, па фізічных, хімічных ведах, па архітэктуры, медыцыне, псіхалогіі, грамадскіх навуках? Як бачым, пытанне не такое простае, як здаецца.

Праўда ў канцы XIX ст. была зроблена спроба правесці такую мяжу. Дасюль засталіся сляды гэтай дэмаркацыі — падзел навук на прыродазнаўчыя і *грамадскія*. Але куды аднесці тэхніку, фізіялогію, псіхалогію? У XX ст. па меры развіцця тэорыі пазнання было прыкмечана глыбокае пранікненне суб'ектыўнасці ў прыродазнаўчыя і абстрактныя навукі. Зараз усё шырэй распаўсюджваецца меркаванне, што доля суб'ектыўнасці (мовы) нарастае паступова, з павелічэннем складанасці вывучаемага аб'екта.

Разгледзім спосаб пазнання не матэматычнага, а больш складанага — фізічнага аб'екта. Напрыклад, шарападобнасці зямлі. Ва ўсіх падручніках доказам яе шарападобнай формы з'яўляецца прыклад паступовага знікнення карабля за лініяй далягляду ў моры. Але гэты факт назірала мноства людзей. Чаму ж яны лічылі, што зямля плоская? Чаму не верылі сваім вачам? А таму, мусіць, што ў іх не было самой ідэі шарападобнасці.

Органы пачуццяў не адкрываюць чалавеку ніякай ісціны да таго часу, пакуль у галаве не з'явіцца адпаведная ідэя. Кант сцвярджаў: «Свет, як мы яго ведаем, з'яўляецца нашай інтэрпрэтацыяй фактаў назірання ў святле тэорый, якія мы самі вынаходзім». Гэты прыклад паказвае нам, што фізічныя доследныя веды ніколі не носяць абсалютнага характару, бо магчымы розныя інтэрпрэтацыі адных і тых жа фактаў, і любая ступень у пазнанні не можа быць абгрунтавана да канца.

Карціна свету Арыстоцеля без

тым б'ецца асабліва горача і аналітычна роздум нашай публіцыстыкі — у мінулагодніх артыкулах В. Быкава, З. Пазняка, В. Віткі, А. Лойкі, Н. Гілевіча, Б. Сачанкі, а з маладзейшых, у катэгарычных формах «рацыё» — С. Дубаўца.

Думаецца, справядлівыя нараканні на дамарослы нігілізм, самаахайванне С. Дубаўца, паганьбаванне творчасці многіх нашых старэйшын ды паэтаў, скажам, майго пакалення. Але ж ці не так і мы, дзеці XX і XXII з'ездаў партыі, насядалі, помню, на пяткі старэйшых, бачылі ў іх калабарантаў, угоднікаў таталітарнай сістэмы? Чаго ж мы хочам? Ці ўсё мы сёння робім, каб свае бясспрэчныя пагрэшнасці, сцішана-рабскія замоўчванні творча «адмаліць», неяк кампенсаваць прарывам да новага дыхання, новага нараджэння?

Нямала, вядома, і робіцца — пачытайце хаця б за мінулы год вершы С. Грахоўскага, А. Звонака, П. Панчанкі, М. Танка, Р. Барадуліна, П. Макаля, В. Зуёнка, Н. Гілевіча, С. Законнікава, А. Грачанікава, К. Цвіркі, Ю. Свіркі, В. Жуковіча, дый маладзейшых сяброў па пяру (даруйце, пра ўсіх іх шырэй я рыхтуюся сказаць асобна), ды дзіўна: публіцыстычны напал, які з належнай культурай асэнсавання ўрываецца ў іх творы, штось не даспадобы, скажам, таму ж С. Дубаўцу ці Л. Дранько-Майсюку. Яны прапаведуюць, як ратунак, «чысты» жанр... Але вось бяда: самі ў творчасці далёка не рэалізуюць на эстэтычным узроўні свае адцягнена-апрыёрныя пастулаты. Ёсць як бы валоданне майстэрствам (у сэнсе тэхнікі), а ўзораў няма.

С. Дубавец свядома спрабуе надаць сваім вуглавата-катэгарычным сцвярджэнням,рацыё-дэфініцыям як бы функцыю генератара ідэй, ва ўсякім выпадку — правакуе пошукі іх. І добра. У прынцыпе не новая ідэя Беларускага Шляху сёння акцэнтавана ім як кроўна-жыццёвая, найпершасная рэч, як адзінае збавенне («Падставы рацыянальнага нацыяналізму»). Зачакалася першароднага вяртання сэнсу не толькі паганьбаванае рознымі «звыш-інтэрнацыяналістамі» — асімілятарамі слова «нацыяналізм», але і доказнае тэарэтычнае абстаўленне гістарычнай правамернасці нашага Беларускага Шляху — хаця б і з выкарыстаннем дасведчана-мудрага асвячэння І. Абдзіраловіча — у яго не кожнаму вядомым «Адвечным шляху», гэтым Евангеллі Адраджэння. Такім Евангеллем, зрэшты, служыць (няхай паслужыць!) увесь шматмерны даробак і вопыт «Нашай Нівы», місію якой, няхай з яе і часова перарванай традыцыяй, на сучасным этапе ўзялася самаададана спаўняць наша газета «ЛіМ».

Ігар ЖУК:

«ВЯРНУЦЬ СЛЫХ ГРАМАДСТВУ»

Грамадства завяршыла адзін круг дэмакратыі. Надламаная вяршыня года ўжо ўказвае на раней пройдзеную метку XIX партканферэнцыі, і нават — на мернае спаўзанне галоснасці ў напрамку да 1985 года. Але нічога не знікае намарна, і надыдзе новы красавік (спадзяюся, што чаканне не здоўжыцца), і новы энергічны віток дэмакратызацыі пачне сваё больш рашучае разгортванне.

Што ў гэтых кругах літаратура? Яе развіццё, дзякаваць Богу, перастала слепа паўтараць зігзагі грамадскага развіцця. 1990-ы год для беларускай літаратуры — год, калі працягвала фарміравацца яе цела; яно яшчэ не злеплена да такой гарманічнай структуры, у якую можна было б удыхнуць жывую душу глыбіннага самапазнання. Верхні віток, мусіць-такі, яшчэ наперадзе.

Сённяшняя літаратурная сітуацыя нагадвае чымсьці мастацкі фільм з субцітрамі. Кожны з нас заўважыў недагаворанасць субцітра, недакладнасць, а то і ашчадлівы тэкст субцітравага перакладу. І, верагодна, кожны з нас поўніўся ў такіх выпадках спачуваннем да тых, каму недаступны гук. Зразумела, што тэхнічна інакш зрабіць быццам нельга, а вось не праходзіць адчуванне, што няпоўныя субцітры ў нечым маральна абразлівыя для глуханямых. І поруч з гэтым — яшчэ больш пранізлівае адчуванне: мы і самі жывём па законах такога кіно. Вакол нас багата субцітраў, яны паведамляюць, але не дагаворваюць.

Літаратура — не рэдактар, літаратура піша свой тэкст. Мастацкі твор мусіць сціраць абразлівую грымасу няпоўнага, недагаворанага, а то і фальшывага цітра з грамадскага аблічча, ён мусіць узяць на сябе маральную смеласць вярнуць «слых» грамадству. Тады гэта сумленна, тады гэта сапраўды найвялікшы наш скарб і набытак.

У гэтым сэнсе я вылучыў бы: а) «Споведзь» Л. Геніюш як амаль аўтэнтычнае супадзенне гуку і адлюстравання. Споведзь пасведчыла універсальны агульначалавечы закон: крывавая гісторыя пачынаецца тады, калі ў грамадстве запануе страшная звычка непавагі да гонару і годнасці чалавека, што ў канчатковым выніку прыводзіць да абясцэньвання чалавечага жыцця; б) дакументальную аповесць А. Сідарэвіча «Антон Луцкевіч», дзе прагненне ісціны яўна пераважае над эмацыянальна-рытарычным ладам выказвання. Галоўнае ж — у тым, што палітыка тут не падмяла пад сябе даследчыка, і жыць гэтаму твору доўга; в) раман В. Карамазава «Бежанцы». Самае цікавае тут — **што** ўзята для асэнсавання. А асэнсоўваецца надта спецыфічная і надта характэрная ф о р м а нацыянальнага б ы ц ц я. Народ, вымусова адарваны ад свайго краю, вечныя вандроўнікі «паязджане», бежанцы, народ амаль скрозь усю гісторыю на калёсах, ды яшчэ са свежай балючай памяццю пра Чарнобыль — надта сур'ёзная заяўка, каб яе не заўважыць.

Мы спыніліся ў ліхой пагоні, мы сунялі растрывожаны душэўны страх,—і гэта радуе. Але найчасцей мы акідваем позіркам прастору вакол, толькі зрэдку прабіваючыся ўглыб саміх сябе. А гэта некалькі засмучае.

Люба ТАРАСЮК:

«ДА НАС ПРАМАЎЛЯЕ ГІСТОРЫЯ»

Гісторыя ўжо не раз вучыла, што ацэнкі сучаснікаў могуць быць паспешлівыя і несправядлівыя, і толькі час усё ставіць на сваё месца. Таму не будзем самаўпэўненымі і безапеляцыйнымі.

Мінулы год беларускай літаратуры мне бачыцца ў шэрагу некалькіх апошніх яе гадоў. Гэта час вяртання. Не столькі стварэння, колькі вяртання. Вяртаюцца напаўзабытыя і недазволеныя раней імёны і творы, і адначасова ўсе мы вяртаемся да чагосьці сутнасна чалавечага і сутнасна мастацкага. Хачу адзначыць выхад факсімільнай «Дудкі беларускай» Францішка Багушэвіча, «Вяршыні жаданняў»— выбранае цудоўнага лірыка 20-х гадоў Валерыя Маракова, кнігу паэтычнай спадчыны Ларысы Геніюш «Белы сон» і яе дзённік у «Маладосці», «Споведзь» Сяргея Грахоўскага і ўсю праграму скарынінскіх юбілейных выданняў. Сюды ж варта далучыць дакументальную аповесць Анатоля Сідарэвіча «Антон Луцкевіч» у «Нёмане» і кнігу артыкулаў і эсэ Барыса Сачанкі «Сняцца сны аб Беларусі...»».

Усё больш упэўнена прамаўляе да нас гісторыя — далёкая і больш блізкая, ад Рагнеды і да Курапатаў. Гістарычны ракурс светабачання для нас пакуль што свежы. Але ўжо адчуваецца ў літаратуры мастацкая недастатковасць асэнсавання тэмы: мала філасофіі гісторыі, пераважае ілюстрацыя, асабліва ў паэзіі.

Заўсёды чакаю кніжачак з бібліятэкі «Маладосці». Яны нераўнацэнныя, але й нераўнадушныя (з пункту гледжання пазіцыі іх аўтараў): тут яшчэ можна чакаць навізны, тут ёсць надзея і мара, у той час як слынны сваім паэтычным вопытам пісьменнік часта піша па інерцыі і ўсё вядома наперад і загадзя. З паэтычных дэбютаў 1990 года ў бібліятэцы «Маладосці» вылучаюцца кнігі Людмілы Рублеўскай, Славаміра Адамовіча, Міхася Скоблы. Шкада толькі, што ў гэтай маладзёжнай серыі час ад часу друкуюцца далёка не дэбютанты (прызначэнне ж бібліятэчкі — падтрымліваць менавіта маладых на іх дарозе да першай кнігі ў выдавецтве). Адных толькі крытыкаў магу прапанаваць у планы на некалькі гадоў: Галіна Тычка, Ігар Жук, Пятро Васючэнка, Сяргей Дубавец, Алесь Бяляцкі, Алесь Бельскі, Алесь Бадак, Усевалад Рагойша (кніга пра А. Гаруна), Галіна Сачанка (артыкулы пра мастацтва)...

Ва ўсіх часопісах былі цікавыя эпізадычныя публікацыі паэзіі—асобныя жывыя астраўкі ў мёртвым моры мастацкай безгустоўнасці. Калі трэба нешта вылучыць спецыяльна, то я б вылучыла паэтычны ўзровень часопіса «Беларусь».

А пішу я гэта ўсё з настроем, які выказаў у той жа «Беларусі» Анатоль Сыс: «Мы — чарада самотных птахаў...». Разумны зразумее.

сілы прыцягнення рэзка адрозніваецца ад ньютанаўскай — той самай, у якой мы цяпер жывём. У будучым карціна свету можа і абавязкова змяніцца на іншую, больш універсальную. У незямных цывілізацыях, калі яны існуюць, фізічныя аб'екты апісваюцца інакш і даюць цалкам іншыя карціны свету. З-за складанасці фізічных аб'ектаў вобраз гэтых аб'ектаў у значнай меры залежыць ад мовы разумнага чалавека.

Калі б удалося ізаляваць зямныя мацерыкі на дастатковы час, то можна быць упэўненымі, што на кожным з іх развілася б свая светапоглядная фізічная тэорыя свету. Ад чаго б яна залежала ў першую чаргу? Ад мовы, якая бытуе на мацерыку. Вось як гэтую думку фармулюе адзін з вядучых сучасных філосафаў П. Файерабенд: «Тэарэтыкі, якія працуюць у розных традыцыях і ў розных краінах, будуць прыходзіць да тэорый, якія, адпавядаючы ўсім вядомым фактам, тым не менш будуць узаемна несумяшчальнымі».

Сцяна паміж тым, што ёсць у свеце, і тым, што прыдумана чалавекам, становіцца ўсё танчэйшай. У чым суб'ектыўнасць чалавека праяўляецца найбольш моцна? Калі адкінуць узрост і адукацыю, то — у мове, на якой чалавек думае і размаўляе. Сучасныя лінгвісты сцвярджаюць, што чалавек расчляняе свет у тым кірунку, які падказвае яму яго мова.

Чалавек валодае неймаверным жаданнем палепшыць і палегчыць сваё існаванне ў акаляючым варожым яму свеце. Для гэтага ён спрабуе пазнаць свет усімі даступнымі яму сродкамі і пачуццямі. А паколькі ўсе рэальныя фізічныя аб'екты і працэсы бясконца складаныя, то фармальных, матэматызаваных ведаў яму заўжды не хапае. Доля суб'ектыўнага моўнага фактара вялікая і ў тым выпадку, калі чалавек на аснове сваіх ведаў аб «устройстве» прыроды пачынае сам ствараць прыродападобныя аб'екты. Гэта і ёсць сфера тэхнікі. Паміж намерам стварыць які-небудзь тэхнічны аб'ект і яго рэалізацыяй ляжыць бясконцая колькасць прамежкавых ступеняў, у выглядзе асобных думак, неправяраральных гіпотэз, сродкаў, праграм і г. д. Вось чаму японская тэхніка адрозніваецца ад амерыканскай — на яе накладваецца японскі лад мыслення.

Англійскі лінгвіст Уорф піша, што не толькі граматыка, але і фанетыка мовы вызначае стыль мыслення. Такім чынам, наша беларускае «аканне» і «дзеканне» таксама ўплываюць на стыль жыцця і працы, на выніку навуковай і тэхнічнай творчасці. Стылі мыслення маюць нацыянальную афарбоўку незалежна ад таго — у сферы мастацтва ці ў сферы навукі працуе чалавек. Але інфармацыя аб свеце, як вядома, змяшчаецца не толькі ў мове. Яна «запісана» таксама ў чалавечых генах, пры гэтым — як самая ўстойлівая і важная для выжывання чалавека. Можна толькі здагадвацца, якое разбуральнае дзеянне аказваецца на чалавека, калі інфармацыя, закадзіраваная ў генах, і інфармацыя, запісаная ў мове, не супадаюць. Гэтай праблемай, дарэчы, займаўся адзін з ідэолагаў «трэцяга свету» Ф. Фанон. У сваёй кнізе «Чорная скура, белыя маскі» ён пераканаўча паказвае заганнасць псіхалогіі тых арабаў, якія цалкам пераймалі французскую культуру і мову. Да месца нагадаць і пра феномен янычарства. Прыклады беларускага «самаедства» прывесці таксама няцяжка. Кожная тэрыторыя з яе своеасаблівымі геаграфічнымі, кліматычнымі і гістарычнымі ўмовамі выпрацоўвае пэўны тып чалавека з яго мовай, на аснове якой фарміруецца ўся культура народа, пачынаючы з мастацтва і заканчваючы навукай і тэхнікай.

На пытанне, якая мова больш за ўсё падыходзіць вучоным і спецыялістам Беларусі, магчымы толькі адзін адказ — свая.

П. БІЧ,
кандыдат тэхнічных навук.

ВІНШУЕМ!

Захару БІРАЛУ—85

Заўтра спаўняецца 85 гадоў пісьменніку, чалавеку нялёгкага лёсу, ахвяры сталінскага беззаконня Захару Біралу. «ЛіМ» віншуе Захара Якаўлевіча з юбілеем і зычыць яму моцнага здароўя, творчых поспехаў.

ПРЫГАДАЕМ...

Чаго няма ў беларускіх календарах на 1991 год

30.01.1884 г. Нарадзіўся вядомы беларускі крытык і літаратуразнаўца Антон Навіна (Антон Луцкевіч). Радзіўся ў Шаўлях, вучыўся ў Лібаве, Менску, Пецярбурзе, удзельнічаў у стварэнні першых беларускіх палітычных партый Беларуская рэвалюцыйная, затым Беларуская сацыялістычная Грамада. У 1918 г. узначаліў на нейкі час Урад БНР, прадстаўляў Беларусь на Версальскай мірнай канферэнцыі ў Парыжы. У міжваенны час жыў і працаваў у Вільні, дзе кіраваў беларускім нацыянальным музеем і выкладаў беларускую літаратуру ў Віленскай беларускай гімназіі. У 1939 г. па неабгрунтаваным абвінавачванні рэпрэсіраваны, памёр у зняволенні.

●

5.01.1891 г. Нарадзіўся шырока вядомы на ніве беларускай культуры і асветы каталіцкі святар а. Адам Станкевіч. Родам з вёскі Арляняты на Ашмяншчыне. Скончыў духоўную семінарыю ў Вільні і духоўную акадэмію ў Пецярбурзе. Аўтар шматлікіх публіцыстычных і гістарычных прац па беларусазнаўстве. Змагаўся за адраджэнне беларускай мовы ў каталіцкіх святынях на Беларусі. Заўсёды сам вёў багаслужбу на беларускай мове. Выкладаў закон Божы ў Віленскай беларускай гімназіі, нейкі час быў яе дырэктарам. Асноўнае месца ягонае дзейнасці — Вільня. Па яго ініцыятыве на працягу дзесяцігоддзяў у Вільні выходзіла беларуская газета «Крыніца».

У працэсе вынішчэння беларускай інтэлігенцыі Віленскага краю пасля вайны стаў чарговай ахвярай ГУЛАГа, трапіў у Сібір і загінуў у Іркуцкай вобласці.

●

20.01.1892 г. Нарадзіўся беларускі вучоны і грамадска-палітычны дзеяч Браніслаў Тарашкевіч. Родам з-пад Вільні, з засценку Мацюлішкі. Вучыўся ў пачатковай школе і Віленскай гімназіі. Скончыў гісторыка-філалагічны факультэт Пецярбургскага універсітэта.

Актыўны ўдзельнік беларускага руху. У гады вучобы ва універсітэце, але яшчэ ў Вільні цесна сышоўся з беларускім асяродкам, што існаваў вакол «Нашай Нівы». Вучоны-філолаг, стваральнік першай беларускай навукова апрацаванай граматыкі. Як грамадска-палітычны дзеяч змагаўся за правы беларускага насельніцтва ў польскім парламенце, будучы дэпутатам Сейма. Узначальваў масавую палітычную арганізацыю працоўных Заходняй Беларусі Беларуская Сялянска - рабочая Грамада. За сваю палітычную дзейнасць трапіў у польскую турму, але потым па абмене палітвязняў быў выменены савецкім урадам на драматурга Ф. Аляхновіча. У гады тэрору знішчаны сталінскім рэжымам: расстраляны ў 1938 годзе.

Івану ШАМЯКІНУ—70

Івану Пятровічу ШАМЯКІНУ

Густа слаўся абсяг палынамі,
Гусла ў полі імгла.
І сляпуча ў блакіце над намі
Злая зорка ўзышла.

Разгаралася сумна і горка
У атруце нябёс
Палыновая, лютая зорка,
Наш прарочачы лёс.

Быў пагляд патаемны і строгі,
Стыглі, merklі палі.
А па ўзбочны айчыннай дарогі
Цені продкаў брылі.

Кроў у жылах маіх халадзела,
Гас пад зоркаю свет.
Як балесна Палессе глядзела
Высяленцам услед!

Разрасталася зорка; як рана —
Загаралася ў ёй
Шчэ нязнаная далеч рамана
Самай белай крывёй.

Патаемная сэрца гаворка
Над паперай пакут:
Палыновая, лютая зорка,
Абыдзі родны кут!

Мікола МЯТЛІЦКІ.

ЛЕТАПІСЕЦ СУРОВАГА ВЕКУ

Калі акінеш мысленным позіркам напісанае Іванам Шамякіным, то ўражанне ўзнікае вельмі неардынарнае. Раманы, аповесці, апавяданні, п'есы, кінасцэнарыі, кінааповесці... Толькі вершаў не хапае. Але вядома, што ў маладосці наш юбіляр і вершы пісаў і нават друкаваў іх у газетах. Толькі ў зборах твораў не змяшчаў.

Сорак пяць гадоў працягваецца літаратурная дзейнасць Івана Шамякіна. У снежаньскім нумары часопіса «Полымя» за 1945 год паявілася досыць ёмістае апавяданне Шамякіна «У снежнай пустыні», і з гэтага часу, відаць, будзе правільным адзначаць пачатак ягонай літаратурнай дарогі.

Шырокі тэматычны, жанравы дыяпазон творчасці Шамякіна. Ен засведчыў сябе добрым майстрам авантурна-прыгодніцкага жанру, наогул вострасюжэтных твораў, у тым ліку і на гераіка-рэвалюцыйную тэму. Памеры газетнага артыкула, аднак, не даюць магчымасці засяродзіцца на ўсіх шматлікіх аспектах шамякінскага таленту, і гаворка пойдзе пераважна пра сацыяльна - бытавыя і сацыяльна-псіхалагічныя творы.

Думаю, не памылюся, калі скажу, што галоўным у таленце Івана Шамякіна было вострае адчуванне сучаснасці, тэндэнцый, колераў, пахаў пражытых намі дзесяцігоддзяў, нават, калі хочаце, ілюзій і няспраўджаных спадзяванняў, якія запаўнялі нашы душы ў гэты час.

Сёння савецкую літаратуру абвінавачваюць у шматлікіх грахах. Маўляў, жыла яна прыстасаванкай, нахлебніцай пры ідэалагічных цэнтрах, угоднічала перад шматлікімі культамі, лакіравала, прыхарошвала жыццё. І толькі літаратурнае зарубежжа, дзве ці нават тры хвалі эміграцыі захавалі ісціну адносна савецкага жыцця ў яе поўнай і неаспрэчнай іпастасі.

Культы былі, быў ідэалагічны ціск, укарочвалі крылы палёту мастацкага слова нарматыўная крытыка і цэнзура. І ўсё ж я асмелюся сцвярджаць, што савецкая, і ў тым ліку беларуская, літаратура ў асобе яе лепшых творцаў гаварылі народу праўду. Бо культы, таталітарызм не ўсё ў жыцці засланялі. Працавалі фабрыкі, заводы, калгасы, саўгасы, побач з недахопамі мелі месца дасягненні.

Палістайце пажаўцелыя падшыўкі газет саракавых, пяцідзесятых гадоў. Там карэспандэнт абласной, рэспубліканскай газеты асмельваўся пакласці на лапаткі кіраўнікоў райкома, абкома партыі, нават работніка ЦК партыі ці міністра. Так што час не быў суцэльна змрочным, цёмным. Была яго крытыка ў газетах, у лепшых мастацкіх творах. І не такая ўжо бяззубая. Успомнім хоць бы Кандрата Крапіву, які нядаўна ад нас адышоў. Хіба творчасць гэтага выдатнага мастака не напоўнена крытычным зарадам агромністай выбуховай сілы? Хіба абмінаў Крапіва супярэчнасці, заганы савецкага жыцця ў іх істотнейшых, сутнасных праявах?

З большым ці меншым поспехам беларуская літаратура адлюстравала праўду пражытых намі сарака пяці пасляваенных год, можа, нават выдатна намалявала гераіку і трагедыю Айчыннай вайны. Як, дарэчы, беларуская і руская літаратуры XIX стагоддзя, што развівалася далёка не ў спрыяльных гістарычных і сацыяльных умовах, яна таксама абуджала грамадскую думку і па меры магчымасці ваявала са злом, коснасцю, абыякавасцю да чалавека.

Іван Шамякін востра, можа быць, вастрэй, чым хто-небудзь другі з яго паплечнікаў па пяру адчуваў сучаснасць. Таму сёння, у юбілейны год яго паважанага сямідзесяцігоддзя, мы можам назваць яго летапісцам нашага неспакойнага і нават суровага веку.

Пачнём з рамана «У добры час» (1953 г.). У гэтым рамане — незабыўная атмасфера пасляваеннага калгаснага аднаўлення, шчырая радасць людзей, якія пакідаюць спадчыну фашысцкага ліхалецця — зямлянкі — і перасяляюцца ў новыя мірныя хаты, ладзяць гаспадарку, дамагаюцца нават таго, чаго да вайны не было, — праводзяць электрычнасць. У гэтай кнізе, як і ў папярэдняй, рамане «Глыбокая плынь», прысвечаным паказу партызанскага руху на Беларусі, Шамякін у значнай меры паўстае як пісьменнік-рамантык. Тут нямала яркіх малюнкаў, трапных дэталяў, ад якіх патыхае паэзіяй вясковага жыцця. Ёсць і вобразы, створаныя адпаведна з рамантычнай эстэтыкай—Васіля Лазавенкі, Машы Кацубы, — вобразы адналінейныя, адналанавыя.

Каб Шамякін не быў пісьменнікам значным, аналітычным, ён мог бы і плыць на хвалях вось такой лірычнай замілаванасці да калгасных пейзажаў і іх разумных, ва ўсіх адносінах прыемных кіраўнікоў, як і кіраўнікоў вышэйшых эшалонаў.

Але Шамякін пры ўсіх яго сентыментальных схільнасцях быў усё-такі пераважна пісьменнік-аналітык. Калі не розумам, то інстынктам, падсвядомасцю ён адчуваў, што не ўсё так добра на белым свеце і разпораз наносіў досыць адчувальныя ўдары па той сіле, якую мы сёння называем каманднаадміністрацыйнай сістэмай. Няхай сабе гэтага слова ў ягоным лексіконе і не было.

Супярэчнасці, канфлікты, якія бачыў пісьменнік у жыцці, не ўкладваліся ў рамкі адналінейна-ідэальнага вобраза. Характар Максіма Лескаўца з рамана «У добры час», учарашняга афіцэра-франтавіка, якога аднавяскоўцы, памятаючы заслугі ягонага бацькі, выбіраюць старшынёй калгаса, вобраз наватарскі, смелы, які многа гаварыў пра беларускую вёску першых пасляваенных гадоў.

НАСУСТРАЧ ЛЮДЗЯМ

Пра аднаго пісьменніка можна сказаць шмат, пра другога мала, пра трэцяга зусім не маеш нічога сказаць. Іван Шамякін, заслужана вынесены на строму літаратурнага і грамадскага жыцця, так ці іначай далучаўся да лёсу многіх людзей, асабліва літаратараў. Чалавек неймаверна ўзбагаціў бы сваё веданне пра ўласную персону, калі б якісьці камп'ютэр сабраў пра яго ўсе-ўсенькія звесткі. Тое, што да нас даходзіць (вусна, праз друк)—мізэр, пылінка ў параўнанні з тым, чаго мы не ведаем. Пісьменнік у гэтым сэнсе найбольш каларытны, бо выклікае паток інфармацыі яшчэ і сваімі творамі..

Звыш дваццаці гадоў, уразіўшы ўлўленне, вітае ў маёй памяці, як блукліві спадарожнік, адна маленькая дэталь з даволі аб'ёмнага рамана «Крыніцы»: «Яна (Наталля Пятроўна.— У. Р.) сядзела ў тым жа скураным крэсле і, трымаючы ў руцэ сподак, з дзіцячай цікаўнасцю сачыла, як з чайнай лыжачкі сцякае бурштынавы мёд». Мне, вясковаму хлапчуку, зусім не адмежаванаму ад дзівосаў прыроды, вось гэтае «сачыла, як з чайнай лыжачкі сцякае бурштынавы мёд» здалося незвычайным адкрыццём. Мёд сапраўды не выліваецца і не капае (як вада, малако, чай), а менавіта СЦЯКАЕ. І сцякае доўга, танеючы да павуцінкі. Зразумела, што прозвішча аўтара мне тады нічога не сказала але цікавасць да чалавека, які «прыдумаў» такое, з'явілася. І вось...

Іван Пятровіч Шамякін—гэта першы жывы пісьменнік, якога я ўбачыў. Таксама ў школьныя гады. Ён тады прыязджаў у наш Слаўгарадскі раён ці не па дэпутацкіх абавязках. Былі сустрэчы з людзьмі, з вучнямі і настаўнікамі—проста ў полі, дзе мы выбіралі бульбу. Не магу прыгадаць, аб чым ён гутарыў, але помню словы дарослых пра яго. Ён уразіў іх сваёй дэмакратычнасцю, прастатою, непасрэднасцю, «нават чарку не адмовіўся ўзяць». На фоне паводзін тагачаснага старшыні калгаса, дэспата, які трушчыў на матацыкле кошыкі ды вёдры ў кабет, каб тыя не ішлі ў лес па ягады, такі чалавек «з вярхоў» здаўся вясковым людзям мала не богам.

Такое застаецца ў народзе.

Не мая задача аналізаваць творы Івана Пятровіча — папулярнасць іх вядомая; скажу адно: гэта—пісьменнік яркіх тыпаў, вылітых з жыццёвага матэрыялу ў адмысловай сюжэтнай форме. Дадаць колькі слоў у непазбежную пад юбілей паводку зычэнняў мяне абавязвае проста чалавечая ўдзячнасць. У 78-ым годзе я пераехаў з райцэнтра ў сталіцу—на працу ў часопіс «Полымя». Натуральна, паўстала пытанне аб прапісцы. Навыдумлялі мы ў рэдакцыі цэлы стос папераў, і я панёс іх на подпіс І. Шамякіну, які тады быў першым сакратаром праўлення СП БССР. Першы раз бачачы, Іван Пятровіч паставіўся да мяне надзвычай уважліва. Перачытаў ён слёзныя цыдуліны—і, мабыць, вялікі вопыт ды інтуіцыя падказалі яму: марная гэта справа і валаводжанне—соваццца з прашэннямі па нячулых кабінетах. «Паспрабуем, Уладзіслаў, іншы варыянт,—сказаў ён, гледзячы задуменным позіркам, — менш бюракратычны...». Мяне страшэнна здзівіў гэты НЕФАРМАЛЬНЫ падыход Івана Пятровіча да маёй праблемы. Ды іншы чыноўнік лічыў бы, што аказаў табе гонар толькі тым, што паперу за дзесятым прыходам падпісаў!

Мы можам шмат гаварыць пра бескампраміснасць, прынцыповасць, але толькі дабром, высакароднымі ўчынкамі фіксуе чалавек свой воблік ва ўдзячнай людской памяці. І. Шамякін, нават у вялікай заклапочанасці, не праміне цябе, без ментарскай пагарды, проста падасць руку, спытае пра жыццё. І далей я знаходзіў падмацаванне сваім уражанням, калі назіраў за Іванам Пятровічам на пасяджэннях рэдкалегіі «Полымя», на пісьменніцкіх сходах. Ён ніколі не кідаў бяздумна словы; маючы багаты вопыт працы над словам, ён разумеў ягоную і бязлітасную забойчую сілу, і цудадзейную гаючасць, і сваімі размовамі, заўвагамі, рэплікамі выпраменьваў толькі станоўчую энергію, як цяпер модна казаць.

Мне давялося чытаць у «Полымі» рукапісы трох раманаў Івана Пятровіча: «Вазьму твой боль», «Петраград—Брэст», «Зеніт». Меўшы справу з арыгіналамі, здаецца, усіх нашых празаікаў, скажу прама: І. Шамя-

Пісьменнік нібы выхапіў з жыцця гэты вобраз, грунтоўна, у псіхалагічным плане паказўшы, як мітусіцца ў пасляваенным жыцці Максім Лескавец, як бы адчуваючы сябе паміж молатам і кавадлам. Молат — вышэйшае начальства, пачынаючы ад сельсавецкага і раённага, кавадла — калгаснікі, інтарэсы якіх павінен абараняць старшыня. Але ён не можа гэтага рабіць, бо ім бясконца кіруюць, даюць указанні — часам не вельмі разумныя,— шлюць у калгас шматлікіх упаўнаважаных. Апекі хоць адбаўляй. Але Максім Лескавец хоча кіравацца ўласным розумам. Чужой над сабой волі не пераносіць. Ёсць шмат прыбавага ў гэтым чалавеку. Такія, як Лескавец, не прыстасоўваюцца да абставін: яны або дабіваюцца поспеху або ломяцца як характары.

Думаецца, вобразам Максіма Лескаўца пісьменнік паставіў вельмі значную праблему, якую крытыка абмінае ледзь не да апошняга часу. Хоць частку віны нясе і сам пісьменнік. У другой і асабліва ў трэцяй частцы рамана адчуваецца жаданне аўтара «прычасаць» героя, зрэзаць вострыя вуглы, зняць супярэчнасці. Гэта было ў духу патрабаванняў тагачаснай крытыкі, якая шырока прапагандавала тэзіс аб барацьбе «добрага з выдатным» і не выказвала асаблівай прыхільнасці да герояў, што не ўкладваліся ў сваім супярэчлівым духоўным абліччам у нарматыўныя ўяўленні аб станоўчым. Так альбо інакш, але менавіта з вобраза Максіма Лескаўца пачынаецца ў творчасці Шамякіна галерэя характараў, што прываблівае чытача сваёй сацыяльна-грамадскай значнасцю і псіхалагічнай супярэчлівасцю.

Наступныя характары з гэтай жа галерэі першы сакратар райкома Арцём Бародка з рамана «Крыніцы» (1957 г.) і Сямён Гукан, старшыня гарсавета з рамана «Сэрца на далоні» (1964 г.). Названыя героі, калі кіравацца ўжо згаданай намі камандна-адміністрацыйнай сістэмай, цалкам выхаваны ў яе клімаце, нормах, патрабаваннях. Увогуле Івана Шамякіна як пісьменніка вызначае шчаслівае ўменне ўлавіць, увасобіць у мастацкім вобразе тое, што як бы яшчэ носіцца ў паветры, не мае назвы, ляжыць на грані пачуцця і свядомасці. Так, Івану Шамякіну належыць у беларускай літаратуры адкрыццё «культаў» і «кульцікаў» розных маштабаў, якія пакладаюцца на сілу ўласнага аўтарытэту, адміністрацыйнага загаду і ў канечным рахунку становяцца перашкодай для грамадскага развіцця.

Мастацкае даследаванне асабістых маральных якасцей Бародкі і Гукана дапамагае пісьменніку паказаць грамадскае перараджэнне гэтых кіраўнікоў, страту імі сумленных грамадзянскіх пазіцый, іх эгаістычнасць, кар'ерыстычныя імкненні, двудушша і крывадушша.

А вось яшчэ адзін з галерэі кіраўнікоў — Іван Васільевіч Антанюк, намаляваны ў рамане «Снежныя зімы» (1968). Антанюка знялі з пасады, адправілі на пенсію, за тое якраз, што ён супраціўляўся бязглуздым адміністрацыйным загадам, выступаў супраць іх публічна, крытыкаваў. Гэты герой нібы антыпод барадкам і гуканам. Працяглае знаходжанне на высокіх кіруючых пасадах не закружыла яму галавы, не прымусіла паверыць у тое, што ён зроблен з іншага цеста, чым астатнія людзі, ва ўсялякім выпадку тыя, якія яму падначальваюцца. Ён не бюракрат, не кар'ерыст, не чэрствы эгаіст. І ў той жа час пісьменнік не імкнецца прадставіць свайго героя ідэальным чалавекам. Антанюк, будучы цвёрды ў сваіх маральных перакананнях, у сваіх патрыятычных, партыйных пазіцыях, у той жа час чалавек вельмі звычайны, яго характару ўласцівы пэўныя хібы і слабасці.

І вось апошні раман Івана Шамякіна на тэму нашых будняў, паўсядзённасці — «Атланты і карыятыды» (1977) з яго вобразам архітэктара Карнача, чалавека дзелавога, энергічнага, мэтаімкненнага і разам з тым вельмі абаяльнага па сваіх чыста чалавечых якасцях.

Максім Карнач разумее, што архітэктурны воблік сучаснага горада ў значнай меры абумоўлены тэхнічным развіццём, матэрыяльнай вытворчасцю. Але ён разумее таксама і тое, што тэхніка — адно, а архітэктура зусім другое, што яна — мастацтва, якое павінна прыносіць людзям радасць, што тэхнізацыя мыслення ў такой справе як горадабудаўніцтва можа прынесці нямала шкоды. З неаслабнай энергіяй, пераадольваючы няўдачы і паражэнні, Карнач змагаецца за тое, каб горад, у якім ён жыве і які будуе, быў прыгожы, утульны, стаў помнікам свайму неспакойнаму часу.

І яшчэ адзін вельмі цікавы і адметны вобраз намаляваў у сваім рамане Іван Шамякін — сакратара гаркома Ігнатовіча. Гэты чалавек увесь у дзеянні, разлічвае кожную хвіліну часу, імкнецца да таго, каб кожны ягоны крок прыносіў карысць справе. Ён, так сказаць, у палоне тэхніцызму, практыцызму мыслення і вельмі часта забывае пра людзей.

Вобразам Ігнатовіча пісьменнік як бы выносіць на суд чытача пытанне аб тым, што носьбіты тэхнізацыі мыслення, аднаго толькі рацыяналістычнага пагляду на свет, пры якім адсутнічаюць эмоцыі, пачуцці, здольны перарадзіцца ў людзей абмежаваных, трапіўшых у палон вузкага практыцызму, страціўшых арыгінальнасць, непаўторнасць сваёй асобы.

Іменна гэтую калізію Шамякін падае як вострую прыкмету часу: ва ўмовах навукова-тэхнічнай рэвалюцыі, пры наяўнасці эрудзіраваных, тэхнічна ўзброеных кіраўнікоў грамадства мае не меншую патрэбу ў людзях, якія бачаць не толькі бліжэйшую, але і далёкую перспектыву, здольны глядзець наперад і, падпарадкоўваючыся свайму грамадзянскаму сумленню, абавязку, разумеюць, што самыя складаныя справы вырашаюць перш за ўсё людзі.

Івана Шамякіна як пісьменніка нарадзіла Айчынная вайна. Ён пайшоў у армію юнаком, ваяваў на суровай Поўначы. І калі азірнуцца на ўсё напісанае празаікам, то лёгка пераканацца, што галоўным жыццёвым рубяжом амаль усіх яго герояў была вайна. З яе пачыналі яны сваё далейшыя дарогі.

Свайму юнацтву, пакаленню, да якога належыць, Іван Шамякін прысвяціў пенталогію «Трывожнае шчасце». У кнізе, якая складаецца з пяці аповесцей, звязаных галоўнымі героямі і асноўнай тэмай, пісьменнік нібы вяртаецца да самага пачатку «дарог», хоча прасачыць тыя вытокі і крыніцы, з якіх некалі напіўся герой, адпраўляючыся ў жыццёвае падарожжа, у люстранай роўнядзі якіх упершыню ўбачыў сваё аблічча.

У «Трывожным шчасці» расказваецца аб станаўленні характару, духоўнага свету нашага сучасніка, таго героя, які сёння, як і сам аўтар, уступіў у шэрагі старэйшага пакалення.

У прыдняпроўскім раёне, на пыльнай голай дарозе ўпершыню мы сустракаемся з Пятром Шапятовічам, галоўным героем пенталогіі, студэнтам тэхнікума, які ідзе ў адведкі да любімай Сашы. Іван Шамякін малюе нам сапраўды трывожнае шчасце сваіх герояў, шчасце, якое больш трымалася на расстанях, чым стрэчах, якое не ведала цёплай дамашняй утульнасці, а заваёўвала права на існаванне цаною найвялікшых ахвяр і страт. Але героі аповесцей Пятро і Саша — не пакутнікі. Вайна, самая жорсткая і сурова з усіх, якія калі-небудзь былі на свеце, не абрэзала ім крылляў, не пахіснула іх веры ў светлыя ідэалы, за якія яны ішлі на смерць, не зламала іх духоўна. Наадварот. Яна была для іх экзаменам на сталасць і вернасць, пасля якога самі яны мелі поўнае маральнае права глядзець на сябе з павагай.

Найбольш па-мастацку завершанымі, псіхалагічна паўнакроўнымі ўяўляюцца аповесці «Непаўторная вясна», «Агонь і снег» і завяршаючая пенталогію — «Мост». У іх прысутнічаюць і цёплы лірызм, і тонкая, ледзь улоўная ўсмешка, і тое зайздроснае ўменне рэльефна і выпукла маляваць карціны прыроды, а таксама ўнутраны, псіхалагічны стан герояў.

Незабыўныя карціны схілу прыдняпроўскага лета з яго дзённай гарачынёй, пыльнай дарогай, задуменнай, начной таямнічасцю прысад і сенажацяў; кранаюць за сэрца велічныя, суровыя краявіды Поўначы: здаецца, чуеш, як рыпіць на марозе снег, як гуляюць па небе імклівыя сполахі, як рассціляюцца неабсяжныя снежныя даліны з сінімі ценямі на іх, як застылі ў нямым маўчанні агромністыя глыбы камення.

Многа такіх цудоўных карцін намаляваў пісьменнік.

Зроблена Іванам Шамякіным многа. Сын лесніка, інтэлігент у першым пакаленні, ён здолеў перакласці ўласныя дарогі ў прыгожым беларускім пісьменстве, заслужыўшы права на адпаведнае месца ў падручніках па літаратуры і хрэстаматыях, на выданні і перавыданні сваіх твораў.

Іван Шамякін сярод беларускіх пісьменнікаў вызначаецца тым, што аддаў вялікую даніну зграбнаму сюжэту, стройнай пабудове мастацкага твора. Ён, калі можна сказаць так, пісьменнік «раманнага мыслення». Гэтая якасць прозы Шамякіна пры недастатковасці ў некаторых творах індывідуальна-псіхалагічнай абмалёўкі героя, мае, аднак, свае перавагі: займальнасць, цікавасць для чытання, грунт для шырокай папулярнасці сярод масавага чытача. Так што і ў эпоху наступаючага рынку Шамякіну, здаецца, не пагражаюць ніякія нечаканасці.

Іван Шамякін, як адважны мараход, смела кідаўся ў плаванне на незнаёмых, неасвоеных морах і акіянах, адкрыў, кажучы фігуральна, многа новых астравоў і, можа, нават мацерыкі.

Працаваў ён нястомна. Усе сорак пяць гадоў. І, здаецца, ледзь не кожны дзень. Зімой, вясной, летам і восенню. Па колькасці напісанага няма ў беларускай літаратуры роўнага яму пісьменніка. Вялікі працаўнік, нястомны і настойлівы, Іван Шамякін!

Жадаем Шамякіну і надалей моцна трымаць у руцэ пісьменніцкае стыло. Наступіў час жыццёвай, чалавечай мудрасці і з гэтай вышыні яшчэ вельмі многае можа ўбачыць. Няхай жа восень мастака будзе шчодрай, бласлаўлёнай, шчаслівай.

Іван НАВУМЕНКА.

ІВАН ШАМЯКІН

ІВАН ШАМЯКІН. Тэкст і ўкладанне Алеся Марціновіча. На беларускай і рускай мовах. Мінск, «Беларусь», 1991.

У альбоме-нарысе падрабязна прасочваецца жыццёвы і творчы шлях пісьменніка. Чорна-белыя і каляровыя здымкі, выкананыя Ул. Крукам, А. Калядой, В. Харчанкам і іншымі фотамайстрамі, а таксама ўзятыя з асабістага архіва І. Шамякіна, узнаўляюць найбольш значныя моманты яго багатай біяграфіі, знаёмяць з роднымі і блізкімі пісьменніка, мясцінамі, дзе ён нарадзіўся.

І. ШАМЯКІН. Свая нялёгкая дарога. На рускай мове. М., «Советский писатель». 1990.

«Партрэты настаўнікаў, сяброў, бацькоў, штрыхі аўтапартрэта»—такі падзагаловак гэтага зборніка, матэрыялы якога перакладзены Г. Бубнавым, Т. Гарбачовай і самім аўтарам. І. Шамякін вяртаецца на пройдзеныя жыццёвыя сцяжыны, прыгадвае найбольш памятнае для яго, задумваецца над заўтрашнім днём.

І. ШАМЯКІН. Драма. Мінск, «Мастацкая літаратура». 1990.

Кнігу склалі творы, напісаныя І. Шамякіным апошнім часам. Аповесць «Ахвяры» — новае слова пра барацьбу беларускага народа з нямецка-фашысцкімі захопнікамі, праўдзівы расказ пра тое, як «звышпільная» дзейнасць спецорганаў у гады вайны была ці не на карысць фашыстам. У аповесці «Драма» гаворыцца пра перабудовачныя працэсы ў жыцці грамадства. Гістарычныя сцэны «Стратэгія»—вяртанне да рэвалюцыйных падзей, раскрыццё вобраза У. І. Леніна.

Пасляслоўе «Без права на адпачынак» напісаў Алесь Марціновіч.

кін—адзін з нямногіх пісьменнікаў, з творамі якога вельмі мала рэдактарскай валтузні і зусім няма непаразумення.

А нядаўна на мой рэдактарскі стол у выдавецтве лёг новы раман І. Шамякіна «Злая зорка». Ва ўсіх у нас пакутуе душа ад чарнобыльскай чумы, але найбольш, мабыць, ва ўраджэнцаў Гомельшчыны і Магілёўшчыны, бо там засталіся карані, бацькі, магілы дзядоў. Горкая праўда, часам у маловядомых падрабязнасцях, непрыдуманы трагізм (асабліва праз вобразы жанчын Вольгі Андрэеўны, Ірыны) паўстаюць са старонак таленавітага твора. Верыцца ў сыноўнюю адданасць такіх беларусаў, як Пыльчанка, які вініцца нават перад шпачанятамі, што застаюцца ў радыенукліднай зоне: «Вас забраць я не магу...».

Удача— невыпадковая: І. Шамякін увесь час засяроджаны на тым значным, балесным, чым жыве народ. што яму рупіць, дзеля чаго ён на прасоленай потам і крывёю зямлі.

Здароўя, новых творчых здабыткаў Вам, Іван Пятровіч!

Уладзіслаў РУБАНАЎ.

ТУГІ ВУЗЕЛ ПРАБЛЕМ

Пра Івана Шамякіна, здавалася б, гаварыць лёгка, таму што пераважная большасць яго твораў чытана-перачытана. Разам з тым, рабіць гэта не так і проста, бо ў кожным рамане, аповесці пісьменніка—свет па-свойму вабны і непаўторны, і калі паспрабаваць гаварыць пра іх агулам, можна збіцца на звычайны пераказ. І ўсё ж, думаю, ёсць той агульны назоўнік, ідучы ад якога, адчуеш важнае і характэрнае для ўсёй творчасці І. Шамякіна. У кожным яго творы, незалежна якія падзеі ў ім адлюстраваны— паслярэвалюцыйныя гады ці перадваенныя, Вялікая Айчынная вайна альбо наша сучаснасць, бачны тугі вузел праблем. Надзённых, актуальных.

Праблемнасць,—па-мойму, вызначальная рыса творчасці І. Шамякіна. Зразумела, яго кнігі — гэта і глыбока-псіхалагічная проза, напоўненая характарамі-тыпамі. Але, тым не менш, І. Шамякін не проста дакладна спасцігае ўнутраны свет чалавека, а і паказвае гэтага чалавека на фоне значных сацыяльна-грамадскіх праблем.

Назаву раманы наўгад. Напрыклад, «Крыніцы», «Сэрца на далоні», «Снежныя зімы»... «Бародкаўшчына»—з'ява культавага перыяду, праяўленне прымусовага ўздзеяння на народныя масы. У «Сэрцы на далоні» зноў жа прадстаўнік тыпу Барoдкі—гэта Гукан, які марыць пра ранейшыя, сталінскія часы. Нарэшце, Антанюк са «Снежных зім». Гэта ўжо ахвяра валюнтарызму Хрушчова. Але ў тым, што Антанюк быў прымусова адпраўлены на пенсію, віна тых самых бароднаў і гуканаў, якія прыстасаваліся і ў іншых палітычных абставінах.

Калі ўжо гаворка зайшла аб праблемнасці шамякінскіх твораў, хацеў бы сказаць яшчэ пра два — гістарычны раман «Петраград—Брэст» і «Стратэгію», жанр якой аўтар вызначае, як «гістарычныя сцэны». Уласна кажучы, абодва гэтыя творы, калі кіравацца сённяшнімі меркаваннямі, многім пададуцца нявыйгрышнымі з-за таго, што ў іх пісьменнік звярнуўся да вобраза Уладзіміра Ільіча Леніна. Маўляў, паказаў яго ідэалізавана, асабліва ў рамане «Петраград—Брэст», які пісаўся тады, калі сумненняў адносна дзейнасці правадыра і ўзнікнуць не магло.

Папрокі кідаць, зразумела, лягчэй, чым шукаць ісціну. Ісціна ж у тым, што Ленін у рамане і, асабліва, у «гістарычных сцэнах»—не забранзавелы, не ідэалізаваны, а жывы чалавек, які і сумнявацца можа, і памыляцца таксама. І. Шамякін менш за ўсё давяраў хрэстаматыйным ведам аб правадыры, ён (пра гэта давялося неаднойчы чытаць у інтэрв'ю з пісьменнікам) пазнаёміўся з архіўнымі матэрыяламі, у тым ліку і з пратаколамі, якія тычыліся падпісання Брэсцкага мірнага дагавора. Таму ў шырокі ўжытак увайшлі і факты, раней малавядомыя. Дарэчы, гэтак жа аб'ектыўна паказаў пісьменнік у рамане і Троцкага...

З апошніх твораў І. Шамякіна ўразіла аповесць «Ахвяры», якую год назад прачытаў у часопісе «Маладосць». Чытаў на адным дыханні. Выключны дынамізм дзеяння, сюжэтная закручанасць, элементы прыгодніцтва і два жывыя чалавечыя характары, на якіх і трымаецца аповесць: партызанскі камандзір Ман і прадстаўнік спецслужб Золатаў...

З нецярпеннем чакаю першы нумар часопіса «Полымя» за сёлетні год. Як даведаўся з рэдакцыйнай абвесткі, там пачынае друкавацца новы раман І. Шамякіна «Злая зорка». Пра што гэты твор—агульнае ўяўленне маю па ўрыўку, які летась публікаваўся ў «ЛіМе». Зноў няпростыя людскія характары, зноў абставіны, можна сказаць, надзвычайныя. Пасля-чарнобыльская эра... Лёсы тых, хто трапіў пад уплыў радыяцыі. А за гэтым—лёс усяго беларускага народа, мастацкім летапісцам жыцця якога І. Шамякін з'яўляецца вось ужо больш за сорак пяць гадоў.

Расціслаў ПРАТАСЕВІЧ.
г. Брэст.

ПРАЦА І ТОЛЬКІ ПРАЦА

Уладзіміру НЯФЁДУ—75

Не сталым чытачам «ЛіМа», а маладым рупліўцам на ніве беларускай тэатральнай культуры мушу нагадаць некаторыя найбольш уражлівыя моманты жыцця і дзейнасці юбіляра. Мне вельмі хочацца, каб маладзейшыя, якія, вядома, пройдуць свой уласны шлях здабыткаў і памылак, улічылі і вопыт папярэднікаў — вопыт багаты, разнастайны, супярэчлівы... Менавіта такім мне ўяўляецца і вопыт Уладзіміра Іванавіча Няфёда.

Як і большасць людзей свайго пакалення, У. І. Няфёд з маленства спазнаў смак заробленага ўласным мазалём і потам хлеба. Цяжка вызначыць гэты смак дакладна, але пэўнае ў ім — адчуванне ўласнай годнасці: сам зарабіў. Гэта выхоўвае, гартуе характар, без якога нічога не зробіш у творчасці. Потым паехаў шукаць шчасця і долі ў Маскву. Тут Уладзіміра Няфёда, які меў у драўляным чамадане нізку сшыткаў з юнацкімі вершамі, прынялі вучыцца ў Маскоўскі дзяржаўны інстытут гісторыі, філасофіі і літаратуры імя М. Г. Чарнышэўскага. У 1940 г. атрымаў дыплом тэатразнаўцы і размеркаванне на працу ў Мінск. На старонках беларускіх газет, у тым ліку і ў «ЛіМе», з'явіліся першыя няфёдаўскія рэцэнзіі на спектаклі, замалёўкі творчых партрэтаў акцёраў і рэжысёраў, грунтоўныя артыкулы. З тае пары і пачаўся 50-гадовы творчы шлях тэатразнаўцы, крытыка, публіцыста, драматурга, педагога.

Цікаўныя могуць зазірнуць у чацвёрты дом Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі, там ёсць асноўныя звесткі: колькі і якіх прац выдаў, калі абараніў доктарскую дысертацыю, калі быў абраны членам-карэспандэнтам АН БССР, за якія працы атрымаў Дзяржаўную прэмію рэспублікі, калі стаў заслужаным дзеячам мастацтваў БССР і г. д. Праўда, з дня выхаду ў свет гэтага энцыклапедычнага выдання мінула чатыры гады, якія для Уладзіміра Іванавіча не прайшлі марна. Ён, як заўсёды, быў верны сабе, свайму характару — п р а ц а в а ў.

Вось тут, няхай даруюць мне чытачы магчымае маралізатарства, не магу не падкрэсліць і не звярнуць увагу маладых творцаў — хочаце важкіх здабыткаў, перамог, прызнання — працуйце: пішыце п'есы і артыкулы, стаўце спектаклі, іграйце ролі (а калі перашкаджаюць — праяўляйце характар, змагайцеся, толькі не сядзіце і не чакайце «добрага дзядзьку»). Я мог бы прывесці шмат прыкладаў таго, як лянота, імкненне да хуткіх і лёгкіх здабыткаў «перакрэсліла» творчы лёс здольных рэжысёраў, акцёраў, драматургаў, крытыкаў. І сёння некаторыя здольныя пачаткоўцы не ўмеюць галоўнага — працаваць... Шкада. Страты могуць надарыцца вялікія, у тым ліку і для самога беларускага мастацтва.

З таго часу, як У. І. Няфёд адзначыў сваё 70-годдзе, ён паспеў шмат чаго зрабіць. Па-першае, завяршыў галоўную, на маю думку, справу свайго жыцця — выдаў апошні, 3-ці том (у 2-х кнігах) «Гісторыі беларускага тэатра». Гэта калектыўная фундаментальная праца беларускіх тэатразнаўцаў пад кіраўніцтвам У. І. Няфёда не мае аналагаў у іншых саюзных рэспубліках. Але не было і няма прарока ў сваёй Айчыне! Сёння іншы раз можна пачуць, маўляў, у гэтай тэатральнай гісторыі не ўсё належным чынам асветлена, ёсць «белыя плямы», некаторыя дзеячы мінулага атрымалі не тыя «ацэнкі» і г. д. Так, ёсць «плямы», ёсць іншыя недакладнасці. Толькі, упэўнены, не гэта вызначае зробленую У. І. Няфёдам і яго калегамі працу. Галоўнае — наяўнасць акадэмічнай «Гісторыі беларускага тэатра», у якой з любоўю і пашанай занатаваны для нашчадкаў жыццёвыя і творчыя шляхі многіх сотняў артыстаў, рэжысёраў, драматургаў, крытыкаў, педагогаў, мастакоў, аматараў сцэны і іншых дзеячаў, якія працавалі ў тэатрах Беларусі, заклікалі шанаваць і любіць сваю Бацькаўшчыну.

У. І. Няфёд не ўмее спачываць на дасягнутым. Праца і толькі праца — гэта не проста яго дэвіз, гэта, як мне здаецца, філасофія жыцця Уладзіміра Іванавіча. І яна дае свой плён. Ужо праз год пасля выхаду ў свет апошняга тома «Гісторыі...», У. І. Няфёд кіруе выданнем грунтоўнай калектыўнай працы «Тэатр і жыццё: некаторыя праблемы тэатральнага працэсу ў Беларусі 70—80-х гадоў». У мінулым годзе выйшла ў свет яшчэ адна кніга У. І. Няфёда «Мікалай Кавязін. Жыццё і творчасць». Манаграфія прысвечана беларускаму рэжысёру Мікалаю Кавязіну, якога, на жаль, сёння мала хто памятае, а моладзь і зусім не ведае. Крыўдна.

На рабочым стале Уладзіміра Іванавіча гранкі новай кнігі — манаграфіі пра бацьку беларускага тэатра Ігната Буйніцкага. Такім чынам У. І. Няфёд ажыццявіў сваю даўнюю задуму: творчасць Буйніцкага ён вывучаў шмат дзесяцігоддзяў, сабраў літаральна па каліву багаты і унікальны матэрыял. Я думаю, што гэтую кнігу тэатральная грамадскасць рэспублікі сустрэне з асаблівай цікавасцю — у жніўні спаўняецца 130 год з дня нараджэння Ігната Цярэнцьевіча Буйніцкага.

Хто заўсёды працуе, той заўсёды малады. Не памятаю дакладна, хто гэта сказаў, але, згадзіцеся, сказаў трапна. У. І. Няфёду — 75. Па пашпарце. На самай справе, відаць, ён адчувае сябе маладым — поўны разнастайных творчых задум, распачаў новую кнігу. Гэта будзе манаграфія пра сучасную беларускую драматургію...

Рычард СМОЛЬСКІ.

І ХРАМ, І МУЗЕЙ...

У канцэртнай зале Рэспубліканскага музея гісторыі рэлігіі, у так званай «Зімовай царкве», зноў гучыць музыка. Зала асветлена свечкамі, і толькі больш яркі прамень падае на раскрытае фартэпіяна і твар піяністкі. Выступае народная артыстка ЧСФР Дагмар Балагова; яна ўжо канцэртавала ў многіх краінах, цяпер — у СССР.

Дзівосная тэхніка і натхненне піяністкі пакарылі ўсіх у запоўненай зале. Яна выконвала класічную музыку: варыяцыі Бетховена, фантазію Шапэна, чэшскія танцы Сметаны. У другім аддзяленні канцэрта назвы твораў нават не аб'яўляліся, Дагмар проста іграла. Гэта былі цудоўныя творы Дэбюсі, якія ў нас не так часта выконваюцца: «Патанулы сабор», «Менестрэлі» і «Феерверк», а таксама «Два санеты Пятраркі» Ліста і два эцюды Паганіні — Ліста. Многія слухачы — выпускнікі і навучэнцы гродзенскіх музычных навучальных устаноў — пазнавалі гэтыя творы. Але і тыя, хто іх чуў упершыню, былі шчыра захоплены плынню музыкі. Не вельмі вялікае, скляпеністае памяшканне мае ідэальную акустыку. Гукі — грозныя і пяшчотныя, трапяткія, звонкія і ціхія, цэлыя каскады гукаў узмацняюцца ў гэтым будынку, гучаць так, што кранаюць сэрца кожнага...

Слухачы былі ўдзячны артыстцы, удзячны арганізатарам канцэрта. Да таго ж яны былі тут і наведнікамі музея: у той жа зале, калі запалілася святло, маглі паглядзець выстаўку акварэлі мастака В. Стратовіча — каларытныя пейзажы найпрыгожых мясцін нашага Прынямоння ва ўсе поры года. Можна было перайсці і ў залу «Летняй царквы», паглядзець выстаўку «Семантыка ў беларускай этнаграфіі», падзівіцца на беларускія нацыянальныя ўборы, самыя разнастайныя, на ўсе выпадкі жыцця; на прыгожы посуд; разгледзець па-мастацку выкананыя прадметы хатняга побыту, невялікі макет вясковай хаты, каля яе — калядаванне. Тут і разьба, кераміка; кожны прадмет мае сваё мэтавае або сімвалічнае значэнне: падкрэслена яго «семантыка». Раней у музеі была і другая, крыху падобная выстаўка: экспанаваліся творы літоўскіх мастакоў, прывезеныя з суседніх Друскенікаў. Бывалі тут і выстаўкі карцін польскіх мастакоў. Карціны мясцовых і некаторых іншагародніх мастакоў звычайна экспануюцца ў гродзенскім мастацкім салоне па вул. Э. Ажэшкі, у памяшканні, якое, на жаль, мала падыходзіць для карціннай галерэі. Але даўжэй за ўсё стаяла «агучаная» выстаўка званоў: пачынаючы з самых маленькіх і канчаючы вялікімі, самымі рознымі. І ўсе іх можна было паслухаць...

Праз колькі дзён пасля канцэрта Д. Балаговай для супрацоўнікаў музея і запрошаных быў наладжаны невялікі літаратурны вечар: чаргуючыся з музыкай, сугучнай часу жыцця паэтаў, гучалі вершы Пушкіна і Лермантава, Цютчава, Бальмонта і Буніна, Ясеніна і Маякоўскага, Гумілёва, Ахматавай і Цвятаевай, Мандэльштама і Пастэрнака, Еўтушэнкі. Чытала вершы мовазнаўца-русіст Н. Гарбачова. Дарэчы, для шырокай публікі рэгулярна ладзяцца і вялікія літаратурныя, а перадусім музычныя вечары (арганізуюцца супольна з Гродзенскай філармоніяй). Наладжваюцца і навуковыя канферэнцыі. Двойчы, напрыклад, адбыліся «Скарынаўскія чытанні». Запланаваны цыкл лекцый «Каляды ў кантэксце еўрапейскай культуры» з удзелам Мінскага дзяржаўнага камернага хору.

Невялікі, але высокакваліфікаваны калектыў навуковых супрацоўнікаў і экскурсаводаў Музея гісторыі рэлігіі пад кіраўніцтвам дырэктара Аляксандры Георгіеўны Зароўскай сабраў найкаштоўную калекцыю экспанатаў; многія з іх рэстаўрыраваны. (Частка экс-

«...КУДЫ ВЯРТАЦЦА ПАСЛЯ ПРЭМ'ЕРЫ?»

Мінула не так ужо шмат часу, як Міхаіл Кавальчык пакінуў пасаду галоўнага рэжысёра Магілёўскага абласнога тэатра драмы і камедыі імя В. Дуніна-Марцінкевіча, што ў Бабруйску, і падаўся ў Краснаярск; стаўшы на чале тамтэйшага тэатра музычнай камедыі, выпускае па тры-чатыры спектаклі ў сезон. Мінулым годам рэжысёра запрасіў Рускі тэатр БССР імя Максіма Горкага на пастаноўку спектакля «Нявеста з Імерэціі» (гэта, дарэчы, не першы ягоны спектакль на мінскай рускай сцэне). Наш карэспандэнт гутарыць з рэжысёрам пасля прэм'еры.

— Міхаіл Станіслававіч, ці не маглі б вы растлумачыць цяпер ваш колішні раптоўны ад'езд з Беларусі?

— Не раптоўны. Тэатр у Бабруйску ледзь ліпеў і ніякім чынам няможна было спадзявацца на ягоны росквіт: велізарная зала і шыкоўныя габелены — гэта яшчэ не тэатр. Я бачыў выйсце з крызісу ў вяртанні да старасвецкае формы тэатральнага існавання ў горадзе Бабруйску, а менавіта ў стварэнні музычна-драматычнага тэатра, які калісь вабіў публіку і меў параўнальна трывалы поспех. Трэба, урэшце, шанаваць гарадскія традыцыі, а Бабруйск, заўважце, выхаваны на аперэце. Дарэчы, ператварэнне вымагала няшмат высілак, і чаму марудзіла (і прамарудзіла) Міністэрства культуры, мне зразумець цяжка. Магчыма, не хацела парушаць прывідны тэатральны дабрабыт, тое адноснае «няблага», якім характарызавалі тэатр крытыкі? Але ў сваёй прапанове я абапіраўся на беларускую акцёрскую школу, дзе рэй вядзе так званы «сінтэтычны акцёр», спявак, плясун, дэкламатар... Тэатр прасіў першапачатковую суму, якую меўся вярнуць. Але грошай тэатру не далі. І раптам, як вы кажаце, з'яўляецца прапанова з Краснаярска, дзе ёсць тэатр і ўсё, што мне трэба для творчага існавання...

— Чым адрозніваецца «краснаярская сітуацыя» ад бабруйскай?

— Я б мог сказаць: усё адно, дзе быць, дзе працаваць, маўляў, наш адрас—Савецкі Саюз... Аднак мой цяперашні тэатр мае болей датацыі, мінімум на год — 415 тысяч; у мяне болей часу на пастаноўку новых спектакляў, няма ніякіх справаздач па гледачах, наведванні вёскі і іншых падобных паказчыкаў дзейнасці тэатра.

— Сёе-тое з пералічанага скасавана і на Беларусі.

— Разумееце, я пачуваюся там, як бы сказаць, раскута, незалежна... Мяняю звыклую эстэтыку тэатра аперэты і ніхто не замінае працаваць дзіўнымі пытанямі, накшталт: для чаго трэба ў драме шмат спяваць, а ў аперэце працаваць па законах драмы? Вось апошні выпадак: мае акцёры не захацелі мець у тэатры мастацкі савет, матывуючы тым, што менавіта мастацкі савет распачынае ў тэатры... спрэчку, звадку, якія шкодзяць працы. Мне сказалі, што да мяне, як да кіраўніка, яны маюць давер, і з мяне, як з даверанага кіраўніка, і спытаюць... Сёння тэатрам кіруюць галоўны рэжысёр, галоўны дырыжор і дырэктар, гэткая рэжысёрска-дырыжорская калегія. Знікла падстава, абапіраючыся на якую я мог і (што ўжо тут хаваць) схітраваць, перакласці адказнасць на ўсіх. Дарэчы (магчыма, вам гэта будзе цікава), у Маскве распачынае дзейнасць рэжысёрская асацыяцыя, я з'яўляюся членам яе прэзідэнцкага савета (прэзідэнт — Марк Захараў) па Сібіры. Мы займаемся выпрацоўкай палажэнняў аб пераводзе работнікаў тэатра на кантрактную сістэму. Павінен заўважыць, што кантрактная, чытайце — рыначная сістэма дачыненняў абавязкова мае на ўвазе беспрацоўе, лепей сказаць, незанятасць пэўнай часткі тэатральных творцаў. Магчыма, сістэма не самая добрая, калі са мной ладзіць кантракт горад, а я — з акцёрамі свайго тэатра. Ды мушу заўважыць, што ўзаемадачыненні рэжысёра і калектыву — гэта пакуль самая невырашальная праблема ў тэатры. Менавіта кантракт можа наблізіць яе вырашэнне.

— Мне здаецца, што агульнасаюзныя дачыненні акцёр — рэжысёр і публіка — тэатр шмат дзе выпадковыя, нелагічныя і, можна сказаць, ніякія... Самой справе тэатральнай арганізацыі пагражае ўжо не заняпад — вынішчэнне. Але я б не хацела ганьбіць тутэйшую арганізацыю тэатральнае справы, яна ў нас не самая горшая...

— Але ж і не самая лепшая. Ці не ва ўсіх тэатрах — адсутнасць лідэра з праграмаю ці хоць бы з цвёрдым намерам рабіць сваё, адметнае, адрознае; па-другое, сістэма тэатральнае справы збудавана так, што людзі ў тэатры займаюцца чым заўгодна, замест таго, каб усё аддаць рэпетыцыям і спектаклям. Станіслаўскі калісьці казаў, што тэатр пачынаецца з вешалкі, дык, па-мойму, маючы на ўвазе вешалку пры службовым уваходзе ў тэатр. Арганізацыйнае нядбайства, калі праца не сканцэнтравана на творчасці,— агульная бяда тэатраў, як і адсутнасць людзей, навучаных добра кіраваць тэатральнаю справаю. Што да Краснаярска, дык там

панатаў ' была перададзена з Полацка). Тут ёсць аддзелы і стэнды па гісторыі ўсіх сусветных і многіх гістарычных рэлігій, усіх веравызнанняў Гродзеншчыны і рэспублікі. Можна ўбачыць і выданне «Псалтыра» Ф. Скарыны, і выданні розных рэлігійных кніг у мастацкіх вокладках, на розных мовах, рукапісы старадаўніх філасофскіх трактатаў, дакументы, звязаныя з жыццём цэркваў і манастыроў. Можна даведацца пра хвалюючую гісторыю беларускага вальнадумца Казіміра Лышчынскага. Тут і падрабязны макет сучаснага Ватыкана, прадметы каталіцкага культу, літургічнае адзенне, культавыя прылады ісламу і іудаізму, выданні баптыстаў, карціны, іконы, статуі, дыярамы. Асабліва шырокі і багаты аддзел праваслаўя. У музеі прадстаўлены таксама шэраг галаграм, макет батлейкі і шырока — беларуская народная прыкладная творчасць.

Рэспубліканскі музей гісторыі рэлігіі не раз'ядноўвае людзей, не падзяляе паводле рэлігійных перакананняў і веравызнанняў, хоць і паказвае адрозненні. Кожны наведвальнік, дарослы ці школьнік, тут можа атрымаць інфармацыю, пашырыць веды, а галоўнае, знайсці спажыву для сваіх пачуццяў і роздуму. Музей зрабіўся адметным асяродкам культуры. Ён аб'ядноўвае ўсіх, хто прыходзіць сюды, у храм рэлігіі, навукі і высокага мастацтва.

Браніслава ВІЦ,
кандыдат гістарычных навук.
г. Гродна.

цудам зберaглася сапраўды руская акцёрская школа (чаго не скажаш пра беларускую акцёрскую школу, часткова вынішчаную, часткова страчаную). У Сібіры, на мой погляд, тэатры больш актыўныя творча, дый публіка неяк гуртуецца вакол іх, публіка, заўважу, не выпадковая. Хоць Мінск ёсць Мінск, ён, вядома, не ўся Беларусь, пра такі культурны ўзровень маглі б толькі марыць шмат якія сібірскія гарады.

— Ці хацелі б вы працаваць на Беларусі цяпер, калі, здаецца, шмат змянілася з тых вашых бабруйскіх часоў?

— Вы разумееце, мая ініцыятыва можа здзейсніцца толькі там, дзе ўва мне зацікаўлены. Калі б я не паехаў, мяне б праз колькі гадоў знялі з фармулёўкай прафесійнае няздары, бо даходзіла да таго, што мне адкрыта казалі: ты — рэжысёр? тым больш — галоўны?

— Вы можаце сказаць, хто вінаваты ў тым, што на Беларусі ваш творчы лёс не спраўдзіўся шмат у чым?

— Жах нашае сістэмы: я не магу назваць канкрэтных вінаватых; вінаваты, здаецца, усе — і міністэрства, і СТД, але, разам з тым, ніхто з іх канкрэтна і не вінаваты. У мяне няма ні злабы, ні помсты. Ды часцяком думаю: чаму спектакль мною робіцца там, а не дома? Пакуль, мне здаецца, на Беларусі, як і шмат дзе, катастрофа з рэжысёрскімі кадрамі. Дый, зразумейце, галоўнае для мастака — не дзе ставіць, у Мінску, Краснаярску ці Маскве (дзе, дарэчы, і вучыцца рэжысуры,— мяне. напрыклад, вучылі не толькі ў БДТМІ, але і Таўстаногаў у Ленінградзе, а аперэтачная класіка, якую я прапагандую, патрэбна паўсюль); са сваёй кваліфікацыяй я магу ставіць і ў Краснаярску, і ў Гданьску, і дзе-небудзь паміж Нью-Йоркам і Чыкага. Але вось пытанне: куды вяртацца пасля прэм'еры?..

Інтэрв'ю ўзяла
Жанна ЛАШКЕВІЧ.

Беларускае мастацтва з польскіх сховаў

У канцы мінулага — пачатку гэтага года ў Дзяржаўным мастацкім музеі БССР праходзіла выстаўка «Мастацкія тканіны XVIII—XIX стст.». Яна была арганізавана Дзяржаўным зборам твораў мастацтва на Вавелі (Кракаў) у рамках супрацоўніцтва з ДММ БССР. Матэрыял для яе прадаставілі зборы Кракава, Варшавы, Венграва, Лодзі, Познані.

Прадметы, што экспанаваліся, былі створаны ў асноўным на Беларусі. Тым больш выстаўка павінна была б выклікаць вялікую цікавасць, але гэтага не здарылася. Не з-за якасці выстаўкі, хоць яна непазбежна няроўная, а з-за якасці жыцця, якое патушыла ў «шырокіх масах» цікавасць да мастацтва. Выстаўка няроўная і таму, што прадстаўляе ўвесь тэкстыль — ад паяскоў сялянскага адзення да галуноў трона Станіслава Аўгуста Панятоўскага; і таму, што такое «фасаднае» XVIII стагоддзе — царственны габелен з «Гісторыі роду Радзівілаў» і бясхітрасны дыван, прататып вясковых «маляванак» пазнейшага часу; і таму, што цэнтры, прадукцыя якіх прадстаўлена (Бяла Падляска, Гродна, Карэлічы, Нясвіж, Слонім, Слуцк), нягледзячы на шэраг першакласных твораў, усё-такі былі еўрапейскай і геаграфічнай, і мастацкай перыферыяй. І як мала захавалася ў бурах, якія бушавалі ў Рэчы Паспалітай і яе асколках з нязначнымі зацішшамі. Але ўсё ж адчуванне ад выстаўкі — выдатныя былі часы! З-пад цьмянага колеру тканіны праяўляюцца нецяперашнія грацыя і вытанчанасць. Прадметы побыту, як ніштo іншае, авяваюць дыханнем мінулых часоў. Цудоўны габелен «Агляд літоўскі войскаў пад Заблудавым» цяпер мае каларыт вячэрніх восеньскіх палёў, што надае яго бравурнасці меланхалічную прыгажосць. Цудоўныя тры габелены з серыі «Антычныя статуі», хоць імітуюць скульптуру і мармур, але гэта імітацыя як прыём, як ігра. Грызайль светла-вохрыстых і шэрых адценняў, гірлянды бляклых колераў пры агульнай манументальнасці кампазіцый і форм — «змоpанае» барока. Зачароўвае як міраж. Перл выстаўкі — 21 слуцкі пояс. Па волі разнастайных праяў злога лёсу Беларусь валодае мізэрнай колькасцю гэтых праслаўленых рэчаў. У 1927 г. у Мінску была першая і адзіная выстаўка паясоў, каталог якой сведчыць, што і тады становішча было такое ж сумнае. Так што цяперашні паказ — з'ява выключная па колькасці і дасканаласці прадстаўленых узораў. Золата- і сярэбратканыя, якія з'яўляліся прадметам напышлівай раскошы шляхты, яны здзіўляюць стрыманай высакароднасцю прыгажосці. Халодная вытанчанасць усходніх прататыпаў змякчалася прастадушшам народнай эстэтыкі і асаблівасцямі мясцовага густу. Узор вышыўкі—антэпедыумы з выявамі св. Барбары, св. Антонія, св. Францыска. Пры незвычайным майстэрстве і гусце, што праявіліся ў гэтых рэчах, нельга не адчуць подыху эклектыкі — медальён з выявай паўтарае габелен, а буйная расліннасць вакол яго «знята» з барочных пышных тканін.

Патрэбная дэталь выстаўкі — партрэты (са збору ДММ БССР) тых, па чыёй волі і намаганнямі квітнела, хоць і нядоўга, прафесійнае ткацтва на беларускай частцы Рэчы Паспалітай — Станіслава Аўгуста Панятоўскага, апошняга караля Польшчы, Ганны Радзівіл з Сангушак, Міхаіла Казіміра Радзівіла «Рыбанькі», Міхаіла Казіміра Агінскага.

В. ВАЙЦЯХОЎСКАЯ.

ПРЭМ'ЕРЫ

«ВАКОЛ КАХАННЯ»

Не шукайце такую назву сярод твораў І. Штрауса, Ф. Легара, Ж. Афенбаха ці І. Кальмана. Зрэшты, музыка ўсіх чатырох славутых кампазітараў тут гучыць. Гэтаксама як і фрагменты з аперэт іншых аўтараў: Р. Планкета, С. Джонса, П. Абрахама, І. Фрымля...

«Вакол кахання» — назва новай работы Дзяржаўнага тэатра музычнай камедыі БССР, вызначанай як рэвю-мазаіка і складзенай з лепшых набыткаў «лёгкага» жанру. У аснове спектакля сцэны, арыі, дуэты з аперэт, якія не ставіліся на мінскай сцэне ці ставіліся досыць даўно. А драматургічна знітаваў усе гэтыя разнаітыя старонкі аўтар лібрэта, пастаноўшчык і харэограф, народны артыст БССР С. Дрэчын. Над спектаклем працавалі таксама дырыжоры Г. Аляксандраў і С. Бурак, мастакі У. Жданаў і В. Жалонкіна, асістэнт балетмайстра А. Рымашэўскі.

«Вакол кахання» — парад вядучых салістаў, што адлюстроўваецца і ў гэтым «фотарэвю».

С. Б.

Фота Ул. КРУКА.

СТАЛІ СТЫПЕНДЫЯТАМІ

Савецкі і Беларускі фонды культуры падвялі вынікі конкурсу на званне стыпендыята 1991 года

Падтрымаць даравітую моладзь, садзейнічаць развіццю талентаў — такую высакародную мэту паставілі перад сабой арганізатары конкурсу. Стаць стыпендыятамі мелі магчымасць навучэнцы і студэнты, члены творчых саюзаў, мастацкіх калектываў, грамадскіх арганізацый — маладыя людзі, якім не болей за 35 год.

Савецкі фонд культуры ўстанавіў для кожнай рэспублікі стыпендыю ў памеры 150 рублёў. Па рэкамендацыі Беларускай асацыяцыі жанчын-пісьменніц пры Саюзе пісьменнікаў БССР яе атрымала паэтэса Галіна Булыка. Апошнія публікацыі ў часопісах «Полымя» і «Беларусь» сведчаць аб глыбіні яе паэтычнай думкі і вобразаў, імкненні да гармоніі верша і свету. Праз мастацкае слова праступае і грамадзянская пазіцыя паэтэсы, якая адчувае сябе дачкой беларускага народа, раздзяляе яго лёс.

Стыпендыя Беларускага фонду культуры (100 рублёў) падтрымае таленавітага даследчыка нашай гістарычнай спадчыны, трыццацігадовага празаіка Віктара Чаропку. Чытачы ведаюць яго па шэрагу эсэ, што друкаваліся ў часопісах «Маладосць», «Крыніца». Выдавецтва «Мастацкая літаратура» прыняло ягоны раман пра Клецкую бітву «Храм без бога». Але часцей за ўсё яго гістарычна-мастацкія эсэ можна сустрэць на старонках часопіса «Спадчына», па прапанове якога Віктар прымаў удзел у конкурсе.

Паэты, перакладчыкі, рэжысёры і фотамастакі — не пералічыць усіх дастойных удзельнікаў своеасаблівага творчага спаборніцтва. Вельмі цяжка было вылучыць сярод іх лепшых. Так камісія Беларускага фонду культуры вырашыла падзяліць другую стыпендыю (таксама 100 рублёў) паміж двума прэтэндэнтамі на атрыманне ганаровага звання.

Па рэкамендацыі прэзідыума праўлення Брэсцкага абласнога аддзялення БФК званне стыпендыята прысуджана дырэктару Бобрыкаўскага цэнтральнага сельскага Дома культуры Пінскага раёна Наталлі Шамяціле. Яна праводзіць вялікую арганізацыйную работу па захаванні і развіцці мясцовых народных традыцый і промыслаў у рамках праграмы «Спадчына». Наталля прымае актыўны ўдзел у адраджэнні народных абрадаў, правядзенні свят вёскі «Мелодыі і фарбы роднага краю», кірмашоў «Гасцінцы восені» і іншых мерапрыемствах.

У сёлетнім годзе стыпендыятам БФК будзе і студэнт І курса аддзялення інтэр'ера і абсталявання Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута Пётр Стахвюк. Ён прыехаў вучыцца ў Мінск з Беластока па накіраванні Беларускага грамадска-культурнага таварыства ў Польшчы. Пётр пасля заканчэння інстытута марыць працаваць на карысць беларускай культуры, на Беласточчыне.

Арганізатары конкурсу спадзяюцца, што невялікая, але бескарыслівая дапамога фондаў культуры будзе спрыяць станаўленню і развіццю талентаў маладых — тых, хто прызваны ўзбагачаць культуру роднага народа сёння і заўтра.

В. КУДРАЎЦАВА.

НА РАЗДАРОЖЖЫ

(Пачатак на стар. 5).

дзвюх калгасных частак поля, а потым са сваёй. Убралі. Пры пераворванні поля на ўчастках, з якіх бульба ішла калгасу, набіралі за плугам па 10—12 цэнтнераў клубняў з гектара. А на той частцы поля, з якой бульбу ўбіралі сабе, дзе-нідзе знаходзілі па бульбіне за плугам.

— Вось вам, Юльян Пятровіч, свая і не свая прадукцыя. А форма ўласнасці на зямлю тут ні пры чым.

Цікавы прыклад у доказ на карысць грамадскай уласнасці прывёў і прафесар Зубрын. У Польшчы прыватная ўласнасць на зямлю, а сельская гаспадарка не дасягнула вялікіх вынікаў. У Чэхаславакіі грамадская ўласнасць на зямлю — сельская гаспадарка гэтай краіны дасягнула ўзроўню амерыканскай, перагнала Канаду, ФРГ, Францыю, Італію, Іспанію.

СЫН цёткі Агаты Васіль Сцяпанавіч выказаў здзіўленне, чаму сёння ніхто не сказаў, як абрабоўваюць калгасы і саўгасы праз высокія цэны на тэхніку, будаўнічыя матэрыялы, іншыя вырабы прамысловасці. Галоўнай прычынай адставання многіх калгасаў і саўгасаў з'яўляюцца так званыя «нажніцы цэн», якія дзейнічаюць на працягу ўсёй гісторыі развіцця калгасаў і саўгасаў. Цэны на сельскагаспадарчую прадукцыю, якую купляе дзяржава, крайне нізкія, а цэны на прамысловыя вырабы, якія скарыстоўваюцца ў сельскагаспадарчай вытворчасці, празмерна завышаны. Пры такіх суадносінах цэн прыбытак многіх гаспадарак цалкам пераганяецца ў прамысловасць і дзяржаўны бюджэт. Гаспадаркі нясуць страты, даходзяць да эканамічнай анеміі.

С. Жмурын, тым часам, прыводзіць цытату з артыкула сакратара ЦК КПСС Я. Строева: «Пад гучныя фразы аб уздыме вёскі праводзілася тут па сутнасці *каланіяльная палітыка*. Адной рукой выдзялялі сродкі, другой зараз жа адбіралі».

Зараз закупачныя дзяржаўныя цэны на сельскагаспадарчую прадукцыю павышаны, і салідна. Жмурын называе іх. Пшаніца — 500 рублёў за тону, жыта — 300 рублёў, грэчка — 950 рублёў за тону. Усё ж «нажніцы цэн» не ліквідаваны. Вось чаму калгасы і саўгасы неахвотна прадаюць сваю прадукцыю дзяржаве. *Нават па павышаных цэнах.* Чакаюць выхаду на рынак, або ідуць на натуральны абмен з прамысловасцю. Павышаць далей цэны на прадукцыю палёў і ферм немагчыма, гэта моцна ўдарыць па спажыўцу. Трэба, каб прамысловасць пайшла насустрач людзям і знізіла цэны на сваю прадукцыю.

Зайшла гаворка і пра калгасы-«маякі», пра тое, што ім заўсёды дапамагае раённае і абласное начальства. *Як толькі які калгас у раёне ўздымаўся* вышэй сярэдняга ўзроўню, начальства кідалася яму памагаць. Для старшыні такога калгаса былі адкрыты ўсе склады і базы. Яму быў доступ у кабінет любога начальніка. Нездарма казалі, што старшыні «маякоў» дзверы ў кабінет міністраў адчыняюць нагой. «Маякі» маюць па 300—400 тысяч рублёў асноўных вытворчых сродкаў на кожныя сто гектараў зямлі. *Астатнія ж гаспадаркі маюць у сярэднім* каля 200 тысяч рублёў на такую ж плошчу. А многія па 100—120 тысяч. «Маякі» ў народзе называлі паказухай. І гэта правільна. Яны былі створаны, каб паказваць іх усякім дэлегацыям, асабліва замежным. Яны захіналі адсталасць усіх калгасаў і саўгасаў.

Я АСАБІСТА не магу згадзіцца з тым, што пераход да аднаасобных сямейных гаспадарак выклікаецца хранічнай адсталасцю большай часткі калгасаў і саўгасаў. Даводзіцца чуць, што ўсе эканамічна слабыя калгасы і саўгасы з пераходам да рыначнай сістэмы акрыяюць, уздымуцца да высокага ўзроўню. Рэальна, на жаль, гэтага не здарыцца. Нейкая частка слабых уздымецца, а нейкая разарыцца. На маю думку, ёсць аб'ектыўная патрэба ў аднаасобных тыпах гаспадарак. Выклікаецца яна тым, што калгасы і саўгасы няздольныя вырашыць некаторыя жыццёва важныя праблемы сельскай гаспадаркі. Возьмем, да прыкладу, гародніцтва. Гэта самая закінутая галіна нашай сельскай гаспадаркі. І ўлетку, і тым больш зімой гараджане дрэнна забяспечваюцца гароднінай. Хто з вас бачыў у студзені шчаўе, шпінат, салату, пятрушку, сельдэрэй, агуркі?

Чаму заняпала гародніцкая галіна? Справа ў тым, што буйныя грамадскія гаспадаркі, якія высяваюць на паўтары-дзве тысячы гектараў збожжавых, па 300—400 гектараў бульбы, пад гародніну адводзяць 4—5 гектараў. На апрацоўку большай плошчы не хапае сілы. Гародніцтва ператварылася ў распыленую галіну. Лёс яго ў такіх гаспадарках вырашае закон масы прыбытку. Асноўны прыбытак ад земляробства — 90—95 працэнтаў — у такіх гаспадарках даюць галоўныя палявыя культуры, якія займаюць вялікія плошчы. І таму на гародніну тут не звяртаюць увагі.

***На маю думку, паспяхова могуць вырашыць гародніцкую праблему аднаасобныя гаспадаркі — фермерскія, сямейныя.** **У такіх гаспадарках гародніна будзе асноўнай галіной, а значыць і галоўнай крыніцай прыбытку. Сусветная практыка паказвае, што гародніцтва, калі яго дбайна весці, высокапрыбытковая галіна. А яшчэ лепш мець гародніна-садова-малочныя аднаасобныя гаспадаркі. Іх трэба ствараць у першую чаргу вакол гарадоў — і буйных, і сярэдніх, і малых. У такіх прыгарадных гаспадарках павінна весціся гародніцтва адкрытага грунту і цяплічнае. Цяплічнае забяспечыць горад зялёнай гароднінай у зімовы час. Гэтыя ж аднаасобныя гаспадаркі змогуць пастаўляць гораду свежыя фрукты, ягады, сырадой, смаку якога нашы гарадскія дзеці не ведаюць.**

Неабходнасць арганізацыі аднаасобных прыгарадных гаспадарак і падвяла нас да таго, што перадаваць ім землі прыйдзецца не толькі слабых, але і моцных калгасаў, якія пераважаюць у прыгарадных раёнах. Нельга праблему перабудовы сельскай гаспадаркі зводзіць да роспуску толькі эканамічна слабых калгасаў і саўгасаў. Трэба пераканаць сялян, якія жывуць у багатых прыгарадных калгасах, у выгодзе пераходу да фермерскіх гаспадарак.

Што тычыцца глыбінных раёнаў, дык тут сямейныя і фермерскія гаспадаркі маглі б узяць на сябе вырошчванне грэчкі, таксама занядбанай у буйных гаспадарках, зернебабовых і шматгадовых траў, вырошчванне і выраб высакаякаснага экспартнага льновалакна з трасты, вылежанай на жнівеньскіх росах. Могуць яны аднавіць закінутую гадоўлю шубных авечак, якімі некалі славілася Беларусь, трусагадоўлю, развядзенне гусей, качак, індыкоў, пчалярства і г. д. Па маім перакананні, перабудова сельскай гаспадаркі прывядзе да змены калгаснай і саўгаснай формы на новыя тыпы калектыўных гаспадарак, побач з гаспадаркамі аднаасобных тыпаў.

Многія, мабыць, чулі пра калгас «Чырвоны сцяг» Валожынскага раёна, якім кіруе доктар эканамічных навук Сямён Георгіевіч Шарэцкі. Старшынёй ён стаў яшчэ да перабудовы, у 1984 годзе. Уласна кажучы, ён кіруе не калгасам, а аб'яднаннем чатырох калгасаў.

Зямлі ў гэтым аб'яднанні каля 16 тысяч гектараў. Ранейшыя калгасы ператвораны ў вытворчыя ўчасткі. Усе ўчасткі ў мінулым годзе перайшлі на калектыўную арэнду. На кожным участку створана 5—7 арэндных калектываў на аснове комплексных або спецыялізаваных брыгад.

Па ўмовах арэнды самі калектывы павінны вызначаць, што сеяць, якую жывёлу трымаць, планаваць выхад прадукцыі. Кожны арэндны калектыў прадае сваю прадукцыю сам. Кіраўніцтва калгаса ў гэтыя справы не ўмешваецца. Затое ўмешваецца РАПА, якое па-ранейшаму даводзіць планавыя заданні, хоць і пад новай назвай — дзяржзаказ. Хоць ніякі гэта не заказ, а самы што ні ёсць загад — прадукцыю арэндныя калектывы абавязаны прадаваць толькі дзяржаве.

Можа, у гэтым годзе становішча зменіцца да лепшага, калі мець на ўвазе заяву Прэзідэнта краіны на IV З'ездзе *народных дэпутатаў* СССР *аб тым*, што ў 1991 годзе ўсе формы сельскіх гаспадарак павінны прадаць дзяржаве 60 працэнтаў таварнай прадукцыі, а астатняе на рынку. У наступныя гады доля рыначнай прадукцыі паступова будзе павялічвацца.

Арэндныя калектывы ўчасткаў арганізавалі кааператыўныя аб'яднанні. А гэтыя аб'яднанні стварылі *нешта накшталт асацыяцыі. У аб'яднанне ўваходзіць* як самастойная адзінка будаўнічая арганізацыя, здольная выканаць гадавую праграму будаўніцтва на тры мільёны рублёў. Аб'яднанне сродкаў на капіталаўкладанні нашмат паскарае будаўніцтва, змяншае выдаткі. А некаторыя аб'екты, крайне неабходныя, арэндныя калектывы не могуць будаваць самастойна.

Зараз тут ідзе будаўніцтва лазне-пральных камбінатаў. Будуецца рамонтны завод, завод па перапрацоўцы кармоў, цэх па выпуску мясной і малочнай прадукцыі, будуюцца магазіны, дзіцячая школа мастацтваў, шырока разгорнута жыллёвае будаўніцтва.

Як бачым, гэта *ўжо нейкая новая форма* гаспадарання. Сам Шарэцкі кажа, што калгасам гэта аб'яднанне называецца ўжо па інерцыі.

І яшчэ адно пытанне. Паглядзіце, як у некаторых сродках масавай інфармацыі ў нас абражаюць старшынь калгасаў: і адміністратарамі, і прыгоннікамі, і памешчыкамі, і эксплуататарамі. Але хто не ведае, што менавіта старшыні цягнулі і цягнуць самы цяжкі воз. *На іх галовы і плечы сыпаліся каманды зверху*, за якія ніхто з тых, хто даваў іх, адказнасці не нёс. Рэдка ў якога старшыні няма дзесятка спагнанняў. Спытайце ў медыкаў, у каго з раённых і вясковых кіраўнікоў больш інфарктаў.

...Усе, хто выступаў на сходзе, з якога я пачаў гэты аповяд, усё роўна як дамовіўшыся, патрабавалі скасавання адміністрацыйна-каманднай сістэмы кіравання *сельскай гаспадаркай — ведамстваў аграпрома* ўсіх узроўняў, бо гэтыя ведамствы сёння — самая моцная перашкода ў перабудове сельскай гаспадаркі, асабліва ў стварэнні гаспадарак індывідуальных тыпаў.

Была выказана і думка аб неабходнасці стварэння сялянскай партыі. Партыя павінна быць моцная, ідэйна маналітная, каб магла мець дастатковую колькасць месц у *парламенце*, каб яе *прадстаўнікі* маглі ўваходзіць у склад кааліцыйнага ўрада. А такі нарэшце, думаю, будзе.

КАМЕНТАРЫЙ АДДЗЕЛА ПУБЛІЦЫСТЫКІ

Маючы на ўвазе псіхалогію сучаснага селяніна, у якога, у выніку мэтанакіраванай дзяржаўнай палітыкі, вынішчана пачуццё гаспадара-рупліўца, ператварэнне яго фактычна ў наёмнага работніка, можна амаль са стопрацэнтнай верагоднасцю спрагназіраваць вынікі маючага адбыцца рэферэндума па пытанні прыватнай уласнасці на зямлю.

І ўсё-такі, лёд крануўся. Грамадскай свядомасцю ўсё больш і больш авалодваюць ідэі карэнных палітычных, эканамічных і сацыяльных змен у вёсцы. Але старое, аджыўшае з усіх сіл супраціўляецца. Партыйныя і дзяржаўныя структуры не жадаюць прызнаваць фактычнага банкруцтва калгасна-саўгаснай сістэмы, якая давяла багацейшую ў свеце па сваіх прыродных багаццях краіну да голаду.

«Зямля і воля» — так называўся артыкул нашага **сталага аўтара В. Акулава, змешчаны ў «ЛіМе» за 18 снежня гэтага года. Так, зямля, якая была некалі абяцана бальшавікамі сялянам, павінна быць ім вернута і працаваць на ёй павінен вольны чалавек.**

У сённяшнім нумары «ЛіМа» вы прачыталі яшчэ адзін артыкул на «аграрную тэму» старэйшага нашага пісьменніка, эканаміста па адукацыі Ігната Дуброўскага. Не ўсе, бадай, падзяляюць думкі аўтара, у якіх ён спрабуе «рэабілітаваць» калгасна-саўгасную сістэму, але яго прапановы наконт стварэння вакол буйных гарадоў прыватных сялянскіх гаспадарак, якія б спецыялізаваліся на вырошчванні гародніны, падаюцца слушнымі. У рэшце рэшт, чытач вольны параўноўваць розныя думкі, сам рабіць высновы — які погляд яму бліжэй.

ПА СТАРОНКАХ ДРУКУ

УШАНУЙМА «НЕЗАБВЕННОГО»?..

...паводле слоў сваіх будзеш апраўданы і паводле слоў сваіх будзеш засуджаны.

Мацвея: 12:37

Хто такі яго сіяцельства граф Міхаіл Мікалаевіч Мураўёў?

Чалавек, трохі знаёмы з гісторыяй Беларусі, адкажа: дзекабрыст-рэнегат, царскі сатрап, нястомны русіфікатар, які панаставіў на нашай зямлі мноства «истинно русских» цэркваў - «мураўёвак», падобных адна да адной, быццам сучасныя помнікі правадыру. За выдатныя заслугі ў заняволенні беларускага народа Аляксандр II даверыў графу душыць нацыянальна - вызваленчае паўстанне 1863—1864 гг. на Беларусі і ў Літве, і той апраўдаў аўгусцейшы давер: расстрэльваў, вешаў, высылаў у Сібір. У беларусаў, летувісаў ды ў перадавых рускіх людзей, якія не ўчадзелі ад куродыму вялікадзяржаўнасці, М. М. Мураўёў заслужыў іншае прозвішча—Вешальнік.

Але, аказваецца, як любяць апошнім часам глыбакадумна прамаўляць усё яшчэ адказныя таварышы, не ўсё так адназначна.

Зазірніце ў 2-і нумар «Вестника Белорусского экзархата» за 1990 год і на стар. 23 прачытаеце пра «незабвенного деятеля Белорусского края графа Михаила Николаевича Муравьева», які—добрая душа—ад імя жыхароў Полацкага павета хадайнічаў аб пераносе мошчаў святой Ефрасінні з Кіева на радзіму. (Дарэчы, хадайніцтва, як і дзесяткі іншых такіх зваротаў, у Пецярбурзе адхілілі. Свецкая і духоўная ўлады баяліся—пра гэта пісала тагачасная прэса — вяртаць мошчы патронкі Беларусі, бо яе паводле векавое традыцыі шанавалі і прыхільнікі гвалтоўна скасаванай царызмам уніі. Дазвол на перанос рэліквіі быў з пэўнымі засцярогамі дадзены толькі ў 1910 годзе).

Відавочна, што аднаго *няўдалага* хадайніцтва для таго, каб зарабіць найменне «незабвенного деятеля», яўна недастаткова. Значыцца, залічыліся яго сіяцельству і іншыя заслугі.

Не хачу браць грэх на душу, але не магу пазбыцца думкі, што аўтар артыкула ў «Вестнике» незадаволены тым, як шануе «Белорусский край» памяць свайго «деятеля». *І сапраўды*, ніякага параўнання з памяццю яшчэ аднаго «незабвенного» — генералісімуса А. В. Суворава, які па загадзе Кацярыны II акупіраваў Беларусь, а потым утапіў у крыві паўстанне нашых продкаў на чале з Тадэвушам Касцюшкам. Тут вам і 23 беларускія калгасы ягоным імем названыя, і 59 вуліц у гарадах і мястэчках, і піянерская дружына, і музей у Кобрыне ёсць, і помнік. А яго сіяцельству М. М. Мураўёву *— ну ніякае пашаноты.* Адно што Аляксей Марачкін некалі партрэт намаляваў, але паказаў графа, як кажуць, у негатыўным святле.

Можна ўявіць, што *прычынілася б*, каб якінебудзь «Вестник», што выходзіць у Ташкенце, назваў «незабвенным деятелем Туркестанского края» царскага генерала Скобелева. А ў нас можна. Мы не падавімся—з'ямо.

І што яшчэ цікава. Адзначыўшы рупнасць яго *сіяцельства* графа Мураўёва, аўтар артыкула «Великое шествие святыни» надзвычай далікатна піша аб стаўленні да рэлігіі і да хрысціянскіх святыняў з боку бальша*віцкае ўлады. Знаёмячы* нас з лёсам рэліквіі пасля кастрычніцкага перавароту, ён, між іншым, палічыў за лепшае прамаўчаць і пра злачынна-блюзнерскае ўскрыццё мошчаў Ефрасінні ў 1922 годзе, і пра не менш злачынную іх адпраўку на атэістычную выставу ў Маскву.

Застаецца спадзявацца, што рэдакцыя «Вестника Белорусского экзархата» «может не разделять точки зрения автора». Пагатоў, зрабіць гэта не *так цяжка, бо артыкул*—ананімны.

Уладзімір АРЛОЎ.

РАСПРАНАННЕ—УСЕАГУЛЬНАЕ?

У газетным кіёску кінулася ў вочы нейкае новае выданне: ледзь не на ўсю вокладку—аголе*ная красуня. Прыгледзеў*ся, ажно гэта першы сёлетні нумар часопіса «Человек и экономика» (заснавальнікі Савет Міністраў БССР і Савет Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі).

Зірнуў на рэдакцыйную вынаску: «В номере: Как открыть малое предприятие. Наши рекомендации. Говорит лидер рабочего Союза. Сети шпионажа». Думкі ў галаве пачынаюць блытацца. Няўжо гэтая красуня мае нейкае дачыненне, прабачце, да *прагрэсіўнага* аб'яднання нашага заўсёды прагрэсіўнага рабочага класа? А, можа, яе які-небудзь рэзідэнт загадкавай замежнай дзяржавы завербаваў і паступіў не па-людску, *пусціўшы* галяком?.. А мо гэтая дзяўчына хоча адкрыць сваё малое прадпрыемства?..

Карацей кажучы, набыў я за рубля часопіс «Человек и экономика» (падпісчыкам нумар каштуе 50 капеек), пагартаў яго і зразумеў, што ўсё куды больш празаічна. Тыраж часопіса ўсяго 3 979 асобнікаў (і мова руская не памагае), вось, мабыць, і рашылі ў рэдакцыі такім спосабам прыцягнуць увагу чытача...

ПРА БЕЛАРУСАЎ ЗАБЫЛІ...

Колькі ўжо гаварылася і пісалася пра наш нацыянальны нігілізм! Але, аказваецца, пазбавіцца ад яго аніяк нельга. Што гэта так, сведчыць хоць бы інфармацыя «Вернутыя імёны», што з'явілася ў трэцім нумары штотыднёвіка *«7 дней»* за сёлетні год. Вось яна: «Тыдзень памяці літаратараў, *якія пакутавалі* ў гады сталінізму і «застою», прайшоў у бібліятэках Гродна. На вечарах гучалі ўрыўкі з твораў Барыса Пастэрнака, Анны Ахматавай, Мікалая Гумілёва, Восіпа Мандэльштама. Арганізатары Тыдня—бібліятэчныя работнікі, члены клубаў кнігалюбаў і літаратурных аб'яднанняў горада».

Нічога не маю супраць згаданых літаратараў-пакутнікаў. Не сумняваюся і ў тым, што яны сапраўдныя мастакі слова, што творы іх вартыя ўвагі чытачоў. Прыкра ад іншага. Чаму ж забытыя свае «гулагаўцы»? Іх жа на Беларусі — ці не семдзесят чалавек: тых, каго арыштоўвалі, садзілі ў турмы, гналі па этапах, расстрэльвалі. Чаму ж *з гэтага* велізарнага спісу ніхто не зацікавіў арганізатараў Тыдня? Ці не таму, што бібліятэчныя работнікі абыякавыя да беларускай літаратуры? Пэўна ж, так! І лішні доказ гэтага: у час Тыдня не згадвалася нават прозвішча Ларысы Геніюш — сваёй, з гродзенскай зямлі, пакутніцы.

Ну і ну!

А. М.

Анатоль СІДАРЭВІЧ

З жыцця Антона ЛУЦКЕВІЧА

Артыкул трэці

РАСПРАВА

(Заканчэнне. Пачатак у №№ 3—4).

У нашай літаратуры сцвярджаецца, што Антон Луцкевіч прадаў Беларускую Сялянска-Работніцкую Грамаду на судзе і таму быў апраўданы і вызвалены. У папярэднім нумары «ЛіМа» я, здаецца, паказаў, што для Луцкевіча продаж БСРГ быў нявыгадны: калі б ён прызнаўся, што рэдакцыйны камітэт грамадаўскіх газет кантраляваў камісар, што БСРГ знаходзілася пад кіраўніцтвам камуністаў, дык ён сам пазбавіўся б волі, а тыя *арганізацыі і ўстановы*, якія ён узначальваў або з якімі супрацоўнічаў, аўтаматычна трапілі б у шэраг антыдзяржаўных і былі б зачыненыя, забароненыя. Баронячы сябе, ён мусіў бараніць БСРГ. Баронячы беларускія культурна-асветныя арганізацыі ды ўстановы, ён мусіў бараніць БСРГ.

Сваёй мэты ён дасягнуў: выйшаў на волю, арганізацыі ды ўстановы засталіся цэлыя. Але вынікамі працэсу быў незадаволены санацыйны рэжым: з Луцкевічам трэба было разлічыцца.

Не ведаю, чаму, але, здаецца, ніхто з даследчыкаў не пісаў дагэтуль, што Луцкевіча судзілі другі раз.

У Цэнтральнай бібліятэцы Літоўскай Акадэміі навук захоўваецца ліст вядомага адваката Казіміра Петрусевіча (таго самага, што на пачатку стагоддзя абараняў Якуба Коласа, а ў 30-я гады — Максіма Танка). Атрымаўшы ад Луцкевіча кніжку «За дваццаць пяць гадоў» ён дзякуе за яе і «за памяць», а потым дадае: «Справа БСРГ прызначана на 28/II.29. Цісну руку. К. Петрусевіч» (спр. 280, арк. 10).

Ліст адваката Петрусевіча датаваны 9 студзеня 1929 года, а 16 студзеня А. Луцкевіч атрымаў такі вось дакумент (падаю ў перакладзе з польскай):

«Крымінальная калегія Апеляцыйнага Суда ў Вільні (вул. Адама Міцкевіча, № 86), перасылаючы спіс суддзяў і пракурораў, паведамляе Антона Луцкевіча, які жыве ў Вільні на вул. Віленскай, 8, кв. 3, што тэрмін галоўнага слухання ў яго справе па абвінавачанні паводле арт. 102 ч. 1 і інш. Крымінальнага Кодэксу прызначаны на дзень 28 лютага 1929 г. а 9 гадзіне раніцы ў горадзе Вільні і што абаронцам у гэтай справе яму прызначаны... адвакат Канстанты Лісоўскі...» (спр. 309, арк. 5).

Далей ідзе пералік 13 суддзяў, названы пракурор і тры падпракуроры.

Пілсудчыкі ў сваім імкненні пакараць А. Луцкевіча перастараліся: на пачатку сакавіка 1929 года скончыла жыццё самагубствам яго жонка Зоф'я Луцкевіч.

У артыкуле «Маёнтак» я збольшага паказаў, што сям'я А. Луцкевіча жыла ў цяжкіх матэрыяльных умовах, што сама доктар Луцкевіч была беспрацоўнаю. Не трэба вялікай фантазіі, каб уявіць, як пагоршыліся варункі жыцця пасля зняволення мужа і бацькі.

У ЦБ ЛітАН захоўваецца рукапісны тэкст заявы з прычыны смерці З. Луцкевіч (спр. 306, арк.4). Напісаў яе сам А. Луцкевіч. З гэтаю заяваю мелася выступіць у друку Вера Абрамовіч — малодшая сястра нябожчыцы, якая, мяркуючы па яе лістах, польскаю моваю валодала не вельмі добра, бо пісала па-руску. У гэтай заяве мы чытаем:

«Д р Луцкевіч, жонка вядомага беларускага дзеяча Антона Луцкевіча, у сувязі з працяглым зняволеннем і судом над яе мужам у справе Беларускай Сялянска-Работніцкай Грамады ўжо ўлетку мінулага года (неразборліва) значнае нервовае ўзрушэнне, якое яшчэ больш узмацнілася пасля таго, як увосень віленская пракуратура накіравала ў апеляцыйны суд пратэст супраць апраўдання Луцкевіча судом першай інстанцыі. Нервовае ўзрушэнне абвастралася па меры набліжэння апеляцыйнага працэсу, які пачаўся 28 лютага г.г., — у час судовага (неразборліва) і нарэшце ў дзень 5 сакавіка давяло да катастрофы. Ніякіх іншых прычын для адчайнага кроку не было...»

Дадам, што пасля словаў «28 лютага г. г.» у рукапісе выкасаваны сказ: «Лекарская дапамога была безвыніковаю, і хворая, не могучы дачакацца, выкарыстала адсутнасць мужа, які слухаў судовае разбіральніцтва, каб сваім роспачным учынкам пакласці канец (неразборліва) страху перад няпэўным заўтрашнім днём».

Ці трэба што-небудзь дадаваць да гэтага тэксту? Хіба што адно: пілсудчыкі ўдарылі моцна, бесчалавечна. Зрэшты і з другога боку ўдараць балюча, без жалю.

Смерць доктара Зоф'і Луцкевіч шакіравала грамадскасць. Сваё спачуванне Антону Луцкевічу выказалі літоўскія медыкі Вільні (спр.282, арк.1), вядомы беларускі баптысцкі дзеяч Лукаш Дзекуць-Малей і яго жонка (спр.282, арк.3)... Вядомы дзеяч Грамады Максім Бурсевіч прыслаў ліст з турмы ў Каранове (спр. 288, арк.3):

«Дарагі Бацька!
Даведаўшыся з газет аб няшчасьцю, якое здарылася ў Тваей сям'і, з муроў цяжкога вастрогу пасылаю Табе, дарагі Бацька Беларускага Адраджэньня, сваё душэўнае спачуцьцё.

Без пары сьмерць Твае жонкі, выкліканая палітычнымі ворагамі, ёсьць сьветлым доказам чыстаты суменьня яе і Твайго — нашых вялікіх ідэйных людзей — нашых патрыярхаў.

Няхай будзе лёгкая зямелька Беларуская Тваей ва ўсім Табе спачуваючай спутніцы!

Безсьмяротнасьць яе паступку і суменьню!»

З далёкага Яраслаўя спачуванне прыслаў «бацька паэты» — Адам Багдановіч (спр. 289, арк. 21 —26): «Горячо сочувствую Вашему горю, дорогой мой, ибо хорошо знаю — что значит терять близких. Много было у меня тягчайших потерь и много горчайших страданий. А значит есть опыт». Бацька Максіма Багдановіча раіў А. Луцкевічу плакаць, а «наплакавшись вдоволь, надо идти на люди и быть, как все». Яшчэ адзін ратунак — праца. І чытанне. Рэкамендаваліся творы Эпіктэта, Марка Аўрэлія, Паскаля, «Круг чтения» Льва Талстога... Раіў А. Багдановіч таксама «размышления на самую важную тему о жизни и смерти».

●

Меў рацыю А. Багдановіч: гора лягчэй перажыць на людзях, у працы. Луцкевіч шмат працуе: у Беларускім навуковым таварыстве, у Беларускім музеі, у *Віленскай беларускай гімназіі*, у газетах. У 1929 годзе выдаў сваю кнігу «Адбітае жыцьцё».

Я не буду тут распісваць, што рабілася ў той час у *Польшчы* і ў СССР, у Заходняй і Савецкай Беларусі. У Польшчы — Юзаф, у СССР —Іосіф; у Польшчы — «вудз», у СССР — «правадыр»; у *Польшчы* — «дзядэк», у СССР — «бацька»... І ў Заходняй і ў Усходняй беларусам жылося нясоладка.

У 1930 годзе былі разагнаныя сойм і сенат *Польскай Рэспублікі*. Пілсудскі вырашыў сфарміраваць паслухмяны парламент. Што датычыць Беларусі, дык тут гэтая задача вырашалася проста: вядомыя дзеячы БСРГ вось ужо тры гады як сядзелі ў астрогах, а «Змаганне» апынулася за кратамі перад разгонам сойма і сената. Праўда, у парламенце 1928—1930 гг. засядалі паслы, не звязаныя з КПЗБ: Павел Каруза, Альбін Стэповіч (брат Казіміра Сваяка), Янка Станкевіч, Канстанцін Юхневіч, Фабіян Ярэміч. Сенатарскія крэслы займалі Вячаслаў Багдановіч і Васіль Рагуля. Як не дапусціць у новы парламент беларускіх хадэкаў і Сялянскі Саюз? У краіне аграрны крызіс, мужыкі скідваюць у рэкі і рэчкі бульбу, не маюць магчымасці збыць сваё быдла... Пілсудскаму дапамаглі камуністы. Падставіўшы пад удар тых беларускіх інтэлігентаў, што паддаліся на іх агітацыю і дэмагогію (Тарашкевіча, Рак-Міхайлоўскага, Дварчаніна ды інш.), камуністы распачалі цяпер атаку на тых, хто не падзяляў іх погляды. Беларускія вёскі былі закіданы іхнімі лістоўкамі. Сялян заклікалі не галасаваць за сацыял- і нацыянал-фашыстаў. (Для недасведчаных: сацыял-фашысты—гэта людзі сацыял-дэмакратычных пераканнняў, у т. л. і Антон Луцкевіч; нацыянал-фашысты—усе астатнія некамуністы).

Сваёй мэты КПЗБ дасягнула: у парламент трапіў толькі адзін пасол-беларус — Фабіян Ярэміч. А адзін, як вядома, у полі не воін. Не было цяпер у сойме беларускай фракцыі, якая б бараніла беларускую школу, беларускія ўстановы ды арганізацыі. У 1931 годзе польскі ўрад распачаў «найноўшую» нацыянальную палітыку. Ужо ў 1930 годзе было зачынена Беларускае выдавецкае таварыства, у 1931-ым — Клецкая беларуская гімназія ў 1934-м — Навагрудская...

Камуністы дапамаглі Пілсудскаму. Гэта неаспрэчны факт. І тут *няма ніякага* дзіва. У тым жа 1930 годзе яны арыштавалі ў БССР амаль усіх ветэранаў беларускага руху — нацыянальных дэмакратаў *і камуністаў* (гэтак званых нацыянал-ухілістаў): Я. Лёсіка, В. Ластоўскага, А. Смоліча, Л. Зайца, А. Цвікевіча, С. Некрашэвіча, Г. Гарэцкага, М. Гарэцкага, А. Баліцкага, З. Прышчэпава...

Самае подлае было ў тым, што лістоўкі з заклікам не галасаваць за «фашыстаў» былі падпісаны чалавекам вельмі папулярным, аўтарытэтным—Браніславам Тарашкевічам. Ні Антон Луцкевіч, ні Радаслаў Астроўскі, ні Фабіян Акінчыц, ні іншыя кіраўнікі Цэнтрасаюза не паверылі ў праўдзівасць гэтага подпісу.

Цэнтрасаюз... Цэнтральны саюз беларускіх культурных і гаспадарчых арганізацый. Літаральна ўсе савецкія даследчыкі пішуць, што гэта быў асяродак антыкамунізму, антысаветызму і «беларускай санацыі». Пішуць, што Цэнтрасаюз узначальваў «трыумвірат» — Луцкевіч, Астроўскі, Акінчыц.

А на самай справе? Антысаветызм А. Луцкевіча і яго антыкамунізм у сваёй істоце былі антысталінізмам. Настроены супраць Сталіна, яго нацыянальнай ды аграрнай палітыкі, А. Луцкевіч хваліў *Леніна*. І я паказаў гэта ў № 7 «Нёмана» за мінулы год. Акінчыц бачыў вытокі сталінскай палітыкі ў ленінскім перыядзе савецкай гісторыі. І ён меў рацыю. Але ён не меў рацыі, *калі пачаў* ствараць беларускую нацыянал-сацыялісцкую партыю. А ў сваёй газеце-аднадзёнцы «Беларуская Праўда» (1931 год) ён, крытыкуючы А. Луцкевіча за сімпатыі да Леніна, па сутнасці напісаў палітычны данос. А пакуль што ў нас 1930 год. Цэнтральны саюз беларускіх культурных *і гаспадарчых* арганізацый быў задуманы як паўтарэнне Беларускага Цэнтральнага Выбарчага Камітэта. Чамусьці ніхто з гісторыкаў пра гэта не *піша*. Тым часам у ЦБ Літоўскай АН (спр. 314) ляжыць адзін ліст, з якога вынікае, што Цэнтрасаюз быў якраз выбарчым камітэтам і што ўзначальваў яго Ф. Акінчыц. Але калі ў 1922 годзе камуністычныя секты не мелі ўплыву ў Заходняй Беларусі, дык у 1930-ым КПЗБ была сур'ёзнаю дэструктыўнаю сілаю і здолела дабіцца свайго. Якія вынікі такое палітыкі, я ўжо напісаў: пачалося «найноўшае» наступленне польскага ўрада на беларускія культурныя арганізацыі ды ўстановы, наступленне, якое непасрэдна зачапіла і Антона Луцкевіча.

●

4 чэрвеня 1930 года А. Луцкевіч атрымаў ліст ад бацькоўскага камітэта Віленскай беларускай гімназіі (спр. 318, арк. 2):

«Прымаючы пад увагу, што сучасны Дырэктар Віл. Бел. Гімн. грам. Р. Астроўскі даў сваю згоду поўніць абавязкі Дырэктара Гімназіі толькі на 1929-30 шк. г. і дагэтуль справа дырэктарства ў гімназіі на наступны шк. год яшчэ ня вырашана, Бацькоўскі К-тэт, як канцэсіянэр В. Б. Г., *гэтым лічыць* сваім абавязкам паведаміць Вас, што ня можа ўзяць на сябе адказнасьці за склад вучыцельскага пэрсаналу гімназіі ў наступным шк. годзе і дзеля гэтага папераджае Вас, што з днём I. VII. 1930 г. Вы можаце сябе лічыць вольнымі ад спаўненьня абавязку вучыцеля ў В. Б. Г.»

З гэтага ліста вынікае што А. Луцкевіч працаваў у гімназіі з ласкі Р. Астроўскага, таксама былога падсуднага. За што такая ласка аднаму і неспрыянне другому? Бацькоўскі камітэт быў няшчыры. Яму, пэўна, было вядома, што на два дні раней дырэктару гімназіі быў накіраваны ліст з Куратарыума Віленскай школьнай акругі. Верагодна, пасля нарады з бацькоўскім камітэтам Р. Астроўскі напісаў вось гэты адказ (спр.318, арк.6):

«У адказ на ліст ад 2. VI. 1930 г. (...) Дырэкцыя гімназіі... перасылае прашэнне п. Гэлены Сакаловай, штатнай настаўніцы гімназіі імя Ад. Міцкевіча ў Вільні, якая дэлегавана ў тутэйшую гімназію...»

На адваротным баку гэтага дакумента мы чытаем прашэнне «настаўніцы беларускай мовы ў Беларускай гімназіі ў *Вільні Гэлены Сакаловай*». *Яна піша*, што з'яўляецца адной з заснавальніц ВБГ, працуе 10 гадоў без перапынку і выкладае беларускую мову. І тут жа просіць дапусціць яе да здачы спрошчанага экзамена з польскай мовы, а таксама прызнаць яе кваліфікацыю ў мове беларускай.

Тут я не хачу кінуць цень на Алену Сакалову (такое было яе імя): яна сапраўды была ў ліку заснавальнікаў ВБГ, адпакутавала сваё ў сталінскіх вязніцах. Тут я хачу адзначыць тое, што 2 чэрвеня 1930 года кураторыум загадаў дырэктару гімназіі Р. Астроўскаму звольніць А. Луцкевіча і падшукаў яму замену ў асобе менш прыкметнай і менш небяспечнай Алены Сакаловай (паўтараю: я не кідаю цень на тэтую пакутніцу). 4 чэрвеня бацькоўскі камітэт ВБГ паведамляе пра звальненне, а недзе ў той самы час Р. Астроўскі перасылае куратару дакументы Г. Сакаловай. Вынікае, што Р. Астроўскі быў выканаўцам волі польскіх улад, што ён не думаў бараніць А. Луцкевіча. Вось вам і Цэнтрасаюз, і «трыумвірат», і кодла «беларускай санацыі»!..

Не ведаю, што здарылася потым, але ў 1930 годзе Антона Луцкевіча з працы не звольнілі. Толькі праз год дырэктар гімназіі напісаў (спр.318, арк.3):

«У выніку асабістай гутаркі з Начальнікам Сярэдніх Школ... п. Глухоўскім паведамляю Вас, гр. Луцкевіч, што Куратарыюм не згадзілася на зацьверджаньне Вас вучыцелем В. Б. Г. на наступны 1931 — 1932 шк. год».

Падставаю для звальнення А. Луцкевіча на гэты раз з'яўляўся «брак кваліфікацыі». Па-першае, А. Луцкевіч выкладаў у гімназіі не свой прадмет; па-другое, у яго не было ўніверсітэцкага дыплома.

Нехта прыдумаў, што А. Луцкевіч скончыў два ўніверсітэты. Што ён вучыўся ў двух універсітэтах,— гэта праўда, але што ён скончыў два ўніверсітэты,— гэтага А. Луцкевіч не пісаў. У ЦБ Літоўскай АН захоўваецца ягоны curiculIum vitae (спр. 307, арк. 4). У гэтым дакуменце А. Луцкевіч пісаў: «Праслухаў поўны курс фізіка-матэматычнага факультэта ў Пецярбургскім універсітэце (дзяржаўных экзаменаў не здаваў), пасля чаго вывучаў права ў Дорпацкім універсітэце». На полі прыпіска: «У Дорпацы шэсць семестраў». Дакумент гэты складзены 14 жніўня 1922 года. З асабовай справы, якая захоўваецца ў Цэнтральным дзяржаўным гістарычным архіве Ленінграда (ф. 4, воп. 3, спр. 39522), вядома, што 7 чэрвеня 1910 года А. Луцкевіч падаў прашэнне рэктару Пецярбургскага універсітэта аб пераводзе яго на юрыдычны факультэт Юр'еўскага універсітэта па стане здароўя і пра выдачу пасведчання аб праслуханым курсе прыродазнаўчых навук на працягу васьмі семестраў. У справе адзначана, што ў 1910 годзе А. Луцкевіч стаў студэнтам Юр'еўскага універсітэта[1].

І вось матэматык з веданнем юрыспрудэнцыі выкладае беларускую мову. Фармальна польскія ўлады мелі за што зачапіцца. Мала што А. Луцкевіч быў адным з творцаў беларускай літаратурнай мовы, складальнікам адной з першых граматык, рэдактарам паэтычных кніг, літаратурным крытыкам і гісторыкам літаратуры. «Брак кваліфікацыі» тлумачыўся яшчэ і тым, што А. Луцкевіч не меў... сярэдняй адукацыі. Удакладню: ён не скончыў польскую сярэднюю школу, і, з пункту гледжання польскіх уладаў, у гэтым быў ягоны галоўны прафесійны недахоп. *Кураторыум Віленскай школьнай акругі* запатрабаваў ад А. Луцкевіча, калі ён хоча вярнуцца ў гімназію, здаць экзамены за курс польскай сярэдняй школы.

[1] З гэтым дакументам мяне пазнаёміў Віталь Скалабан.

(Працяг на стар. 15).

ПРАЕКТ

СТАТУТ

БЕЛАРУСКАЙ САЦЫЯЛ-ДЭМАКРАТЫЧНАЙ ГРАМАДЫ

Беларуская Сацыял-Дэмакратычная Грамада (БСДГ, Грамада), утвораная ў 1903 годзе пад назвай «Беларуская Сацыялістычная грамада» (у 1918 г. — «Беларуская Сацыял-Дэмакратычная Партыя»), узнаўляе сваю дзейнасць на новай аснове і ў адпаведнасці з наступным Статутам.

1. Агульная частка

БСДГ — добраахвотная палітычная арганізацыя, якая аб'ядноўвае грамадзян Беларусі для ажыццяўлення сапраўднага народаўладдзя, сацыяльнай справядлівасці і дзяржаўнай незалежнасці рэспублікі.

БСДГ дзейнічае згодна з Канстытуцыяй БССР і Дэкларацыяй Вярхоўнага Савета Беларускай ССР аб дзяржаўным суверэнітэце БССР, на падставе Праграмы і Статута БСДГ.

БСДГ супрацоўнічае з усімі дэмакратычнымі партыямі, аб'яднаннямі і рухамі Беларусі і іншых краін на прынцыпах незалежнасці, роўнасці, неўмяшання ва ўнутраныя справы адзін другога.

2. Мэты БСДГ і метады яе дзейнасці

Асноўнымі сваімі мэтамі БСДГ ставіць:

— стварэнне гуманнага, дэмакратычнага грамадства на аснове шматукладнай эканомікі і разнастайнасці палітычных структур;

— прававую і сацыяльную ахову чалавека працы;

— сцвярджэнне прынцыпаў свабоды асобы, сацыяльнай справядлівасці і маральнай салідарнасці;

— адраджэнне асноў духоўнасці, здаровых, народных пачаткаў жыцця, такіх адвечных, натуральных чалавечых каштоўнасцей, як сям'я, дом, добрасуседства, працалюбства;

— дасягненне і адстойванне палітычнай незалежнасці Беларусі як раўнапраўнага члена еўрапейскай і сусветнай супольнасці;

— мінімалізацыю вынікаў чарнобыльскай катастрофы, аздараўленне экалагічнай сітуацыі ў рэспубліцы;

Для дасягнення сваіх мэт БСДГ:

— дзейнічае дэмакратычным шляхам, цывілізаванымі метадамі, адмаўляючы прымус і гвалт як сродкі дасягнення пастаўленых мэт, выступае за ўдасканаленне грамадства шляхам рэформаў;

— заахвочвае і арганізуе сваіх сяброў да дзейнага грамадска-палітычнага жыцця;

— актыўна ўдзельнічае ў выбарах прадстаўнічай улады ўсіх узроўняў;

— мае свае сродкі масавай інфармацыі.

3. Прынцыпы дзейнасці БСДГ

БСДГ дзейнічае на прынцыпах:

— выбарнасці ўсіх кіруючых органаў Грамады з забеспячэннем прамога і тайнага галасавання;

— галоснасці ў рабоце арганізацый Грамады ўсіх узроўняў, а таксама яе форумаў;

— незалежнасці грамадаўскіх сродкаў масавай інфармацыі ад выканаўчых органаў БСДГ;

— магчымасці функцыянавання пры ўсіх грамадаўскіх арганізацыях дыскусійных клубаў;

— гарантыі правоў меншасці.

Сябрам БСДГ, што засталіся ў меншасці:

— прадастаўляецца свабода стварэння груп і фракцый;

— надаецца права паўторнага вынясення спрэчных пытанняў на разгляд партыйных форумаў;

— гарантуецца магчымасць выкласці свае погляды ў друку БСДГ.

Рашэнні, прынятыя грамадаўскай арганізацыяй у межах яе кампетэнцыі, не могуць быць адменены вышэйшым (вышэйстаячым) органам БСДГ.

Свабодная ўнутрыпартыйная дыскусія — асноўны механізм выяўлення, супастаўлення і збліжэння меркаванняў сяброў Грамады.

4. Сяброўства ў БСДГ

Сябрам БСДГ можа быць кожны грамадзянін Беларусі незалежна ад прафесіі і сацыяльнага становішча, нацыянальнай прыналежнасці, веравызнання, які дасягнуў 18-гадовага ўзросту, не належыць да іншых палітычных партый і:

— прызнае і адстойвае ідэі і прынцыпы беларускага сацыял-дэмакратычнага руху, Праграму і Статут БСДГ;

— знаходзіцца на партыйным уліку;

— плаціць сяброўскія складкі;

— падтрымлівае Грамаду асабістай дзейнасцю.

Сяброўства ў Грамадзе несумяшчальнае з прапагандай таталітарызму, нацыянальнай і класавай выключнасці, з рэлігійнай і ідэйнай нецярпімасцю, заклікамі да гвалту.

Прыём новых сяброў БСДГ адбываецца на сходзе суполкі або пасяджэнні акруговай рады, у прысутнасці кандыдата, на падставе яго заявы і рэкамендацыі аднаго з сяброў суполкі або рады.

Новы сябар БСДГ рэгіструецца ў суполцы або акруговай філіі, запаўняючы рэгістрацыйную картку, а партыйнае пасведчанне атрымлівае на пасяджэнні акруговай, а пры адсутнасці такой — Цэнтральнай Рады БСДГ.

Сябры БСДГ будуюць свае ўзаемаадносіны на прынцыпах таварыскасці і даверу і маюць неад'емнае права:

— выбіраць і быць выбранымі ва ўсе органы Грамады;

— браць удзел у сходках суполкі, у мерапрыемствах і акцыях Грамады;

— браць удзел у вызначэнні палітыкі Грамады, прапаноўваць змены ў яе Праграме і Статуце, выказваць і абараняць сваю думку;

— атрымліваць інфармацыю, якая ёсць у распараджэнні грамадаўскіх органаў;

— звяртацца з запытаннямі, заявамі і прапановамі ў кожны орган Грамады і атрымліваць абгрунтаваны адказ;

— атрымліваць падтрымку ад органаў БСДГ у выпадку неабходнасці абараніць свае правы і законныя інтарэсы;

— удзельнічаць у пасяджэнні любога органа Грамады, на якім абмяркоўваюцца іх прапановы або дзейнасць;

— карыстацца падтрымкай Грамады на выбарах прадстаўнічых органаў улады ўсіх ступеняў;

— не выконваць партыйныя рашэнні, якія яны не падтрымліваюць, калі гэта не звязана з выкананнем службовых абавязкаў у Грамадзе;

— арганізоўваць групы (фракцыі), якія аб'ядноўваюць сяброў Грамады, што маюць асобны пункт гледжання па любым пытанні палітыкі і практычнай дзейнасці БСДГ;

— свабодна выбіраць для сябе грамадаўскую суполку або ствараць новую;

— выйсці з Грамады па асабістай заяве, спыніўшы ўплату сяброўскіх складак.

Сябры БСДГ абавязаны:

— быць зарэгістраванымі ў адной з арганізацый Грамады;

— прытрымлівацца палажэнняў Праграмы і выконваць Статут БСДГ;

— несці адказнасць за выкананне ўзятых на сябе абавязкаў;

— не перашкаджаць выкананню прынятых рашэнняў, якія яны не падтрымліваюць;

— весці (па магчымасці) работу па прапагандзе мэт і задач БСДГ;

— пацвярджаць сваё сяброўства (знаходжанне) у Грамадзе ўплатай штомесячнай сяброўскай складкі памерам 1% ад месячнага заробку. Рашэннем суполкі малазабяспечаныя сябры БСДГ могуць вызваляцца ад уплаты сяброўскіх складак.

Знаходжанне ў БСДГ прыпыняецца або спыняецца сходам суполкі, калі сябра Грамады не прытрымліваецца Праграмы і Статута БСДГ.

Сябра БСДГ можа абскардзіць рашэнне аб прыпыненні або спыненні свайго знаходжання ў Грамадзе перад вышэйшым органам БСДГ або З'ездам.

5. Агульныя прынцыпы арганізацыйнай структуры БСДГ

БСДГ складаецца з суполак, якія ўзаемадзейнічаюць паміж сабою на прынцыпах салідарнасці і супрацоўніцтва.

Цэнтральнымі органамі БСДГ з'яўляюцца З'езд, Цэнтральная Рада (варыянт: Цэнтральны Палітычны Камітэт), Выканаўчы Камітэт (варыянт: Прэзідыум);

тэрытарыяльнымі — сход суполкі канферэнцыя акруговай філіі, рада акруговай філіі.

Дэлегаты на З'езд і іншыя ўсепартыйныя і тэрытарыяльныя форумы выбіраюцца таемным галасаваннем простай большасцю галасоў.

Пасяджэнні грамадаўскіх органаў правамоцныя, калі на іх прысутнічае не меней за 2/3 сяброў органа або паўнамоцных дэлегатаў. Рашэнні гэтых органаў прымаюцца простай большасцю галасоў. Іншыя выпадкі агавораны гэтым Статутам асобна.

Органы БСДГ выбіраюцца таемным галасаваннем і справаздачныя перад сваімі выбаршчыкамі (перад органамі, што іх выбралі).

6. Суполкі БСДГ

Асноўнай арганізацыйнай структуры БСДГ з'яўляюцца суполкі, якія налічваюць не менш як 3-х сяброў і ствараюцца па тэрытарыяльным прынцыпе. Аднак там, дзе іншыя партыі арганізаваны паводле вытворчага прынцыпу, сябры Грамады маюць права ствараць суполкі на прадпрыемствах, ва ўстановах, у войску, органах праваапарадку і г. д.

Для арганізацыі сваёй дзейнасці сход суполкі выбірае старшыню, скарбніка, а пры неабходнасці — раду. Старшыні суполак могуць удзельнічаць у пасяджэннях акруговых радаў з правам дарадчага голасу.

Суполка самастойна вызначае формы і характар сваёй дзейнасці ў межах Статута і Праграмы БСДГ, падтрымлівае сувязі з суседнімі і вышэйшымі грамадаўскімі арганізацыямі, рэгіструе сваіх сяброў.

Суполкі рэгіструюцца ў акруговых радах, а пры адсутнасці іх — у Цэнтральнай Радзе.

7. Філіі БСДГ

Для каардынацыі сваёй дзейнасці суполкі БСДГ, размешчаныя на тэрыторыі парламенцкай выбарчай акругі, аб'ядноўваюцца ў акруговыя філіі, якія самастойна вызначаюць змест і характар дзейнасці філіі ў межах Праграмы і Статута Грамады.

Акруговыя філіі з'яўляюцца юрыдычнымі асобамі, маюць рахунак у банку, пячатку і інш.

Найвышэйшы орган акруговай філіі — штогадовая канферэнцыя.

Нечарговая канферэнцыя можа склікацца патрабаваннем 1/3 суполак або 1/5 сяброў філіі.

Канферэнцыя выбірае раду філіі, яе старшыню, скарбніка, рэдактара друкаванага органа філіі, а пры неабходнасці — камісіі.

Рада філіі:

— справаздачная перад канферэнцыяй філіі;

— каардынуе работу суполак у перыяд паміж канферэнцыямі;

— арганізуе працу па выкананні пастаноў канферэнцый, З'езда, Цэнтральнай Рады БСДГ і яе Выканаўчага Камітэта; склікае канферэнцыі і рыхтуе іх правядзенне.

Старшыня рады філіі арганізуе дзейнасць рады і склікае яе пасяджэнні, прадстаўляе філію ў дзяржаўных органах і грамадскіх арганізацыях свайго рэгіёна, падпісвае ад яе імя дакументы (фінансавыя — сумесна са скарбнікам).

Акруговыя філіі пэўнага рэгіёна (вобласці, горада і інш.) для каардынацыі сваёй дзейнасці, асабліва ў часе выбараў, могуць ствараць каардынацыйныя органы, самастойна вызначаючы іх структуру і спосаб фарміравання.

8. З'езд БСДГ

Вышэйшым рашаючым органам БСДГ з'яўляецца З'езд, які склікаецца не радзей як 1 раз на два гады (варыянт: на 3 гады).

Рашэннем Цэнтральнай Рады БСДГ, або патрабаваннем не меней чым 1/3 філіяў ці 1/5 суполак Грамады склікаецца нечарговы З'езд БСДГ.

Нормы прадстаўніцтва на З'ездзе, месца і час яго правядзення вызначае Цэнтральная Рада БСДГ або Арганізацыйны камітэт і паведамляе філіям або суполкам не пазней чым за месяц да вызначанага тэрміну З'езда.

З'езд правамоцны, калі ў ім удзельнічае не менш як 2/3 дэлегатаў. Праграма, Статут, а таксама змены ў іх прымаюцца не менш як 2/3 зарэгістраваных дэлегатаў, пастановы па іншых пытаннях — простай большасцю галасоў.

Дэлегаты на З'езд выбіраюцца на падставе прамых, роўных, таемных выбараў, у тым ліку і па фракцыях, пры свабодным вылучэнні і самавылучэнні кандыдатаў.

З'езд БСДГ:

— прымае Праграму і Статут Грамады, уносіць у іх змены і дапаўненні;

— абмяркоўвае і вырашае важнейшыя пытанні дзейнасці Грамады;

— вызначае колькасны склад Цэнтральнай Рады БСДГ і выбірае яе сяброў, а таксама кааптуе ў Цэнтральную Раду 1/5 яе складу з выбраных прадстаўнікоў ад рэгіёнаў і старшыню парламенцкай фракцыі Грамады;

— выбірае трох старшынь Цэнтральнай Рады БСДГ;

— выбірае галоўнага рэдактара цэнтральнага друкаванага органа Грамады;

— заслухоўвае справаздачу Цэнтральнай Рады, ацэньвае яе дзейнасць і адмяняе, пры неабходнасці, яе рашэнні, канчаткова вырашае спрэчныя пытанні пра сяброўства ў Грамадзе;

— заслухоўвае справаздачу старшыняў Цэнтральнай Рады, старшыні Кантрольна-Рэвізійнай Камісіі і ўсіх выбраных ранейшым З'ездам асоб;

— выбірае спецыяльныя камісіі (мандатную, кантрольна-рэвізійную і інш.);

— выбірае старшыняў пастаянных камісій Прэзідыума Цэнтральнай Рады;

— вырашае іншыя пытанні жыцця і дзейнасці Грамады.

У перыяд паміж з'ездамі рашэннем Цэнтральнай Рады, па ініцыятыве 1/3 філіяў або 1/5 суполак праводзіцца ўсепартыйны Рэферэндум для вырашэння асабліва важных праблем і пытанняў у жыцці Грамады, у тым ліку і тых, па якіх не змог прыняць рашэння З'езд.

Рэферэндумы на такіх жа ўмовах могуць праводзіцца і ва ўсіх ніжэйшых грамадаўскіх арганізацыях.

9. Цэнтральная Рада БСДГ

Вышэйшым органам Грамады ў перыяд паміж з'ездамі з'яўляецца Цэнтральная Рада БСДГ.

Цэнтральная Рада БСДГ:

— разглядае і вырашае важныя пытанні дзейнасці БСДГ, якія не належаць да выключнай кампетэнцыі З'езда;

— фармуе свой выканаўчы орган — Прэзідыум;

— вызначае штогадовы бюджэт БСДГ;

— выбірае скарбніка Цэнтральнай Рады і кіраўніка гаспадарча-фінансавага аддзела;

— фармуе пастаянныя і часовыя камісіі;

— заслухоўвае і прымае справаздачы Прэзідыума, кіраўніка гаспадарча-фінансавага аддзела, старшыняў камісій і прадстаўнікоў іншых органаў Грамады;

— прыпыняе дзеянне пастаноў філіяў Грамады, што супярэчаць Праграме і Статуту БСДГ;

— большасцю ў 2/3 ад свайго складу прыпыняе дзейнасць старшыняў Цэнтральнай Рады тэрмінам на 1 месяц, на працягу якога мае быць скліканы надзвычайны З'езд Грамады для вырашэння пытання аб перавыбарах старшыняў або Цэнтральнай Рады.

Цэнтральная Рада збіраецца на сваё пасяджэнні не радзей як 4 разы на год. У яе пасяджэннях з правам дарадчага голасу могуць удзельнічаць сябры Грамады, абраныя ў вярхоўны орган дзяржаўнай улады Беларусі, старшыні радаў філіяў або прадстаўнікі грамадаўскіх арганізацыяў з адпаведнымі паўнамоцтвамі.

Старшыні Цэнтральнай Рады прадстаўляюць Грамаду ў Беларусі і за яе межамі, арганізуюць працу Цэнтральнай Рады і яе Прэзідыума, рыхтуюць пасяджэнні гэтых органаў і па чарзе праводзяць іх, а таксама падпісваюць дакументы (фінансавыя — разам са скарбнікам).

10. Выканаўчы Камітэт (Прэзідыум) Цэнтральнай Рады

Выканаўчы Камітэт Цэнтральнай Рады БСДГ кіруе палітычнай і арганізацыйнай работай дзеля выканання рашэнняў З'езда і Цэнтральнай Рады. Пасяджэнні Прэзідыума праводзяцца па меры неабходнасці, але не радзей як адзін раз на месяц.

У склад Выканаўчага Камітэта ўваходзяць: старшыні Цэнтральнай Рады, кіраўнік Сакратарыята, старшыні пастаянных камісій, кіраўнік парламенцкай фракцыі БСДГ.

Выканаўчы Камітэт Цэнтральнай Рады:

— кіруе дзейнасцю Грамады ў межах нададзеных паўнамоцтваў для практычнага выканання рашэнняў З'езда і Цэнтральнай Рады;

— каардынуе працу акруговых філіяў, наладжвае сувязі з дзяржаўнымі органамі, палітычнымі і грамадскімі арганізацыямі Рэспублікі і за яе межамі;

— рыхтуе асноўныя дакументы да разгляду на Цэнтральнай Радзе і З'ездах;

— рыхтуе агульнапартыйныя акцыі і мерапрыемствы;

— распараджаецца сродкамі Грамады згодна бюджэту і рашэнняў Цэнтральнай Рады, а таксама матэрыяльна-тэхнічнымі рэсурсамі;

— рыхтуе праекты нарматыўных актаў рэспублікі;

— прызначае Сакратарыят Прэзідыума і іншых вызваленых (платных) работнікаў цэнтральных органаў Грамады.

Сакратарыят тэхнічна забяспечвае работу Выканаўчага Камітэта, Цэнтральнай Рады і камісій.

Узначальвае Сакратарыят яго Кіраўнік.

Сядзіба Цэнтральнай Рады і Выканаўчага Камітэта знаходзіцца ў Менску (Мінску).

11. Кантрольна-Рэвізійная Камісія (КРК) БСДГ

Кантрольна-Рэвізійная Камісія (КРК):

— вызначае адпаведнасць дзейнасці ўсіх органаў Грамады, яе арганізацый і асобных сяброў Статуту БСДГ;

— кантралюе выкананне бюджэту Грамады;

— разглядае спрэчныя пытанні (акрамя ідэалагічных) ва ўнутрыпартыйным жыцці, у тым ліку і пра сяброўства ў БСДГ;

— інфармуе Цэнтральную Раду БСДГ, З'езд, а таксама адпаведныя органы тэрытарыяльных арганізацый пра выяўленыя парушэнні;

— праз сродкі масавай інфармацыі БСДГ можа звярнуцца да ўсіх сяброў Грамады з прапановай аб скліканні нечарговага з'езда;

— можа прапанаваць Цэнтральнай Радзе, калі, на яе думку, будзе выяўлены адыход Цэнтральнай Рады, яе старшыні ад палажэнняў Статута і Праграмы БСДГ, склікаць нечарговы З'езд Грамады і пры падтрымцы такой прапановы 1/3 ЦР З'езд павінен быць скліканы на працягу двух месяцаў;

Кантрольна-Рэвізійная Камісія збіраецца на сваё пасяджэнні не радзей чым адзін раз на квартал.

Сябры КРК не могуць знаходзіцца ў складзе Цэнтральнай Рады або яе Выканаўчага Камітэта.

12. Прававы статус, маёмасць, гаспадарча-фінансавая дзейнасць БСДГ

БСДГ рэгіструецца ў вызначаным законам парадку, а таксама валодае ўсімі правамі, у тым ліку і правам юрыдычнай асобы, паводле дзейнага заканадаўства. Такія ж правы маюць і тэрытарыяльныя арганізацыі (акруговыя філіі), а таксама створаныя пры Грамадзе навуковыя, навучальныя, гаспадарчыя ды іншыя арганізацыі ды ўстановы.

БСДГ мае права законным шляхам набываць, адчужаць, браць і здаваць у арэнду маёмасць, неабходную для ажыццяўлення статутных і праграмных мэт і задач.

Асноўнай крыніцай сродкаў БСДГ з'яўляюцца штомесячныя сяброўскія складкі. Збор складак праводзіцца ў суполках і яны размяркоўваюцца гэтак: 40% — Цэнтральнай Радзе, рэшта выдаткоўваецца суполкамі згодна дамоўленасці, дасягнутай у акруговай філіі.

Сродкі БСДГ таксама папаўняюцца прыбыткамі ад гаспадарчай, у тым ліку і выдавецкай, і іншай узаконенай дзейнасці.

Сродкі, што паступаюць на рахунак Цэнтральнай Рады, скарыстоўваюцца ў адпаведнасці з бюджэтам дзеля фінансавання дзейнасці БСДГ.

Мова справаводства цэнтральных органаў БСДГ — беларуская, на ёй жа запаўняюцца і сяброўскія пасведчанні.

13. Сродкі масавай інфармацыі Грамады

Цэнтральным друкаваным органам БСДГ з'яўляецца газета «ГРАМАДА».

БСДГ можа ствараць іншыя віды сродкаў масавай інфармацыі.

Цэнтральная Рада і Прэзідыум маюць пераважнае права на змяшчэнне сваіх афіцыйных матэрыялаў у сродках масавай інфармацыі Грамады.

Кожная грамадаўская арганізацыя можа мець свой друкаваны орган.

14. Дзейнасць БСДГ у заканадаўчых і прадстаўнічых органах улады

Дзейнасць Грамады ў вышэйшым заканадаўчым органе БССР і ў мясцовых Саветах з'яўляецца асноўным спосабам ажыццяўлення яе праграмных мэт і задач. Абавязак кожнага сябра БСДГ — садзейнічаць перамозе на выбарах кандыдатаў, якіх вылучае і падтрымлівае Грамада.

У найвышэйшым заканадаўчым органе ўлады Рэспублікі арганізуецца і дзейнічае парламенцкая фракцыя БСДГ. Кіраўнік фракцыі мае вырашальны голас на З'ездзе Грамады і ўваходзіць у склад Цэнтральнай Рады і Выканаўчага Камітэта.

Фракцыі БСДГ арганізуюцца і дзейнічаюць у мясцовых Саветах. Кіраўнікам фракцый у адпаведных Саветах можа быць нададзена права вырашальнага голасу на канферэнцыі акруговай філіі і права ўваходжання ў яе кіраўнічы орган.

Фракцыі Грамады ў органах улады аўтаномныя ў сваёй дзейнасці, іх дэпутаты прадстаўляюць перш за ўсё інтарэсы сваіх выбаршчыкаў.

15. БСДГ і іншыя арганізацыі

БСДГ лічыць сваімі патэнцыяльнымі саюзнікамі ўсе палітычныя і грамадскія сілы, што выступаюць за шматпартыйную парламенцкую дэмакратыю і суверэнітэт Беларускай рэспублікі, падтрымлівае незалежныя прафсаюзны рух, сацыял-дэмакратычныя арганізацыі моладзі.

БСДГ уступае ў пагадненні з палітычнымі партыямі і грамадска-палітычнымі рухамі на падставе адпаведных рашэнняў З'езда або Цэнтральнай Рады.

БСДГ лічыць сябе часткаю міжнароднага сацыял-дэмакратычнага руху, будзе супрацоўнічаць з сацыял-дэмакратычнымі, сацыялістычнымі і рабочымі (лейбарысцкімі) партыямі і мае намер стаць сябрам Сацыялістычнага Інтэрнацыянала.

16. Спыненне дзейнасці БСДГ

Пытанні прыпынення або спынення дзейнасці Грамады, яе самароспуску, злучэння з іншымі палітычнымі партыямі вырашаецца 3/4 удзельнікаў агульнапартыйнага рэферэндуму.

Маёмасць, што застаецца пасля ліквідацыі БСДГ, выкарыстоўваецца ў вызначаным законам парадку.

Пры магчымай гвалтоўнай забароне дзейнасці БСДГ і яе прымусовым роспуску антыдэмакратычнымі сіламі суполкі Грамады і яе сябры самастойна захоўваюць і распаўсюджваюць ідэі беларускай сацыял-дэмакратыі.

АБМЕЖАВАЛІСЯ ЦІ АДМЕЖАВАЛІСЯ?

У мітульзе газетных публікацый пра складаныя, трывожныя, балючыя, а то і трагічныя падзеі, што адбываюцца ў краіне і ў свеце, неяк неўпрыкмет прайшла інфармацыя «У ЦК Кампартыі Беларусі», апублікаваная ў «Звяздзе» яшчэ 5 студзеня. Між тым, прайсці міма яе ніяк не выпадае, яна дае спажыву для роздуму, прытым роздуму горкага.

Інфармацыя тычыцца нядобрай памяці публікацыі ў «Политическом собеседнике» паскві льнага артыкула Л. Пілатовіча «Слова да вас, пісьменнікі». Артыкул выклікаў гнеў і абурэнне не толькі пісьменніцкай, але і ўсёй нацыянальна свядомай беларускай грамадскасці. За ўсе пасляваенныя гады не было, бадай, у друку такога ўсеагульнага ганьбавання пісьменніцкай арганізацыі рэспублікі, такога здзеку з нашых вядомых празаікаў і паэтаў, такой раз'юшанай, ашалелай антынацыянальнай агітацыі.

Пісьменнікі спадзяваліся, што ЦК КПБ спахопіцца, асудзіць з'яўленне такой публікацыі ў сваім часопісе, папросіць прабачэння ў чытачоў і, найперш, у несправядліва зняважаных творцаў. Аднак час ішоў, а ЦК партыі не шмаргаў. Тады пісьменнікі апублікавалі спецыяльную заяву з гэтага выпадку. Ды толькі зноў — ні слыху, ні дыху. Прамаўчаў і XXXI з'езд КПБ: сярод многіх соцень дэлегатаў і гасцей з'езда таксама не знайшлося ніводнага, хто б палічыў сваім абавязкам абараніць гонар літаратараў рэспублікі.

І вось, нарэшце, гэтая самая інфармацыя ў «Звяздзе» — інфармацыя аб тым, што ЦК КПБ нарэшце-такі разглядзеў «факт апублікавання ў часопісе «Политический собеседник» (№11, 1990 г.) артыкула Л. Пілатовіча «Слова да вас, пісьменнікі». Якія ж вынікі «разгляду»?

Паведамленне вытрымана ў старым, даўно, ці не з даваенных гадоў заштампаваным ключы. Спачатку, само сабой, сказана пра тое, што рэдакцыя «Политического собеседника» апошнім часам «больш увагі ўдзяляе праблемам духоўнага жыцця, стану спраў у творчых саюзах рэспублікі» (пісьменнікі на сваім з'ездзе гаварылі пра гэты часопіс нешта зусім іншае). Потым ідзе сакраментальнае «разам з тым» — пра тое, што «асобныя публікацыі па праблемах культуры маюць аднабаковае тлумачэнне падзей і фактаў, недастаткова ўзважаныя». І, нарэшце, «бярэцца за рогі ўжо сам бык». «Так, рэдакцыя часопіса праявіла недальнабачнасць, змясціўшы без узгаднення з членамі рэдкалегіі вышэйназваны артыкул Л. Пілатовіча, у якім аўтар, крытыкуючы выступленні некаторых дэлегатаў X з'езда пісьменнікаў Беларусі, каменціруючы характар разгорнутай на ім дыскусіі, дапусціў нетактоўнасць у адносінах да вядомых беларускіх пісьменнікаў... У артыкуле беспадстаўна праведзена паралель паміж Саюзам пісьменнікаў БССР і БНФ, неапраўдана проціпастаўляюцца сучасныя майстры слова і класікі беларускай літаратуры».

Вось так! Усяго толькі дапушчана нетактоўнасць! Не зняважа, не аплёўванне, не публічнае ганьбаванне і здзек, а, прошу пана, нетактоўнасць...

Адсюль і «аргадмвысновы»: галоўнаму рэдактару «палепшыць работу з аўтарскім актывам, накіроўваць намаганні рэдкалегіі і калектыву рэдакцыі на аргументаваны і ўзважаны падыход да ацэнкі падзей і фактаў...»; «У састаў рэдакцыйнай калегіі часопіса ўведзены загадчык кафедры палітычнай гісторыі БДУ імя У. І. Леніна У. Каршук, пісьменнік В. Мыслівец, другі сакратар Мінскага гаркома КПБ В. Чыкін».

Ура! Брава, таварышы! Надзвычай раслывае апошняе імя. Магутнейшае, кампетэнтнейшае, кваліфікаванейшае папаўненне! Асабліва ў справе выпрацоўкі «аргументаваных і ўзважаных падыходаў да ацэнкі падзей і фактаў у жыцці творчых саюзаў рэспублікі», у справе «кансалідацыі дзеячаў літаратуры і мастацтва...»

Так доўга думалі таварышы ў ЦК, а, так бы мовіць, гара нарадзіла мыш. Прынамсі, «разгледзеўшы факт апублікавання», не асудзілі, а — нібы абмежаваліся ад яго, у лепшым выпадку — абмежаваліся гэтым самым разглядам.

Сапраўды, інтарэсам якога народа служыце, таварышы?

ЛІМАВЕЦ.

ЭКЗАТЫЧНАЯ КВЕТКА

10 дзён у студзені 1991 г. у Дзяржаўным мастацкім музеі БССР функцыянавала выстаўка «Сучасны жывапіс маладых мастакоў Люксембурга». Раней яна экспанавалася ў Маскве і Польшчы. На ёй былі прадстаўлены жывапіс, графіка, скульптура 33-х мастакоў. Напэўна, у самай агульнай форме і зусім справядліва працытавана ў цудоўным каталозе выстаўкі: «Наш жывапіс занадта строгі, занадта цёмны, празмерна пазначаны трагічным экспрэсіянізмам, каб быць французскім, ён занадта заклапочаны чысцінёй формы, у ім занадта шмат ад культу цудоўнай і клапатліва дагледжанай натуры, каб быць фламандскім або нямецкім» (Жазэф-Эміль Мюлер). Гэтая выстаўка — першая экспазіцыя люксембургскага мастацтва ў Савецкім Саюзе, а для Мінска — гэта і зусім экзатычная кветка. Кветка, якая раптоўна з'явілася, хутка знікла і пакінула пасля сябе досыць прыемны, але няпэўны водар. Канечне, цяжка гаварыць пра характарыстычныя асаблівасці люксембургскага мастацтва, пра нешта «чыста люксембургскае», тым больш у дачыненні да сучаснага, у многіх сваіх рысах інтэрнацыянальнага мастацтва. Але і ў больш класіфікуемых выпадках — нацыянальныя школы застаюцца нацыянальнымі школамі, мастакі — мастакамі. Гледачу, які не мае патрэбы ў жыццепадабенстве мастацтва, але схільны да любавання каларыстычнай і кампазіцыйнай гармоніяй, якая з'яўляецца праявай светаўспрымання і светастварэння таго ці іншага мастака, запомніліся Э. Кальмес, К. Клод-Модарт, Ж. Дэлафантэн, Р. Хофман, А. Рэкер, Р. Шаульц, А. Вінк.

Выстаўка была арганізавана ў рамках пагаднення аб культурным супрацоўніцтве паміж СССР і Люксембургам пры ўдзеле з боку Люксембурга Міністэрства культуры, Міністэрства замежных спраў, Пасольства Люксембурга ў Маскве, Нацыянальнага культурнага фонду.

В. ВАЙЦЯХОЎСКАЯ.

РАСПРАВА

(Пачатак на стар. 13).

Улетку 1931 года звольнены настаўнік выслаў грошы ў дзяржаўную экзаменацыйную камісію для кандыдатаў у настаўнікі сярэдніх школ. Іспыт меўся адбыцца 17 (I) верасня, але быў адкладзены. Пасля гэтага А. Луцкевіча канчаткова звольнілі з працы (спр. 315, арк.1). Далей пачынаецца паказальная перапіска А. Луцкевіча з дзяржаўнай экзаменацыйнай камісіяй (спр. 315 аркушы 1 — 6). 15 студзеня 1932 года камісія паведамляе, што адбудуцца дзве экзаменацыйныя сесіі — 22 лютага і ў маі. 26 студзеня А. Луцкевіч просіць вярнуць ягоныя грошы. 22 красавіка камісія паведамляе, што тэрмін экзаменаў аднесены на канец 1932—1933 навучальнага года, а 30 красавіка А. Луцкевіч зноў просіць вярнуць грошы. Нібыта не чуючы яго, 10 верасня камісія паведамляе пра новыя канкрэтныя тэрміны экзаменаў. Нарэшце 28 кастрычніка 1932 года з камісіі пішуць, што экзамен, прызначаны на кастрычнік, не адбыўся «з прычыны браку кандыдатаў», і паведамляюць, што наступная сесія адбудзецца ў сярэдзіне студзеня 1933 года. Адказаў А. Луцкевіча на гэтыя два лісты ў архіве няма.

Чаму А. Луцкевіч патрабаваў вярнуць яму грошы? Не толькі таму, што яму бракавала сродкаў, але і таму, што разумеў: экзамен ён не здасць. Наогул, гэта выглядала б даволі смешна: нейкія панкі ў Варшаве правяраюць, ці ведае ён, Луцкевіч, беларускую літаратуру... Гэты экзамен ён, магчыма, здаў бы. Экзаменатарам было б няёмка «завальваць» «Бацьку Беларускага Адраджэння». Але ад Луцкевіча патрабавалі прадэманстраваць не толькі веданне беларускай літаратуры. Паколькі ён не скончыў польскую школу, яму належала здаць паланістычны экзамен — паказаць веданне польскай мовы, гісторыі і геаграфіі. Моўны іспыт ён вытрымаў бы. Тут сумненняў ніякіх няма. Але гістарычны і геаграфічны... Яму, ідэолагу і практыку беларускай незалежнасці, аніяк не выпадала падзяляць польскую трактоўку шмат якіх з'яў, падзей і працэсаў. Яму аніяк не выпадала казаць на экзамене з геаграфіі аб «крэсах всходніх», а не пра Беларусь да Беластока. Здаваць паланістычны экзамен А. Луцкевіч не мог з прынцыповых меркаванняў. І гэта ведалі тыя, хто звальняў яго з працы, хто вызваляў Віленскую беларускую гімназію ад яго прысутнасці.

Польскія ўлады пазбавілі А. Луцкевіча жонкі, пазбавілі працы... Але А. Луцкевіч заставаўся яшчэ кіраўніком Беларускага навуковага таварыства, Беларускага музея, Беларускага Нацыянальнага Камітэта. Санацыйнікі будуць ствараць пустыню вакол яго. Зачыняць Наваградскую гімназію, а Віленскую ператорац у філію польскай гімназіі імя Ю. Славацкага, забароняць Таварыства беларускай школы, Саюз беларускіх настаўнікаў... У 1938 годзе будзе забаронена дзейнасць Беларускага Нацыянальнага Камітэта, Луцкевічу прапануюць аб'яднаць Беларускі музей з Літоўскім, але ён заўпарціцца. Палякі былі ўпэўненыя: з часам ім удасца дасягнуць пастаўленае мэты—ліквідаваць апошнія беларускія ўстановы ды арганізацыі. І ўсё ж не паспелі: пачалася другая сусветная вайна. Пачатую імі справу дарабіла новая ўлада. Яна зачыніла ўсе беларускія ўстановы ды арганізацыі ў Вільні (у тым ліку й Беларускі музей), а самога А. Луцкевіча кінула за краты, у лагер — без суда асудзіла на смерць.

«ПРАВОСЛАВНЫЙ — ЗНАЧИТ РУССКИЙ»?

У 48-м нумары «ЛіМа» за 30.XII.90 г. быў змешчаны ліст Арлова, Барадуліна, Купавы і Марачкіна наконт будучага аблічча рэстаўрыруемай Святадухаўскай царквы Куцеінскага Багаяўленскага манастыра ў Оршы. Пытанне, закранутае ў лісце, куды больш складанае, чым здаецца на першы погляд. Аднак трэба канстатаваць, што гэта, на жаль, ужо не «першы трывожны званок», як пішуць аўтары ліста. Калі ў Оршы яшчэ практычна не прыступалі да рэстаўрацыйных работ, то ў Віцебску на Пакроўскай царкве яны ўжо заканчваюцца. Не буду апісваць усіх акалічнасцяў, звязаных з рэстаўрацыяй гэтага помніка, напомню толькі, што размова ідзе пра касцёл былога Трынітарскага кляштара, які потым стаў Пакроўскай царквой (у XIX ст.), які ў наш час (80-я гады) стаў першай ластаўкай у адраджэнні помнікаў архітэктуры старажытнага і знявечанага горада. Напомню таксама, што ад знішчэння гэты помнік уратавала самаадданая праца клуба «Узгор'е», сябры якога на адным энтузіязме, без дапамогі гарадскіх улад, без дапамогі той жа праваслаўнай абшчыны, на працягу некалькіх месяцаў прыходзілі сюды пасля працы і чысцілі ад смецця і бруду руіны. Потым была распрацавана праектная дакументацыя, пасля чаго пачалася ўжо непасрэдна сама рэстаўрацыя будынка з прыстасаваннем яго пад цэнтр беларускай культуры. І вось калі ўжо ў Віцебску ўсвядомілі, што помнік будзе жыць, на арэну падзей выходзіць Праваслаўная царква, якая просіць перадаць увесь комплекс утворанай абшчыне.

Гарадскія ўлады, якія былі не надта ахвочыя займацца пытаннямі рэстаўрацыі, бо яшчэ ў 1985 годзе збіраліся сцерці помнік з твару зямлі, без асаблівых пярэчанняў аддаюць кляштар і касцёл праваслаўным. Праўда, на старонках мясцовай прэсы перад гэтым было наладжана абмеркаванне праблемы. І вось ва ўсёй гэтай гісторыі клуб «Узгор'е» выступіў за стварэнне цэнтра беларускай культуры і адпаведна супраць перадачы храма вернікам, імкнучыся на той момант сканцэнтраваць увагу праваслаўнай абшчыны на іншым аб'екце. Але ж у рэшце рэшт праваслаўныя храмы атрымалі і ўжо сваімі сіламі і на свой густ пачалі працягваць узнаўленне. Чаму ж тады клуб «Узгор'е», які здолеў выратаваць помнік ад знішчэння, не ўмяшаўся, каб адстаяць сапраўдны ягоны выгляд? Так, не ўмяшаўся, бачачы, як цесна пасябравалі і гарвыканком і настаяцель Пакроўскай царквы а.Мікалай Каляда.

Дальбог, здаецца, што гісторыя сапраўды паўтараецца. Узгадайма XIX ст., калі пасля скасавання Уніі Праваслаўная царква, выконваючы імперскія вялікадзяржаўныя планы царскага ўрада ў дачыненні да «Северо-Западного края», ішла ў авангардзе русіфікацыі, і беларусы не толькі павінны былі забыцца, на якой мове звяртацца да Бога, але і наогул не бачыць ніякіх прыкмет Уніі, а значыць і сваёй культуры. Новыя гаспадары былых уніяцкіх храмаў пачынаюць падганяць іхні знешні выгляд пад праваслаўны канон. Новая, больш моцная хваля русіфікацыі пасля падаўлення паўстання 1863—64 гг. пакрыла амаль усю Беларусь так званымі «мураўёўкамі» — праваслаўнымі цэрквамі ў псеўдарускім стылі.

А што мы назіраем зараз? Варта было заварушыцца адраджэнню нацыянальнай самасвядомасці, як для Праваслаўнай царквы былі адкрыты ўсе шлюзы, бо ведаюць пэўна ж чыноўнікі, якія погляды выспавядаюць духоўныя праваслаўныя пастары.

Неяк адзін знаёмы мастак, прагульваючыся ўвечары каля Пакроўскай царквы, быў запрошаны а. Мікалаем на кубачак гарбаты ў апартаменты віцебскай рэзідэнцыі архіепіскапа Дзімітрыя, якія месцяцца ў будынку былога кляштара. Аднак быў ён там ужо не першы: у пакойчыку, папіваючы гарбату і мірна ведучы гутарку з царкоўнымі іерархамі, сядзелі маладыя хлопцы з «Отечества». Той жа а. Мікалай неяк спрабаваў даказаць мне, што не варта дзяліцца на беларусаў, украінцаў, рускіх, мы, маўляў, адзіны славянскі народ, і згуртавацца павінны пад адным сцягам... бел-сіне-чырвоным, тым самым сцягам «з нязвыклымі для тутэйшых мясцін колерамі», як піша Ірына Жарнасек («ЛіМ» №50). А што тычыцца беларускай мовы ў царкве, то, на думку святара, весці на ёй набажэнства практычна немагчыма, бо не гучыць яна і ніяк не ўспрымаецца на слых. Яшчэ не так даўно ў кіёску, што стаіць каля Пакроўскай царквы і дзе прадаецца ўсялякая шырокаспажывецкая царкоўная прадукцыя, можна было набыць ксеракапіраваную брашуру аднаго з іерархаў Замежнай Праваслаўнай царквы 40-х гадоў выдання «Ватіканъ и Россія», у прадмове да якой аўтар чорным па белым вывеў пастулат: «православный — значит русский». І што з таго, што Савецкая РПЦ не прызнае Замежную РПЦ і наадварот, галоўнае — ідэалагічная еднасць. І асабліва ў тых пытаннях, якія тычацца Уніі.

Калі 10 лістапада мінулага года ў Віцебску сабраліся тутэйшыя уніяты, а таксама прыехаўшыя з Менска і Полацка, каб правесці свята ў дзень святога пакутніка Іязафата Кунцэвіча (асоба і дзейнасць якога яшчэ чакаюць пераасэнсавання) і ўстанавіць крыж на месцы ягонага забойства, то на іхняе «усмирение» быў кінуты атрад міліцыі, і пад пагрозай прымяніць сілу свята было перапынена. Каб уратаваць становішча (бо няёмка было перад святаром, запрошаным спецыяльна дзеля гэтага са Львова), уніяты і прадстаўнікі Віцебскай Рады БНФ вымушаны былі наведаць гарвыканком і правесці перамовы з намеснікам старшыні гарвыканкома В. Лапінскім і іншымі прадстаўнікамі гарадскіх улад. Нам было інкрымінавана тое, што мы абразілі Савецкую ўладу, не папрасіўшы дазволу на правядзенне свята загадзя, як патрабуе закон аб мітынгах і дэманстрацыях, і што калі кожны будзе так дзейнічаць, то ўвесь Віцебск тады пакрыецца крыжамі, і што дазволу ў гарадской архітэктуры не атрымалі, і што уніяцкія святары супрацоўнічалі з нямецка-фашысцкімі акупантамі, і г. д. Якраз пад час гэтай размовы Лапінскі сказаў: «Вы думаете, я не знал об этой вашей акции? Мне Филарет еще две недели назад звонил». Далейшае развіццё падзей было наступным: мы напісалі заяву, якую гарвыканком праз два дні разгледзеў і аднадушна забараніў укапваць крыж, а міліцыі было загадана «следить в оба и пресекать любые попытки». А каб зручней гэта было ім рабіць, крыж яны забралі і прыхавалі ў сваіх апартаментах, а зараз, пад пагрозай распілаваць яго на дровы (асвячоны крыж!), патрабуюць, каб мы забралі яго назад. Дарэмна на тым пасяджэнні гарвыканкома мы амаль гадзіну прамаўлялі да розуму яго членаў, тлумачыўшы, якую ролю адыграла Унія ў культурным, духоўным жыцці беларусаў, у фарміраванні нацыянальнай свядомасці. Для спадароў-граданачальнікаў гісторыя уніяцкай царквы заключалася ў выкрыванні дрэнных якасцяў асобы Кунцэвіча. Ужо на выхадзе, запытаўшыся ў Лапінскага аб тым, што Філарэт у сваім званку пэўна прасіў прыняць захады супраць уніятаў, пачулі ў адказ: «Я слишком мелкая сошка, чтобы мне звонил Филарет». Сапраўды, нічога тут не папішаш. Тэлефонная размова не дакумент, да справы яе не прышыеш і ніхто не дакажа, ці была яна на самай справе і які быў яе змест.

З нагоды з'яўлення уніятаў праваслаўны клер у Віцебску спешна «пайшоў у наступ» (А. Сідарэвіч, «ЛіМ» №50). Ствараюцца яшчэ дзве абшчыны, якія просяць ад гарадскіх уладаў дазвол на адбудову Успенскага збору і Уваскрэсенскай царквы (уніяцкія храмы, пабудаваныя ў XVIII ст. і зруйнаваныя ў 30-х гг. XX ст.). І такі дазвол яны хутка атрымліваюць. Відаць, галоўнае зараз і для тых, і для другіх перакрыць усе шляхі уніятам.

Гэтую тэму можна яшчэ доўжыць і доўжыць. Прыкладаў такога «супрацоўніцтва» шмат. Тэма гэтая будзе сапраўды невычэрпная, пакуль не будзе ў рэспубліцы нармальнага, дэмакратычнага закона, які быў бы распрацаваны з улікам нашых гістарычных варункаў і які б рэгламентаваў адносіны дзяржаўных органаў і прадстаўнікоў усіх канфесій паміж сабой. Аднак вернемся да таго, з чаго пачыналі.

Як вядома, помнікі архітэктуры адлюстроўваюць культурны і эканамічны стан грамадства таго часу, калі яны ствараліся. Калі мы параўнаем, напрыклад, які-небудзь старадрук XVII стагоддзя і царкву гэтага ж часу, то абедзве гэтыя рэчы будуць несці нам інфармацыю пра ўзровень культуры нашых продкаў у XVII ст. Але старадрук ляжыць у сховішчы бібліятэкі альбо музея, ён не бачны шырокаму колу людзей і даступны толькі спецыялістам-навукоўцам, то помнік архітэктуры стаіць на вуліцы і мы кожны дзень маем магчымасць яго бачыць. Такім чынам, ужо сваёй прысутнасцю ён нясе нам пэўную гістарычную інфармацыю, якая ўспрымаецца візуальна. Як бачым, пры параўнанні гэтых рэчаў будзе зусім розны каэфіцыент уздзеяння на свядомасць чалавека. У сваю чаргу помнік архітэктуры можа таксама несці розную інфармацыйную нагрузку. Калі я, напрыклад, не як навуковец, а як просты назіральнік гляджу на рэнесансны будынак той жа Святадухаўскай царквы Куцеінскага манастыра, то міжволі пад корку мне западае інфармацыя аб мастацкім гусце, высокім майстэрстве дойлідаў мінулага, аб самабытнасці беларускай культуры ўвогуле і г. д. А калі я гляджу на той самы помнік, які накрыты двухсхільным дахам з «цыбулінай» пасярэдзіне, то зноў жа міжволі адзначаю, што ніякай самабытнасці, як бы прыгожа гэта ні было зроблена, тут не бачу, бо архітэктуры такога прыкладу вельмі шмат на неабсяжных прасторах Расіі.

На першы погляд здаецца, што ўсё гэта дробязі. Так, дробязі. Але дробязі, з якіх, як з мазаікі, складаецца суцэльная карціна — нацыянальны дух, нацыянальная культура. Тое, што шмат гадоў тапталася і вынішчалася рознымі «вызваліцелямі» і «правадырамі». І мы, пачынаючы зараз усведамляць нарэшце, хто мы такія ёсць, не маем ніякага права маўкліва назіраць, як губляюцца яшчэ зберажоныя фрагменты гэтай мазаікі.

Ігар ЦІШКІН.

г. Віцебск.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

ДЗЯКУЙ МАЙСТРАМ

Канцэрт заходнееўрапейскай класічнай музыкі адбыўся ў глядзельнай зале Шпіталя для інвалідаў вайны ў пасёлку Лясны Мінскай вобласці.

Ансамбль «Кантабіле» Беларускай філармоніі ў складзе Канстанціна Шарава (клавесін), Пятра Саніна (скрыпка), Сяргея Драбкіна (віяланчэль), Генадзія Гедыльтэра (флейта) і Валерыя Фралова (габой) па-майстэрску выканаў сюіты, п'есы сярэдневяковых кампазітараў. Плаўныя, пяшчотныя гукі музыкі так захапілі, што і ў хворых слухачоў хапіла вытрымкі праслухаць увесь канцэрт, нягледзячы, дарэчы, на тое, што ў зале было халаднавата. А падзякай для артыстаў былі дружныя апладысменты прысутных.

Гэты шэфскі музычны падарунак надоўга запомніцца хворым інвалідам з усіх куткоў рэспублікі. Вялікі дзякуй майстрам-выканаўцам музыкі сярэднявечча, якая так патрэбна цяпер людзям для духоўнага выхавання.

Міхаіл МАМУС,
ветэран вайны і працы,
слухач канцэрта.

УЗНАГАРОДЖАНЫ МЕДАЛЁМ ІМЯ ГРЭКАВА

Міністэрства культуры СССР, Саюз мастакоў СССР, Галоўнае палітычнае ўпраўленне Савецкай Арміі і Ваенна-Марскога Флоту ўзнагародзілі мастака П. Дурчына сярэбраным медалём імя М. Б. Грэкава за стварэнне графічнага цыкла, прысвечанага абаронцам Брэсцкай крэпасці.

Працу над гэтай серыяй П. Дурчын пачаў яшчэ ў 1956 годзе і за гэты час напісаў звыш 100 партрэтаў жывых і загінуўшых абаронцаў крэпасці над Бугам. Цыкл нядаўна завершаны выявай пісьменніка Сяргея Смірнова, аўтара дакументальнай кнігі «Брэсцкая крэпасць». Акрамя таго, П. Дурчын адлюстраваў муры крэпасці, яе руіны на многіх афортах, літаграфіях.

З беларускіх творцаў медалём імя М. Б. Грэкава дагэтуль былі ўзнагароджаны А. Бембель, Г. Вашчанка, М. Савіцкі.

«НАША СЛОВА» — ЧАРГОВЫ НУМАР

640-годдзю з дня нараджэння беларускага князя Вітаўта Вялікага, чалавека, роля якога ў жыцці Беларусі выключная, прысвечаны асобныя публікацыі чарговага нумара бюлетэня Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны «Наша слова»: артыкулы М. Ермаловіча «Вітаўт», А. Станкевіча «Вітаўт Вялікі і беларусы» (публікацыя Г. Тумаша), вершы М. Арочкі.

А. Каўка разважае пра мову і Саюзны дагавор у нататцы «Адзіная дзяржаўная, або Спакуса паліцэйшчынаю?». На пачатку снежня ў Мінску адбыўся рэспубліканскі форум «Інтэлігенцыя ў нацыянальным адраджэнні і ажыццяўленні суверэнітэту Беларусі». У нумары — справаздача з гэтай сустрэчы.

Пра Я. Скрыгана-чалавека і пісьменніка расказвае Х. Лялько («Пра самае важнае»); Л. Баршчэўская гаворыць з дырэктарам Першай беларускай гімназіі Л. Аляксеевай («На карысць Бацькаўшчыны»); П. Місько запрашае акунуцца ў крыніцу роднай мовы («Слухайма, як людзі кажуць...»); І. Германовіч працягвае расказваць пра вядомых беларускіх мовазнаўцаў («Антон Антановіч»)...

ЗМЯСТОЎНАЯ «СПАДЧЫНА»

Чацвёрты леташні нумар часопіса падорыць чытачу шмат цікавых хвілін. Лепш за ўсё адкрыць чарговую кніжку «Спадчыны» на раздзеле «Паэзія. Проза», дзе змешчаны дайшоўшыя да нас з «нашаніўскіх» часоў апавяданні В. Ластоўскага «Прывід», «Лабірынты», «Адзіное». Бадай, упершыню, чытаючы «Лабірынты», дачынаешся да арыгінальнай аўтарскай філасофскай канцэпцыі беларускай гісторыі.

Вяртаюцца да чытача адмысловыя творы А. Смоліча «Геаграфія Беларусі», А. Станкевіча «Вітаўт Вялікі і беларусы»; з эміграцкіх выданняў друкуецца заканчэнне даследавання А. Калубовіча «Айцы БССР і іхні лёс» і артыкул «Сымболіка і аўтары марак БНР» з нью-йоркскай газеты «Беларус». Дарэчы, афармленне вокладак часопіса трапна дапаўняе гэты перадрук выявамі паштовак часоў БНР.

Пазбаўленню стэрэатыпаў у разуменні гісторыі і культуры Беларусі прысвечаны артыкулы А. Петрашкевіча, Я. Юхо, У. Асмалоўскага.

...З сівой даўніны вялікакняскіх часоў даходзяць да нас сілуэты святых пакутнікаў літоўскіх Антонія, Іаана, Яўстафія. Але чаму мы не бачым іх сёння ў ліку кананізаваных праваслаўнай царквой беларускіх святых? На гэтае пытанне спрабуе адказаць у сваёй нататцы А. Цітоў. Змешчана частка «Сказання пра трох віленскіх пакутнікаў», а таксама летапісны аповяд пра князя Тройдзеня ў перакладзе В. Чамярыцкага.

У раздзеле «Літаратурныя помнікі» прапануюцца дайшоўшыя творы беларускіх дзеячаў XVII ст. Тэадора Білевіча і Мікалая Крыштофа Радзівіла.

Друкуецца працяг «Новага Запавету» ў перакладзе А. Клышкі і іншыя матэрыялы.

ЛіМ

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ БССР.

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС, Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62; бухгалтэрыя — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:
Заір АЗГУР, Алесь АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОЎ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГІЛЕП, Уладзімір ГНІЛАМЁДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12